

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARİ YAPILARIN ANALİZİNDE ZAMAN KAVRAMININ
KULLANILMASI

Çağlar ÇELİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mimarlık Anabilim Dalı
Mimari Tasarım Yüksek Lisans Programı

Danışman
Prof. Dr. Aslı SUNGUR

Eş-Danışman
Doç. Dr. Çiğdem CANBAY TÜRKYILMAZ

Kasım, 2022

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARİ YAPILARIN ANALİZİNDE ZAMAN KAVRAMININ
KULLANILMASI

Çağlar ÇELİK tarafından hazırlanan tez çalışması 17.11.2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Tasarım Yüksek Lisans Programı **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Aslı SUNGUR
Yıldız Teknik Üniversitesi
Danışman

Doç. Dr. Çiğdem CANBAY
TÜRKYILMAZ
Yıldız Teknik Üniversitesi
Eş-Danışman

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Aslı SUNGUR, Danışman
Yıldız Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hande DÜZGÜN BEKDAŞ, Üye
Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet İNCEOĞLU, Üye
Yıldız Teknik Üniversitesi

Danışmanım Prof. Dr. Aslı SUNGUR sorumluluğunda tarafımca hazırlanan Mimari Yapıların Analizinde Zaman Kavramının Kullanılması başlıklı çalışmada veri toplama ve veri kullanımında gerekli yasal izinleri aldığımı, diğer kaynaklardan aldığım bilgileri ana metin ve referanslarda eksiksiz gösterdiğimi, araştırma verilerine ve sonuçlarına ilişkin çarpıtma ve/veya sahtecilik yapmadığımı, çalışmam süresince bilimsel araştırma ve etik ilkelerine uygun davrandığımı beyan ederim. Beyanımın aksinin ispatı halinde her türlü yasal sonucu kabul ederim.

Çağlar ÇELİK

İmza

Güzel aileme

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitim sürecim boyunca bana daima yol gösterici olan çok değerli hocam Doç. Dr. Çiğdem CANBAY TÜRKYILMAZ'a, fikirleriyle çalışmalarımı ileriye taşıyan Prof. Dr. Aslı SUNGUR'a, Dr. Hande DÜZGÜN BEKDAŞ'a ve Doç Dr. Mehmet İNCEOĞLU'na, her an ve daima desteğini arkamda hissettiğim sevgili babam Salih ÇELİK'e ve annem Kadriye ÇELİK'e, zor günleri beraber atlattığım kardeşim Egecan ÇELİK'e, sevgili dostlarım Cem ÇETİN, Armağan DOĞAN, Ercan KARAMANGİL, Gizem GÜZELSOY ve Ertürk ERCAN'a tüm bu süreçte teşekkürü borç bilirim.

Çağlar ÇELİK

İÇİNDEKİLER

KISALTMA LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	viii
TABLO LİSTESİ	xi
ÖZET	xii
ABSTRACT	xv
1 GİRİŞ	1
1.1 Literatür Özeti	1
1.2 Tezin Amacı	6
1.3 Hipotez	6
1.4 Yöntem	7
2 TEORİK ÇERÇEVE: ZAMAN KAVRAMI VE MİMARLIK İLE OLAN ETKİLEŞİMİ	9
2.1 Nesnel Zaman	10
2.1.1 Aristoteles'in Zaman Anlayışı	11
2.1.2 Isaac Newton'un Zaman Anlayışı	14
2.1.3 Leibniz'in Newton'a İtirazı	17
2.1.4 Albert Einstein ve Görelî Zaman	18
2.1.5 Bölüm Sonucu	21
2.2 Mimarlık ve Nesnel Zaman İlişkisi	22
2.3 Öznel Zaman	25
2.3.1 Augustinus ve Zaman Kavramı	26
2.3.2 Kant'a Göre Zaman ve Mekân Kavramı	27
2.3.3 Bergson ve Süre Kavramı	29
2.3.4 Bölüm Sonucu	32
2.4 Mimarlık ve Öznel Zaman İlişkisi	34
2.5 Mimari Yapıların Zaman Kavramı Üzerinden İncelenmesi	40
2.5.1 Önerilen Zaman Odaklı Mimari Analiz	43
2.5.2 Zamanın Niceliği ve Mimarlık	52

2.5.3	Zamanın Niteliği ve Mimarlık	60
2.5.4	Zamanın Ritmi ve Mimarlık	71
3	ÖNERİLEN ZAMAN ODAKLI MİMARİ ANALİZİN ÜÇ YAPI ÜZERİNDEN GÖSTERİLMESİ	74
3.1	Guggenheim Müzesi, New York	74
3.1.1	Analizin Yöneliminin Belirlenmesi	75
3.1.2	Zamanın Niceliği Üzerinden Değerlendirme	77
3.1.3	Zamanın Niteliği Üzerinden Değerlendirme	85
3.1.4	Zamanın Ritmi Üzerinden Değerlendirme	87
3.2	Paris Kuzey Garı Binası	93
3.2.1	Analizin Yöneliminin Belirlenmesi	93
3.2.2	Zamanın Niceliği Üzerinden Değerlendirme	96
3.2.3	Zamanın Niteliği Üzerinden Değerlendirme	102
3.2.4	Zamanın Ritmi Üzerinden Değerlendirme	110
3.3	Yapı Kredi Kültür ve Sanat Merkezi	116
3.3.1	Analizin Yöneliminin Belirlenmesi	116
3.3.2	Zamanın Niceliği Üzerinden Değerlendirme	118
3.3.3	Zamanın Niteliği Üzerinden Değerlendirme	121
3.3.4	Zamanın Ritmi Üzerinden Değerlendirme	133
4	SONUÇ VE ÖNERİLER	138
	KAYNAKÇA	143
	TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR	152

KISALTMA LİSTESİ

EASA	Avrupa Mimarlık Öğrencileri Buluşması
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
M.Ö.	Milattan Önce
vb.	ve benzeri
vs.	vesaire
Yy.	Yüzyıl
YKKS	Yapı Kredi Kültür ve Sanat

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1	Vagonun İçinde Yol Alan Işık Huzmesi [10]	20
Şekil 2.2	Style is Substance, Andy Warhol's EMPIRE (1965) [45]	36
Şekil 2.3	Berlin Yahudi Müzesi	38
Şekil 2.4	Berlin Yahudi Müzesi İç Mekân [48]	38
Şekil 2.5	Yahudi Müzesi zikzakı kesen boşluklar [50]	39
Şekil 2.6	Garnier Opera Salonu [52]	40
Şekil 2.7	New York'taki Merkez İstasyonu Büyük Salonu [54]	42
Şekil 2.8	Açık Alanda Yapılmış Geçici ve Basit Barınakla İlgili Temsili Bir Çizim [58]	53
Şekil 2.9	Göbeklitepe'nin kalıntıları [60]	54
Şekil 2.10	Kadıköy Salı Pazarı [63]	55
Şekil 2.11	Pazar birimlerini destekleyici unsurları gösteren çizim [64]	56
Şekil 2.12	A Place Called Home isimli Enstalasyon [66]	56
Şekil 2.13	Zoser Piramidi [68]	57
Şekil 2.14	Zaha Hadid - Serpentine Pavyonu [70]	58
Şekil 2.15	Mimari Yapıların Zamansal Konumlandırılmasını Gösteren Şema . .	60
Şekil 2.16	Louis Kahn, Giza Piramidi'nin Eskizi 1951	62
Şekil 2.17	Dhaka Ulusal Meclis Binası [76]	63
Şekil 2.18	Biblioteca Medicea Lorenza [76]	64
Şekil 2.19	Monumento Vittorio Emanuele [79]	64
Şekil 2.20	Mısır Çarşısı İç Mekân [81]	65
Şekil 2.21	Mısır Çarşısı Kat Planı [82]	66
Şekil 2.22	Babadağlılar Çarşısı Zemin Kat Planı [83]	66
Şekil 2.23	Babadağlılar Çarşısı Kesiti [83]	67
Şekil 2.24	Sirkülasyon Üzerinde Karşılaşılan Faydalı Alanlar ve Sağladığı Çeşitlilik	67
Şekil 2.25	Mimaride Malzemenin Evrimi [86]	68
Şekil 2.26	Selimiye Camisi'ndeki Top Mermisi İzi [88]	69
Şekil 2.27	Loft Konut Örneği [90]	69
Şekil 2.28	Santral İstanbul [92]	70
Şekil 2.29	Bir Yapının Örnek Kullanım Döngüsü	72

Şekil 3.1	Solomon R. Guggenheim Müzesi [96]	74
Şekil 3.2	Müze İnşaatı [97]	77
Şekil 3.3	Kontrplak Kalıplar [99]	78
Şekil 3.4	Kontrplak Kalıplar [99]	78
Şekil 3.5	Guggenheim Müzesi Havadan Görünüşü [105]	80
Şekil 3.6	Sıcaklık Farkıyla Oluşan Malzemedeki Deformasyon [106]	81
Şekil 3.7	Malzemede Zamanla Oluşan Deformasyon [106]	82
Şekil 3.8	Restorasyon Esnasında Guggenheim [107]	82
Şekil 3.9	Guggenheim New York'un Tarihsel Konumunu Gösteren Şema	84
Şekil 3.10	Guggenheim'in sirkülasyon mantığını gösteren eskiz şema	85
Şekil 3.11	Guggenheim Sirkülasyon ve Faydalı Alanları Gösteren Şema	86
Şekil 3.12	Katları birleştiren ve sirkülasyonu sağlayan rampa [105]	86
Şekil 3.13	Rampa boyunca sürekli olarak devam eden parapet [111]	87
Şekil 3.14	Solomon R. Guggenheim Müzesi Çalışma Saatleri [105]	88
Şekil 3.15	Hilma af Klint Sergisinden Bir Görüntü [112]	88
Şekil 3.16	Guggenheim sıradan bir gün [113]	89
Şekil 3.17	Rutin Ziyaret Saatlerinde	89
Şekil 3.18	Üyelere Özel Zamanlarda	90
Şekil 3.19	Kısa Süreli Özel Etkinliklerde	91
Şekil 3.20	Müzenin Kapalı Olduğu Saatler ve Tatil Günlerindeki Temsili Kullanım	91
Şekil 3.21	Paris Kuzey Garı [114]	93
Şekil 3.22	Kuzey Garı'nın Ana Salonu [114]	96
Şekil 3.23	Paris Kuzey Garı Strüktür ve Cephe Modeli [117]	97
Şekil 3.24	Kuzey Garı Ön Cephesi [117]	97
Şekil 3.25	Paris Kuzey Garı Tarihi Konumunu Gösteren Şema [117]	98
Şekil 3.26	Charles Gumery'nin 'Amsterdam' heykeli [117]	100
Şekil 3.27	Eurostar için Yapılan Yenileme [116]	101
Şekil 3.28	Kuzey Garı'nın sonradan yapılan eklentileri [116]	101
Şekil 3.29	Gare Du Nord İç Mekân Perspektif Çizimi	104
Şekil 3.30	İlk Yapının Planı[116]	105
Şekil 3.31	Kuzey Garı Master Plan [116]	106
Şekil 3.32	Kuzey Garı 1938 Hat Planı [116]	106
Şekil 3.33	Kuzey Garı 2024 İçin Planlanan Yenilemedeki Kat Planı [122]	107
Şekil 3.34	Kuzey Garı Katları Gösteren Şema [123]	107
Şekil 3.35	Sirkülasyon Üzerinde Karşılaşılan Alanlar - Şematik Kesit	108
Şekil 3.36	Gare du Nord Tren Girişinin Olduğu Cephe	109
Şekil 3.37	Paris Kuzey Garı'ndan hareket eden trenlerin saatleri ve günlük sefer sayıları	111
Şekil 3.38	Bina Kullanıma Kapalıyken	113

Şekil 3.39 Ulaşım Periyodu Dışında Kullanım	113
Şekil 3.40 Ulaşım Periyodundaki Kullanım - 1	114
Şekil 3.41 Ulaşım Periyodundaki Kullanım - 2	114
Şekil 3.42 Yapı Kredi Kültür ve Sanat Merkezi[125]	116
Şekil 3.43 YKKS tarihi konumunun haritalaması	119
Şekil 3.44 Neoklasik üslupta inşa edilmiş ilk yapı[125]	119
Şekil 3.45 Paul Schmitthener'in Yapısı[125]	120
Şekil 3.46 YKKS'nin kesit maketi[125]	121
Şekil 3.47 Yapının Sokaktan Meydana Kadar Olan Algı Fotoğraflaması	122
Şekil 3.48 Fotoğraflamanın Yapıldığı Bölge ve Çevre Yapıları Gösteren Harita	123
Şekil 3.49 İstiklâl Caddesi Kanyon Tipik Kesiti [125]	124
Şekil 3.50 YKKS'nin Şeffaf Cephesi ile kent mekânına dahil olması [125]	125
Şekil 3.51 Sokaktan algılanan şeffaf kuzey cephesinin arkasındaki rampalar	126
Şekil 3.52 YKKS'nin algılanmasıyla oluşan bilinç değişim anları	126
Şekil 3.53 YKKS'nin batı cephesindeki portiko	127
Şekil 3.54 YKKS'nin batı cephesindeki portikonun iç mekânı	128
Şekil 3.55 YKKS'nin Kesiti ve Atrium'un Diğer Hacimlerle İlişkisi[125]	128
Şekil 3.56 YKKS'nin atrium'undan meydana bakış	129
Şekil 3.57 YKKS'nin müzesinden bir kare	129
Şekil 3.58 Tekrar atriuma katılım ve meydanla ilişkinin geri kazanılması	130
Şekil 3.59 YKKS'nin 2. katındaki salon	130
Şekil 3.60 YKKS'nin performans katının olduğu seviye	131
Şekil 3.61 YKKS'nin performans katında yer alan açıklıklar	131
Şekil 3.62 YKKS, atriumun tecrübesiyle oluşan bilinçsel ardışıklık	132
Şekil 3.63 YKKS'nin kesitler	132
Şekil 3.64 YKKS'nin kullanım saatlerinin görüldüğü kapısına yapıştırılmış bilgi yazısı	133
Şekil 3.65 YKKS Kullanıma kapalı olduğundaki durum	134
Şekil 3.66 YKKS Kullanımda olduğundaki durum	134
Şekil 3.67 YKKS'nin sokaktan tecrübe edilebileceği iki ayrı yön	135
Şekil 3.68 Meydan tarafından YKKS'ye yaklaşmakta olan kullanıcının yaşadığı zamansal ritim	136
Şekil 3.69 Meydan tarafından YKKS'ye yaklaşmakta olan başka bir kullanıcının yaşadığı zamansal ritim	136
Şekil 3.70 Diğer yönden YKKS'ye yaklaşmakta olan kullanıcının yaşadığı zamansal ritim	137

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1	Analiz Yönelim Cetveli	43
Tablo 2.2	Puanlandırılmış Analiz Yönelim Cetveli	49
Tablo 2.3	Örnek Pratik Amaçlı Yönelim Cetveli Uygulaması	50
Tablo 2.4	Örnek Teorik Amaçlı Yönelim Cetveli Uygulaması	51
Tablo 3.1	Guggenheim Müzesi'nin Analiz Yönelimi	75
Tablo 3.2	Guggenheim Müzesi Analizinin Yönelim Puanı	76
Tablo 3.3	Paris Kuzey Garı'nın Analiz Yönelimi	94
Tablo 3.4	Paris Kuzey Garı'nın Analiz Yönelimi	95
Tablo 3.5	YKKS'nin Analiz Yönelimi	117
Tablo 3.6	YKKS'nin Zaman Analizinin Yönelim Puanı	118

Mimari Yapıların Analizinde Zaman Kavramının Kullanılması

Çağlar ÇELİK

Mimarlık Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Aslı SUNGUR

Eş-Danışman: Doç. Dr. Çiğdem CANBAY TÜRKYILMAZ

Zaman, insanoğlunun tarih boyunca üzerine düşündüğü bir olgudur. Atinalı filozoflardan 'Aristoteles' zamanı, ardışıklığın sürekliliği olarak tanımlarken 'Aurelius Augustinus' zamanı tanrının yarattığını söyler. Newton ise yaklaşık 300 yıl geçerliliğini koruyacak bir hipotez ortaya koyar: kendi başına akıp gitmekte olan ve başka hiçbir şeyden etkilenmeyen mutlak zaman. Bugünün dünyasında zamanın mutlak olmadığını, yavaşlayıp hızlanabildiğini 'Einstein'ın denklemlerinden ve deneylerden biliyoruz. Bunun yanı sıra Zaman kavramı özelinde 'Leibniz', 'Kant', 'Bergson', 'Deleuze' gibi birçok ismin daha düşünsel üretimde bulunduğunu söylemek gereklidir. Bahsedilen bu yorum kümesi, nesnel ve öznel zaman olarak ikiye ayrılabilir. Nesnel zaman yorumları dış gerçeklikle alakalıyken öznel zaman ise kişinin zihnindeki zaman düşüncesidir. Örneğin Bergson, bilinç halleri arasındaki ardışıklığın gerçek zaman olduğunu söylerken Leibniz'e göre zaman, dış dünyadaki fenomenlerin ardışıklığıdır.

Mimarlık ile zaman kavramının ilişkisi ise yapı yapma eyleminin kendisi kadar eskidir. İnsanlık, ilk olarak geçici günlük barınaklar inşa etmiştir. Kısa bir zaman ayakta kalması için inşa edilen bu yapılar, dal parçaları, hayvan postları gibi hafif ve dayanıksız malzemelerden oluşmaktadır. Buna karşın inşa ettiği tapınakların da kalıcı olmasını istedikleri için insanlar taş gibi dayanıklı malzemeler kullanmıştır. Zaman kavramı ile mimarının etkileşiminin geçicilik-kalıcılık ilişkisinden daha derin olduğu da söylenmelidir. Bir mekânın, kendi tektonik özellikleri yapının kullanıcılarının zaman algısını etkileyebilir. Bina fonksiyonu ise zamana bağlı kullanımı ve kullanım sürelerine etki edecektir. Bundan hareketle bir kamu binasının egemen erk

tarafından belirlenmiş saatlerde kullanımı söz konusu iken bir konut yapısının günün her saatinde ve zaman aralığında kullanımı mümkündür. Mimarlık ile zamansızlık kavramı da beraber anılabilir. Bazı formların ve malzemelerin kültürel ve tarihi anlamda geniş bir zaman aralığına hitap ettiği söylenmelidir. Böyle objeler ve yüzeyler zamansız olarak tanımlanabilir. Doğanın kendisinde bulundan taş gibi bir malzemeyle yapılmış bir duvarın zamansızlığından bahsedilebilirken, günümüzde kullanılan kaplama malzemeleri aynı duvarı 21. Yüzyıla ait kılacaktır. Görüldüğü gibi mimarlığın zaman kavramı ile çok yönlü bir teması söz konusudur. Bundan hareketle bir mimari yapı analiz edilirken zaman kavramı ile olan ilişkisinin de dikkate alınması gerektiği söylenebilir. Bu çalışma, mimari yapıların analizlerinde planimetri, strüktür, iklim, malzeme vb. konuların yanı sıra zaman kavramının da kullanılmasını konu edinmektedir. Öncelikle bir teorik çerçeve belirlenmiş, zaman kavramı çok yönlü ve tarihsel olarak ele alınmıştır. Daha sonra mimarlık ve zaman kavramının ilişkisi irdelenmeye çalışılmış ve bu iki kavramın ara kesitinde belirli başlıkların önemi anlaşılmıştır: zamansal nicelik, nitelik ve ritim. Buna göre mekân analizlerine dahil edilmek istenen konular belirlenmiştir. Teorik çerçevede zaman kavramının nesnel ve öznel olmak üzere iki ana başlıkta ele alınması konuya belli bir metot dahilinde yaklaşılabilesine imkân sağlamış, nicelik, nitelik ve ritim gibi başlıkların altında da bu metotun sınırları çizilmiştir. Mimari yapıların, zaman kavramının daha önce bahsedilen farklı yönleriyle ilişkisi biricik olduğundan yapılmak istenen analizin bağlamına göre gerekli tarafa ağırlık verilebilecek hem pratiğe hem de teoriye cevap verebilen bir yaklaşım üretilmeye çalışılmıştır. Bu yaklaşımla, fonksiyonu ne olursa olsun bir mimarinin zaman ile ilişkisinin, binanın kullanılış amacı dahilinde ele alınabilmesi amaçlanmıştır.

Bahsedilen mimarlık-zaman ilişkisi kurulduktan ve önerilmek istenen değerlendirme metodunun sınırları çizildikten sonra ise Frank Lloyd Wright'ın New York'ta yer alan Solomon R. Guggenheim Müzesi ve Jacques Ignace Hittorff'un Paris Kuzey Garı Binası arşiv taraması üzerinden, TEĞET Mimarlık'ın 'Yapı Kredi Kültür ve Sanat Merkezi' binası ise hem arşiv taraması hem de yerinde yapılan incelemeyle önerilen yöntem dahilinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sirkülasyon sürekliliği, karakteristik formu ve düzenli kullanıma imkân sağlayan fonksiyonu sayesinde Guggenheim Müzesi, mimari-zaman analizinin çok yönlü projeksiyonuna uygun bir yapı olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra bir ulaşım mekânı olan ve kendine özgü duyulara ve ritme sahip olan Paris Kuzey Garı da zaman odaklı değerlendirmeye uygun görülmüştür. Zamansal nitelik, nicelik ve ritim başlıkları altında müzenin planimetrisi, arkitektoniği, malzeme durumu, strüktürü değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. YKKS ise bağlamıyla kurduğu güçlü ilişkisi ve mekânsal belleği düşünüldüğünde zaman odaklı analize uygun görülmüştür. Sonuç olarak mimari yapıların analizine zaman

kavramının dahil edilmesinin, yapının kullanımına dair hem pratik hem de teorik veriler sağlayabildiği görülmüştür. Zaman-mimarlık özelinde kavramsal ve pratik bir takım çıkarımların analiz edilmeye çalışılan yapının daha iyi anlaşılabilmesini sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mimarlık ve zaman ilişkisi, Mimari yapıların analizi, Guggenheim Müzesi, Paris Kuzey Garı, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Binası

Using the Concept of Time in the Analysis of Architectural Buildings

Çağlar ÇELİK

Department of Architecture

Master of Science Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Aslı SUNGUR

Co-supervisor: Assoc. Prof. Dr. Çiğdem CANBAY TÜRKYILMAZ

Time is a phenomenon that mankind has thought about throughout history. 'Aristotle', one of the Athenian philosophers, defines time as the continuity of succession. 'Aurelius Augustine' says that time was created by God. Newton, on the other hand, puts forward a hypothesis that will hold true for about 300 years: absolute time, which flows by itself and is unaffected by anything else. We know from Einstein's equations and experiments that time is not absolute in today's world, it can slow down and accelerate. In addition to this, it is necessary to say that many names such as 'Leibniz', 'Kant', 'Bergson', 'Deleuze' did more intellectual productions specific to the concept of Time. This set of interpretations can be divided into objective and subjective time. Objective time interpretations are related to external reality, while subjective time is the thought of time in one's mind. For example, while Bergson says that the succession between the states of consciousness is real time, according to Leibniz, time is the succession of phenomena in the external world.

The relationship between architecture and the concept of time is as old as the humanity itself. Humanity first built temporary daily shelters. These structures, which were built to survive for a short time, consist of light and non-durable materials such as branch pieces and animal skins. On the other hand, people used durable materials such as stones because they wanted the temples they built to be permanent. It should also be said that the interaction of the concept of time and architecture is deeper than the temporality-permanence relationship. The tectonic features of a space can affect the time perception of the users of the building. The function of the building, on the

other hand, will affect its use relative to time and its duration of use. Based on this, while a public building can be used at times determined by the sovereign power, it is possible to use a residential building at any time of the day and at any time interval. Architecture and the concept of timelessness can be mentioned together. It should be said that some forms and materials appeal to a wide time period in cultural and historical sense. Such objects and surfaces can be described as timeless. While we can talk about the timelessness of a wall made with a material such as stone found in nature itself, the coating materials used today will make the same wall belong to the 21st century. As can be seen, architecture has a multifaceted contact with the concept of time. Based on this, it can be said that when analyzing an architectural structure, its relationship with the concept of time should also be taken into account.

This study deals with the use of the concept of time as well as planimetry, structure, climate, materials, etc. in the analysis of architectural buildings. First of all, a theoretical framework has been determined, and the concept of time has been discussed in a versatile and historical way. Afterwards, the relationship between architecture and the concept of time was tried to be examined and the importance of certain titles in the intersection of these two concepts was understood: quantity, quality and rhythm. Accordingly, the subjects to be included in the spatial analysis were determined. In the theoretical framework, considering the concept of time under two main headings, objective and subjective, enabled the subject to be approached within a certain method, and the limits of this method were drawn under the titles such as quantity, quality and rhythm. Since the relationship between architectural structures and the different aspects of the concept of time is unique, it has been tried to produce an approach that can respond to both practical knowledge and theoretical one, which can give weight to the necessary side according to the context of the analysis to be made. With this approach, it is aimed to deal with the relationship of an architecture with time, regardless of its function, within the scope of the building's use.

After establishing the aforementioned architecture-time relationship and drawing the boundaries of the proposed evaluation method, the Solomon R. Guggenheim Museum in New York, designed by Frank Lloyd Wright, and the Paris North Station Building by Jacques Ignace Hittorff were analyzed through archive scanning. The 'Yapı Kredi Culture and Art Center' by TEGET Architects has been tried to be evaluated within the proposed method, both through archive scanning and on-site examination. Thanks to its continuity of circulation, characteristic form and function that allows regular use, the Guggenheim Museum is seen as a structure suitable for the multifaceted projection of the architectural-time analysis. In addition to this, Paris North Station, which is a transportation space and has its own senses and rhythm, was also deemed suitable for

time-oriented evaluation. Under the titles of temporal quality, quantity and rhythm, the planimetry, architectonics, material condition and structure of the museum were evaluated and interpreted. YKKS, on the other hand, was deemed appropriate for time-based analysis considering its strong relationship with its context and spatial memory. As a result, it has been seen that the inclusion of the concept of time in the analysis of architectural structures can provide both practical and theoretical data on the use of the building. It is thought that a number of conceptual and practical inferences specific to time-architecture will provide a better understanding of the architecture that is being analyzed.

Keywords: Architecture and time relationship, Analysis of architectural buildings, Guggenheim Museum, Gare du Nord, Yapı Kredi Culture and Art Center

1.1 Literatür Özeti

Zaman kavramı, hareketle doğrudan ilişkilidir. Bu ilişki, hem zamanın algılanışında hem de doğrudan var oluş biçiminde kuvvetli bir şekilde görülmektedir. Düşünce tarihi boyunca zaman kavramının, sözü edilen varlık ve farkındalığından kaynaklanan farklı yorumlar ortaya çıkmıştır. Birçok düşünürün katkısıyla ortaya çıkan bu yorum kümesi, temelde öznel ve nesnel olarak iki gruba ayrılabilir [1]. Zamanın canlılar tarafından algılanışı ve yorumlanması özne temelli bir bakış açısını gerektirirken, algılayıcının önemsenmediği bakış açıları ise nesnel bir yorumlamadır denilebilir. İlk olarak, insandan veya herhangi bir gözlemciden etkilenmeyen nesnel zamanın, doğa bilimlerinin konusu olduğu söylenmelidir. Bu zaman olgusu, fizik kanunlarına göre kendi özünü takip edecek, yorumlanışa göre değişmeyecektir. Öznel zaman konusu ise çoğunlukla felsefe, psikoloji ve sanatın alanına girmektedir ve genellikle gözlemciyi temel almaktadır. Söz konusu bu zaman anlayışı, gözlemcinin önemsenmediği durumlarda bile özne yorumu içerdiğinden salt bilimsel görülemez. Ayrıca belirtmelidir ki, günümüzde öznel-nesnel ayrımının rahatlıkla yapılabilmesine karşın, tarih içerisinde bu durumun tersinin geçerli olduğu durumlar sıkça görülebilmektedir. Nitekim bilimle uğraşan insanların, matematikçilerin ve filozofların birbirinden keskin ayrımlar taşımadığı antik dünyadaki kavram veya varlık ele alışlarının günümüzdeki durumdan farklı olduğu ortadadır. Antik zamanlarda filozoflar doğa, matematik, metafizik gibi birçok konuyla birden uğraşmaktaydı. Bu durumun da katkısıyla onların incelemeleri öznel ve nesnel ayrımının çok net olmadığı bir kümede yer almaktadır. Günümüzde ise bilim insanlarının, filozofların ve sanatçıların üretim alanları geçmişteki duruma nazaran daha belirgin bir çerçevededir denilebilir. Bir sanatçı, bilimsel konuları sanatına yansıtabiliyor da olsa yapıtları, söz konusu konuyla alakalı bilimsel bir katkı olarak görülmemektedir ancak henüz ortak bir bilimsel yöntemin oluşmadığı geçmişte, bilim adamları, filozoflar, edebiyatçılar hatta sanatçılar aynı konular üzerinde üretim yaparak benzer zeminlerde tartışabilmekteydi. 'Aurelius Augustinus' 'İtiraflar' adlı eserinde zamanın tanrının

yaratımı olduğunu söyler ancak ardından konuyu fizik dünyadan örnekler vererek genişletir. [2]. Bu durum 5. yüzyılda din adamlarının ve filozoflarının günümüzün doğa bilimlerinin konusu olan olgular üzerinde tartıştığına ve bu konularda bir otorite olabildiğine kanıt olarak gösterilebilir. Sözü edilen ortamın doğal bir yan etkisi olarak, o tarihlerde, zaman kavramı gibi bir konu alınırken, ele alanın konuyu kendi kişisel arka planına uygun bir biçimde ayrıştırmaması için bir sebep bulunmamaktaydı. Bahsi yapılan eski zamanlardaki düşünürlerin zaman anlayışları, hem öznel hem de nesnel yaklaşımlar içermesine rağmen genel hatlarıyla incelendiğinde bir kümenin daha baskın biçimde bulunduğu görülecektir. Bu sayede zaman konusunun geçmişteki ele alış biçimlerini dahi, günümüzdeki anlayışla kesiştirerek öznel ve nesnel olarak iki ana başlıkta konumlandırmak mümkündür. Bu iki bakış açısından herhangi birinin diğerine göre doğruluk yönünden üstün geldiği bir karşılaştırmada bulunmak, tutarlı bir çıkarım sağlamayabilir. Bunun sebebi, zaman olgusunun hangi konu ile kesişiminden bahsedildiğinin önemli olmasıdır. Sağduyu ile yaklaşıldığında zaman kavramının kozmoloji temelli nesnel yorumu daha güvenilir görünebilir ancak bu konunun temelde insanla ilgili olarak ele alınması gerekliliği -öznel yaklaşım- bazı alanlar için göz ardı edilemez. Örneğin psikolojinin uğraşları söz konusuysen öznel, zihinsel olan zaman dikkate alınmaktadır. Psikoloji, nesnel bir gerçeklik olan zamanı kendi pratiği içerisinde sınırlı bir şekilde ele almaktadır çünkü insan zihnindeki zamanla, dış dünyadaki zaman aynı olmayacaktır. Her birey için zamanın farklı aktığını, zamanın insanın içsel yaşantısında ve bilince özgü olduğunu söyleyen ‘Henri Bergson’ (1859-1941), bu duruma ‘süre’ ismini vermiştir [3]. Bergson’un yaklaşımı zamanı, gözlemciyle doğrudan ilişkilendirmektir. Buna karşın fiziksel bir inceleme sözkonusu olduğunda dış gerçeklik olan zamanın dikkate alınması gereklidir. Fiziksel fenomenlerin gözleminde öznenin zaman algısının bir önemi yoktur.

Öznel ya da nesnel, herhangi bir zamansal algılanışın, hareketle alakalı olduğu da vurgulanmalıdır. Bunun sebebi olarak, herhangi bir değişimin gözlemlenmediği bir ortamda, zamanın hızına veya varlığına dair bir şey söylemenin imkânsız oluşu gösterilebilir. Nitekim Aristoteles zamanı, “devinime ait bir şey” olarak tanımlamıştır. Ona göre, hareketin olmadığı bir durumda bile zihinde olacak bir değişim, zaman düşüncesini yaratacaktır. Yine de bilimsel gerçekliğe göre zaman, algıyla var olan bir kavram değildir. Albert Einstein’dan beri zamanı kendi başına bir fiziksel boyut olarak kabul etmekteyiz ancak onun, algılanması doğrudan mümkün olan diğer üç fiziksel boyuttan farklı olduğu da ortadadır. Onu algılayabilmemiz için harekete, değişime ihtiyaç vardır. Hareket zamanın kendisi değildir ancak bir göstergesidir. Hareketin oluşması için zamana ihtiyaç duyulmaktadır. Newton’un özel öğretmeni ‘Isaac Barrow’, zamanı bazı ölçüler aracılığıyla algıladığımızı ancak algının, zamanın varoluşu için gerekli olmadığını söylemektedir. Ona göre de zamanın ölçümü, hareketi

gerektirmektedir [4].

Özetle hareket zamanı yaratmaz ancak algılanmasını sağlar. Hareketin doğurduğu zaman algısı, her özne özelinde farklı olabilir çünkü özneye ait zihinsel yapı, hikaye ve bulunulan konum gibi unsurların zaman algısına etki yapabileceği ortadadır. Bundan dolayı birbirinden farklı her öznenin zihninde zaman farklı olacaktır denilebilir.

İnsanlığın çevresini barınma, üretim vb. amaçlarla şekillendirmesi onu, diğer türlerden ayıran bir özelliktir. Bundan dolayı zaman kavramının yanı sıra söz konusu ayrımı sağlayan mimarlığın da dikkate değer olduğu söylenmelidir. Bahsedilen bu iki kavramın kesişiminde yer alan bu çalışma, insan düşünce ve pratiğinin bir ürünü olan mimari yapıların değerlendirme süreçlerine zaman kavramının da dahil edilmesi hakkındadır. Bu dahlin sağlanması için öncelikle zaman kavramı, genel hatlarıyla anlaşılmalıdır. Daha sonra zaman-mimarlık ilişkisi irdelenecektir.

Zaman kavramının öznel ve nesnel olarak iki ayrı biçimde ele alınabilmesinin yanı sıra mimarlık ile olan temasında çok yönlü değerlendirilmesi gerekmektedir. Bahsedilen bu çok yönlülük için zaman kavramının mimarlıkla temasında öne çıkabilecek ana özellikler gözetilmelidir. Bir mimarlık ürününün zaman ile kuracağı ilişkilerin çeşidi genellenecek olursa, zamansal niceliğin ve niteliğin öne çıkması doğal bir sonuçtur çünkü mimarlığın, zaman kavramına ait bu iki doğrudan unsurdan doğrudan etkileneceği söylenmelidir. Zaman olgusunun doğası gereği olan ritimden de bahsedilmelidir. Öyle ki kullanıcının mekânsal tecrübesinin gerçekleşme sıklığı zamansal ritimle ifade edilebilir. Bahsedilen bu mimari tecrübe sıklığı, ele alınacak binanın kullanım aralığından, tasarımda hedeflenmiş mekânsal felsefenin etkisine kadar farklı yollarda ele alınabilir. Tüm bunlardan hareketle bu çalışmada, konsept olarak zamanın ele alınışı ve anlaşılmasında öznel ve nesnel olarak ayırım yapılırken, onun mimarlık ile olan teması söz konusu edildiğinde;

1) Zamanın Niceliği

2) Zamanın Niteliği

3) Zamanın Ritmi

Şeklinde üç ayrı yaklaşımda değerlendirme yapılacaktır. Bu üç değerlendirmenin, öznel ve nesnel olarak açıklaması yapılmış olan zaman kavramının dışında olmadığı belirtilmelidir. Zamanın bahsedilen bu üç ayrı özelliği, nesnel ve öznel zaman anlayışları üzerinden kurulmaktadır. Örneğin zamansal nicelik, çoğunlukla nesnel bir durumken, ritim ve nitelik öznel ve nesnel özellikler taşımaktadır. Mimarlığın duyularla olan ilişkiselliği, zaman kavramıyla olan ara kesitinde de yer almaktadır.

Duyuların yanı sıra zamanın miktarı ve fiziksel işleyişi gibi konuların da mimarlıkla güçlü ilişkiler kurduğu belirtilmelidir. Bu durumda zaman kavramını anlamak için nesnel ve öznel olarak iki ayrı değerlendirme yapmak gerekirken, onun mimarlık ile olan teması söz konusu olduğunda bahsedilen üç ana noktadan konuya yaklaşılması daha sağlıklı çıkarımlar yapılmasının önünü açabilir.

Mimarlığın zaman ile ilişkisi aslında yapı yapma eyleminin kendisi kadar eskidir. İnsanlık ilk barınaklarını inşa etmeye başladığında bu barınakların ne kadar ömrü olacağını da düşünerek inşa etmiş, ona göre malzeme seçiminde bulunmuştur. İnsan cinsinin doğanın kendisinde bulunan mağara gibi boşlukların dışında bir barınak arayışı belli aşamalarla olmuş, öncelikle mevsimsel ve geçici yapılar kurulmaya çalışılmıştır [5]. Malzeme seçiminin kısıtlı oluşunun ve kalıcı malzemelerle inşanın zor oluşunun insan türünü, ilk etapta kısa zamanlı yapılara yönelttiği söylenilebilir. Bu tip seçimlerin, mimarlık ve zamanın kurduğu ilişkinin ilk emarelerini taşıdığı iddia edilebilir. Sözü edilen bu ilişki, zamanın niceliğiyle alakalıdır. En temel bakışla zamansal miktar, mimarinin karakterine etki etmiştir. Daha sonraki dönemde de insanoğlu yapı yapma eylemini gösterdiği her yerde zaman kavramını kullanacaktır; Ticaretin yapıldığı geçici pazar alanlarındaki yapısal öğelerle, kentlerin merkezinde bulunan tapınakları oluşturan elemanların birbirinden farklılığının zaman kavramıyla alakası ortaya konulabilir. Yapının kendi sürdürülebilirliğinin yanı sıra sosyal amaçlarla da mimarlık ve zaman, ilişki kurmaktadır. Örneğin tarihi bir kilise yapısındaki açıklıkların tasarımında, insanın zamandan ve dış etkilerden soyutlanması amacı güdülmüş ve zamanın niteliği olgusu mimarlığa etki etmiştir denilebilir. Bunun yanı sıra kalıcı olma amacı da bu tip yapılarda yadsınamaz. Binlerce yıl geçmişten günümüze kadar gelebilmiş yapıların, çoğunlukla kalıcılık ve zaman olgusu gözetilerek yapıldığı, malzeme ve yapı tekniklerinin de bunun etkisinde belirlendiği görülmektedir. Sözelimi topluma önemli, statik ve görkemli bir mesaj verecek mabed gibi yapıların, ekonomik ve sosyal açılardan uzun zaman dilimlerinde hizmet vermeleri istenmiştir. Bu durum da yine zamanın niceliği ile alakalıdır. Verilmek istenen mesaj öznelere hitap ederken, bunu yaparken nesnel bağlamda zamansal nicelik kullanılır.

Bütün bu ele alışın yanı sıra zaman kavramı ile mimarlığın alakası kalıcılık-geçicilik meselesinin ağırlığında şekillenmemektedir. Bilinçli veya bilinçsiz olarak bir yönde biçimlenmiş yapılar, kullanıcıların zaman algısını etkilemektedir. Farklı yapılarda kullanıcıların zihni açısından zaman bildirimlerinin farklı olacağı söylenilebilir. Zamansal nitelik ve ritim devreye girmektedir. Juhani Pallasmaa'ya göre geçtiğimiz yüzyıldaki inanılmaz hızlanma, zamanı dünyayı eşzamanlı olarak tecrübe ettiğimiz bir düz ekrana sığdırmıştır. İnsanlık bu sebepten ötürü tarihsel benliğini kaybetmekte ve şimdiye hapsolmaktadır. Ona göre mimarlık, bizi şimdinin kucağından kurtararak

zamanın iyileştirici ve yavaş akışını deneyimlememizi sağlamaktadır [6]. Pallasmaa, mimarlığın alıkonulan bir zaman olduğunu söyler, en büyük binalarda zaman sabit durmaktadır. Pallasmaa'nın bu bakışı, zamanın niteliğinin ve ritminin mimarlık yoluyla manipüle edildiği savını destekler. Aynı zamanda sözü edilen algı kırılımının sebebinin yapıların fiziksel özellikleri olduğu da söylenmelidir. Söz konusu fiziksel özellikler, nesnel bir gerçeklik olan zamanı etkileyemez. Bahsi yapılan etki, öznel zaman ile alakalı ve zihinseldir. Dolayısıyla zihinsel etkilenim her kullanıcı için farklı olacaktır. Nitekim her kullanıcının gözlem yeteneği, tecrübeleri ve hikayesi farklıdır. Yine de zaman algısını etkileyebilecek olan tektonikler ve mekânsal düzenlemeler Pallasmaa'nın yaptığı gibi nesnel sayılabilecek bir yorumlama ile ortaya konulabilir. Ortaya konulan olguların bahsedilen zamanın tümüyle nesnel yorumundan çok durumun nesnel tespitine dair olacağı söylenilebilir.

Mekân-zaman-algı'ya dair nesnel bakış, hareket kavramının varlığı üzerinden de yapılabilir. Mimari ve zaman algısı etkileşimindeki algı kavramı üzerinden, salt öznel olabilecek ve sağlıklı bulgulara yol açacak bir yaklaşımdan kaçınılmış olur. Yani bir mimari yapıdan kaynaklanan zaman algısının analizi söz konusu olduğunda, algı kavramından dolayı öznel olabilecek ve bilimsel açıdan zayıf kalabilecek çıkarımlardan uzak durulması mümkündür. Algıya dair özellikler analiz edilirken örnek iki durum üzerinden gidilebilir: mekânda hareket olduğunda ve mekânda hareket olmadığı durumda. Bu durum analizi, hareketin olmadığı bir durumda yapının kendi tektoniğinden kaynaklanan hareket beklentisi ve bunun yol açtığı zamansallığın ortaya konuluşu üzerinden bir sisteme oturtabilir. Tam tersi olarak da yapısal özelliklerin, hareketin olduğu durumda bu hareketi nasıl organize ettiğiyle alakalı bir zamansallıktan da bahsedilebilir. Örneğin bir yapıda yer alan açıklık, oradan birinin geçebileceği veya oradan bir yere geçilebileceği beklentisini getirecektir. Beklenti gerçekleşirken yani açıklıktan bir veya daha fazla kişinin geçtiği durum izlendiğinde ise açıklığın kendi fiziksel özellikleri (genişliği, yüksekliği vs.) devreye girecek ve hareket dolayısıyla zaman, oranın özelinde kendi ritmini bulacaktır denilebilir. Yapılan analiz mimari yapıların, kendi kullanıcılarının ya da etrafındakilerin zihinsel zamanına nasıl etki ettiği hakkında fikir verecektir. Sadece durumun gözlemlenmesi ve tespitiyle yapılabilecek çıkarımlar, öznel olan bir durum kümesine nesnel bir yaklaşım olacaktır. Dolayısıyla bu çalışma, aynı zamanda kullanıcıların zihinsel zamanlarına etki yapabilecek mimari özelliklere de dair fikir veren bir çıkarım sistematığıne değinmeyi de amaçlamaktadır. Sözü edilen durum sadece mekândaki gözlemci için değil hareketi oluşturan elemanlar için de geçerlidir. Kullanıcılar özelinde zamandan bahsedilmesine rağmen nesnel zaman bakışını da terk etmemek amaçlanmaktadır. Hareketin ve onun potansiyelinin yaratacağı zamansallık, fizik dünyadaki zaman ile aynı olmasa da kendi bağlamında

nesnel olarak adlandırılabilir çünkü bu durumun hedefindeki birçok kullanıcı için benzer etkilere yol açması beklenmektedir. Yine de bir yapısal ögenin etkileri her kullanıcı özelinde farklı olacağından ve zaman algısının analizi söz konusu olduğundan öznel ağırlıklı bir yaklaşım normal kabul edilebilir.

Özetle zaman kavramının nesnel ve öznel olarak ortaya konulan kendi olgu dinamiklerinin yanında mimarlık ile olan kesişiminde faydalı olabilecek nitelik, nicelik ve ritim gibi özellikleri de mevcuttur. Zaman olgusunun insanlık zihninde adım adım gelişmesinin izlenmesi ve kavramın anlaşılmasından sonra, mimarlık ile temasını kolaylaştıracak bu dinamikler üzerinden bir yaklaşım elde edilmesi amaçlanmaktadır.

1.2 Tezin Amacı

Bu tez, mimarlık-zaman kavramı ilişkisi konusunu araştırarak mimari yapıların analizinde zaman kavramının da kullanıldığı bir değerlendirme yöntemi önermeyi amaçlamaktadır. Medeniyet tarihi boyunca insanlığın zaman kavramına bilimsel, felsefi ve sanat odaklı yaklaşımlarını dikkate alarak, bu yaklaşımların mimarlık ve mimari yapılar ile olan etkileşimlerinin araştırıldığı bir çalışma ortaya konmak istenmektedir. Bu çalışma neticesinde üretilen analiz yönteminin denenmesi ve sonuçlarının tartışılması da tezin amaçları arasındadır.

1.3 Hipotez

Bu çalışmada, insanlığın inşa eyleminde ve inşa ettiği mimari yapıları kullanma biçimlerinde, zaman kavramının dikkate değer bir rolü olduğu kabul edilmektedir. Mimarlık ve zaman kavramının bu ilişkisinin, yapının malzeme tercihlerinde, strüktürel kurgusunda, işlevinde ve kullanıcı ile olan etkileşiminde kendini güçlü bir biçimde gösterdiği varsayılmaktadır. İki kavram arasındaki ilişkinin ortaya konulmasının, mimarının daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı söylenilebilir. Zaman olgusunun odağında mimari yapıların okunabilmesi anlamına gelecek bu durumun, hem pratik ve hem de teorik edimler kazandıracığı da düşünülmektedir.

Yapılan bu varsayımın desteklenmesi için zaman kavramının kendi iç yapısının daha iyi anlaşılması gerektiği düşünülmektedir. Zamanın, düşünürler tarafından günümüze kadar olan ele alınış biçimleri, 'nesnel' ve 'öznel' olarak iki ana kümede toplanmaktadır. Bu yaklaşım, zaman olgusunu 'dış gerçeklik' ve 'zihinsel' olarak ikiye ayırmaktadır. Mimarlık söz konusu olduğunda ise sadece bu iki ana küme üzerinden bir bakış inşa etmenin, bu tezde kurulmak istenen güçlü kavramsal ilişki için yeterli olmadığı düşünülmüştür. Zaman olgusuna olan nesnel ve öznel yaklaşımlar, mimarlık ile temas

yüzeyi daha güçlü olabilecek 'nitelik', 'nicelik' ve 'ritim' kavramlarına indirgenmeli ve bu alt kavramlar üzerinden mimarlık ile ilişki kurulmalıdır. Bahsedilen ilişki güçlü biçimde kurulduktan sonra da gerekli görüldüğü üzere 'mimari yapıların analizinde zaman kavramının kullanılması'nda kullanılacak bir yöntem önerilebilir.

Çalışmada geliştirmek istenilen analitik yaklaşımın, zamana ilişkin geçmişte ele alınmış birden çok kuram üzerinden oluşturulabileceği düşünülmektedir. Bu geçmiş kuramların, öznel ve nesnel zamana ait nitelik, nicelik ve ritim alt başlıkları altında sınıflandırılabilmesi varsayılmıştır. Bu sayede hem pratik hem de teorik çıkarımların aynı anda yapılabilmesi sağlanabilecektir.

Tüm bunlardan hareketle bu tezin, mimarlık ve zaman kavramı ile alakalı birden fazla hipotetik durumla aynı anda ilgilendiği söylenilebilir. Yine de çalışmanın odaklandığı asıl tartışma, 'zaman kavramıyla mimarlığın kesişimindeki olgular üzerinden, mimari yapıların değerlendirebileceği analitik bir yaklaşımın geliştirilmesi'ni içermektedir.

1.4 Yöntem

Çalışmaya, zaman kavramı ile ilgili bir literatür taraması yapılarak başlanmıştır. Tarama neticesinde araştırmanın altlığını oluşturabilecek ve önemli görülen konular özelinde teorik altyapıyı destekleyecek bir derleme yapılmaya çalışılmıştır. Bu derleme yapılırken, bugüne kadar ortaya konmuş önemli bilimsel ve felsefi yaklaşımları içeren kaynaklardan faydalanılmıştır. Sonraki bölümde ise mimarlık-zaman ilişkisinin kurulmaya çalışıldığı bir literatür okuması daha yapılmıştır. Gerekli görülen örneklerin sunulabilmesi için fotoğraf ve video gibi görsel kaynaklar üzerinden de gözlem yapılmıştır.

Çalışmanın sonraki kısmında ise değerlendirilen bilgiler ışığında, mimari yapıların analizinde zaman kavramının kullanılmasını sağlayabilecek bir analitik yöntem geliştirilmiştir. Geliştirilen bu yöntemin hem pratik hem de teorik amaçlarla kullanılabilmesi amaçlanmıştır. Bunun için analiz sırasında faydalanılacak yaklaşımları içeren bir tablo ve bir puanlama sistemi önerilmiştir. Puanlama sistemi, analizin teorik ya da pratik yönelimini göstermektedir. Bu puanlamaya göre (-) yönde puanı olan analizlerde teorik yaklaşımlar daha fazlayken, (+) yönde puanı olan analizlerde ise pratik yaklaşımlar daha çok yer almaktadır. (-3) ile (+3) aralığında olan bu puanlama sayesinde yapılmak istenen mekânsal analizin amacına göre seçilecek yaklaşımlar daha kolay belirlenebilmektedir.

Tezin üçüncü bölümünde ise geliştirilen yöntem kullanılarak zaman odaklı analiz için uygun örnekler oluşturacağı düşünülen 'Frank Lloyd Wright'ın New York'ta yer alan

'Guggenheim Müzesi', Jacques Hittorf'un 'Paris Kuzey Garı' ve 'Mehmet Kütükçüoğlu ile 'Ertuğ Uçar'ın 'Yapı Kredi Kültür ve Sanat Merkezi' yapıları analiz edilmiştir. 'Guggenheim Müzesi' ve 'Paris Kuzey Garı' görsel ve yazılı arşiv taraması üzerinden analiz edilmiştir. 'Yapı Kredi Kültür ve Sanat Merkezi Binası' ise arşiv taramasının yanı sıra bizzat incelenerek de değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde, inceleme neticesinde yapılan çıkarımların da katkısıyla mimarlık ve zaman ilişkisi tekrar okunmaya çalışılmış ve mimari yapıların değerlendirilmesinde zaman odaklı bir analizin yapılmasının gerekliliği ve kazanımları tartışılmıştır.

TEORİK ÇERÇEVE: ZAMAN KAVRAMI VE MİMARLIK İLE OLAN ETKİLEŞİMİ

Soyutluğundan dolayı tanımı muğlak olsa da zamanın sürekliliği içerdiği söylenmelidir. Bu süreklilik, varlıkların değişiminin ve hareketinin gözlemlenmesiyle de doğrulanabilir çünkü zaman olgusu temelde değişim ve hareketin olmasına imkân veren bir gerçekliktir. Newton zamanı, hareketin ve cisimlerin varlık miktarı olarak tanımlamıştır [4]. O, aslında bu tanımı tanrı olgusuna da dayanarak yapmaktadır çünkü ona göre zaman, tanrısal varoluşun doğurduğu bir sonuçtur. Ancak yine de bu varoluştan bağımsız olarak mutlak bir şekilde ilerlemektedir. Mutlak zaman olgusunun günümüz bakışıyla soyut olduğu söylenilebilir çünkü dış gerçeklikte mutlak söz konusu değildir, her şey değişim içindedir. Soyutluk zemininde düşünceler üretebilmesine rağmen insan, fiziki dünyadaki bir varlıktır. Deneyimlediği ve etrafında olup biten her şeyi somut emarelere dayanarak algılamaktadır. Basit bir tanımlamayla, sözü edilen somut emareler arasında bir ardışıklık söz konusu olduğunda zaman kavramı ortaya çıkmaktadır denilebilir. Bu durum bu çalışmanın değineceği iki ana zaman kolundan ilkidir: Nesnel Zaman. Buna göre belirli sayıda ardışık somut fenomeni bir arada düşündüğümüzde bir zaman aralığından bahsetmekte olduğumuzu varsayabiliriz. Bu ardışıklık her zaman mantıklı bir silsilede olmasa da genel anlamıyla önce olanların sonraya dair bir fikir verdiği iddia edilebilir. Bahsi yapılan önce ve sonra arasındaki farkın çok olduğu durumlarda zaman fiziksel olarak aynı hızda ilerlemiş olmasına rağmen bize farklı bir hızda ilerlemiş gibi gelebilir. Örneğin aynı zaman aralığında hızlı bir araba, yavaş bir arabadan daha çok yer değiştirecektir. Bu iki durum ayrı ayrı izlendiğinde hızlı olan arabanın olduğu ortamda zamanın daha hızlı aktığı yanılgısı ortaya çıkabilir. Nitekim biz kendi zamanımızdan daha hızlı akan bir zamanı seyredebilseydik olması gerekenden daha tempolu veya fazla miktarda hareket gözlemleyecektik. Aslında bu örnekte bahsedilen muhtemel algı kırılımında bir tersten okuma söz konusudur. Gözlemci, zaman yerine hareketin alışıldık tempoda olması gerektiğini düşünmektedir çünkü fizik dünyada doğrudan muhatap olunan şey zaman değil harekettir. Böyle bir

varsayımda hareket olması gerekenden hızlıysa bu durum içsel olarak zamanın hızlı olma ihtimali ile ilişkilendirilebilir. Tamamen algıyla ve öznel arka planla alakalı olan bu durumun bir bozukluk olduğu söylenebilir. Nesnel dünyada olup bitenin öznel tarafından algılanmasıyla oluşan bu bozukluk, bu çalışmada ifade edilmeye çalışılan ikinci temel zaman düşüncesini ortaya çıkarmaktadır: zamanın öznel yorumu.

Zaman, bahsedildiği gibi soyut bir kavram olmasından dolayı mekân olgusuna nazaran tanımlanması daha zor bir olgudur. Bu ve benzeri birkaç faktörün etkisiyle kavram özelinde yorum farklılıkları ortaya çıkmaktadır. [7]. Sözü edilen farklılıklar daha önce de belirtildiği gibi genel hatlarıyla iki ana grupta toplanmaktadır. Bunun sebebi, bir grup düşünürün zaman olgusu üzerinde aradığı yanıtları salt kozmolojik olarak temellendirmesi, öteki grubun ise öznenen bağımsız bir zaman düşünölemeyeceğini iddia etmesidir denilebilir [1]. Her iki kümedeki düşöncelerin temelinde zaman kavramını anlamak ve ifade etmek gibi ortak noktalar vardır. Ortaya konulan düşöncelerin birbiri üzerine eklemlenebilmesinin bir sebebinin de bu ortak noktalar olduğu görölebilir. Nitekim öznel zaman yorumlarının bilimsel gelişmeler ışığında ortaya atılan nesnel yorumlardan beslendiği yadsınamaz. Bergson ve Einstein buluşması bu duruma örnek olarak verilebilir [8]. Bu durumun emareleri sanatta da görölebilmektedir. Örneğin hem Einstein'ın rölativite teorisinde hem de Picasso'nun sanatında 4. boyut kavramı vardır. Einstein'ın 4. boyutu zaman iken Picasso'daki ise duygulardır ancak her ikisinin de 3 boyuttan farklı bir dünya olduğuna dair düşünme biçimleri birbiriyle paraleldir [9]. Özetle zaman kavramı, öznel ve nesnel olarak iki ana kümede toplanabilir. Bu iki kümenin birbiriyle iç içe geçtiği antik zamanlardaki doğa filozoflarının bakış açısıyla, gitgide ayrımın daha net gözlenebildiği günümüzdeki bakış açıları arasındaki temel farkların ortaya konulması, zaman kavramının evrimini anlama yolunda kolaylık sağlayacaktır. Mimari ve zaman kesişiminin ifade edilişinde de herhangi bir kümeye bağılı kalınmadan çok yönlü bir inceleme gerektiği varsayımından hareketle, sözü edilen olguların detaylı ele alınması gerekliliği söylenmelidir.

2.1 Nesnel Zaman

Nesnel zaman kavramı, herhangi bir gözlemcinin zihinsel dünyasından bağımsız, fiziki dünyadaki dinamiklere göre objektif bir biçimde değerdendirmeye alınan zaman olgusudur denilebilir. Zamanın nesnel bir biçimde insandan bağımsız olarak var olması çoğunlukla bilimin bakış açısı ile uyushmaktadır. Farklı hızlardaki öznel için zamanın farklı işlediği Einstein evreninde bir objektif bakış söz konusudur. İzafiyet teorisi uzay-zamanı yeniden ele almaktadır. Buna göre hareket eden cisimler için zaman yavaşlamaktadır [10]. Bu durumun hareket halindeki objenin kendisiyle bir

alakası yoktur çünkü zamanın hızını etkileyen cismin niteliği değil yer değiştirme miktarıdır.

İnsanlığın zamanla ilgili düşünsel birikiminin, 'İzafiyet Teorisi' gibi gelişmiş düşünce sistemlerine erişene kadar birçok aşamadan geçtiği belirtilmelidir. Antik çağ filozoflarına dayandırılacak bu süreç, zaman zaman bilginin üst üste konularak ilerlemesiyle, bazen de temeli tamamen farklı teorilerin üretilmesiyle günümüze kadar gelmiştir. Zamanın nesnel olarak algılandığı düşüncelerin geneline bakıldığında geçmişteki bilimsel anlayış farklılıklarına rağmen çoğunlukla doğa kanunlarıyla ilgilenen düşünürler -günümüz bakış açısıyla- bilim insanları tarafından üretildiği görülmektedir. Sözü edilen düşünürlerin her birini günümüzdeki anlamda bilim insanı olarak tanımlayamayız. Bilimin tanımı geçmişten bugüne değişikliğe uğramıştır. Günümüzdeki bilimsel yöntemin çerçevesini çizmiş olan 'Karl POPPER'in [11] deney, gözlem ve çürütmeye dayalı nesnel mantığının yanı sıra geçmişte Descartes'in bilime ulaşmanın yönteminin sezgisel olduğunu [12] söylemesine benzer çeşitli yorumlar mevcuttur. Yine de doğa kanunları üzerinde çalışmalar yapmış kişilere bilim insanı demek yanlış olmayacaktır. Nesnel zaman konusu da çoğunlukla bilim insanlarının uğraşı alanına girmiştir. Teolojik anlayışların hakim olduğu dönemlerde dahi zaman üzerine yapılmış teorik üretimlerin bilim insanları tarafından fiziki dünya temelli geliştirildiği söylenmelidir. Bundan hareketle de bilimsel gerçekliğe ulaşmanın farklı dönemlerde farklı yollarının olduğu gerçeği bir tarafa bilim ve matematikle uğraşan düşünürlerin zamanla ilgili hipotezleri genellikle nesnel çerçevededir denilebilir. Bu nesnel çerçevenin genel hatlarıyla anlaşılması için belirli bir mantıkta anlatımı yapılmalıdır. Bu mantık, kronolojik olabilir. Nitekim medeniyetin gelişiminin, üst üste eklemlenerek büyüyen düşünsel birikimle olduğu göz önüne alındığında, zaman kavramı gibi bir olguyu tarihsel ele almanın gerekliliği ortadadır. Bu sayede kavramın şimdiki formuna evrilişi izlenerek önemli ortak noktalar tespit edilebilir. Zaman kavramı üzerine detaylı düşünmek, tanımlamak ve formüle etmek gibi başarımların ilk izlendiği kişinin Aristoteles olduğu söylenmelidir. Onun zaman nosyonuna bakışı, diğer konseptler göz önüne alındığında nesnel kabul edilebilir.

2.1.1 Aristoteles'in Zaman Anlayışı

Aristoteles gibi doğa filozoflarının çoğunlukla evrenin işleyişi üzerine kafa yorduğu söylenmelidir. Bilimsel yöntemin olmadığı, teknolojinin de ileri deneyler için yetersiz olduğu antik dönemlerde doğa kanunlarıyla ilgili herhangi bir ele alış, bolca gözlem ve onun üzerine akıl yürütmeyi gerektirmektedir. Zaman kavramı da çevresel gözlem neticesinde yorumlanabilecek bir olgudur denilebilir. Nitekim Aristoteles, Fizik kitabında zaman üzerine geniş bir bölüm ayırmıştır. Fizik'in dördüncü kitabında

Aristoteles zamanı hareket, değişim ve devinim üzerinden ele alır [13]. Zaman kavramıyla hareketin, devinimin birebir alakalı olduğunu savunan Aristoteles bunu şu şekilde ifade etmektedir:

"(...) bir devinme ve değişmeden bağımsız zaman yok, bu açık. Öyleyse yine açık ki, zaman hem bir devinim değil, hem de devinimden bağımsız değil. Madem ki zamanın ne olduğunu inceliyoruz, buradan başlayıp, zaman devinimin nesi, bunu ele almalıyız. Şimdi biz devinim ile zamanı aynı anda algılıyoruz. Karanlıkta ve bedensel bir etkilenime uğramıyorsak bile ruhta bir devinim olduğunda hemen belli bir zaman geçti diye düşünüyoruz. Ama belli bir zaman geçtiği düşünülmediğinde zamandaş olarak bir devinim olduğu da düşünülür. Dolayısıyla zaman ya bir devinim ya da devinime ait bir şey. Demek madem ki bir devinim değil, devinime ait bir şey olması zorunlu." [13].

Alıntıda yer alan ve 'devinim' diye bahsedilen olgu hareket anlamına geliyor olsa da fizikteki kullanımına bakıldığında soyut bir hareket kavramından ziyade cismani bir hareket olarak tanımlanmaktadır [14]. Söz konusu hareketin zamanı mı oluşturduğu mu yoksa algılanmasına olanak mı tanıdığı belirgin değildir. Öncelikle Aristoteles'in bahsettiği devinimin algılanışı için referans kabul edebileceğimiz başka bir cisme ihtiyaç duyulacağı söylenmelidir. Nitekim boşlukta bir cismin durduğunu, döndüğünü, ilerlediğini algılamak mümkün olmayacaktır. Aristoteles'e göre kişi karanlıktayken bile zihinsel bir referans üzerinde başka bir zihinsel girdi söz konusu olacak ve bu durum hareketi çağrıştıran bir fenomen olacağı için zaman ortaya çıkacaktır. Buna ek olarak hareketin veya devinimin zamanın kendisi olmadığını, onun sayısından ibaret olacağı da onun tarafından belirtilen başka bir konudur. Devinim, zamanın ölçülmesini sağlarken zaman da devinimi ölçmeye yaramaktadır [1]. Zamanın kendi yapısını Aristoteles özelinde ele almak için onun zamanın yapı-sökümünü nasıl yaptığına bakmak faydalı olacaktır:

".... düşüncemizde iki an var ; biri önce, öteki sonra dediğimizde işte bunun zaman olduğunu ileri sürüyoruz: nitekim zamanın 'an' ile belirlenen şey olduğu düşünülüyor, dayanağımız bu olsun. Şimdi biz 'an'ı devinimdeki önce ile sonra olarak ya da öncenin sonu sonranın başı olan şey olarak değil de, 'tek şey' olarak algıladığımızda hiçbir zaman geçmemiş görünüyor, çünkü devinim de yok. Ama önce ile sonrayı algıladığımızda "zaman geçti" diyoruz. Aslında zaman şu: önce ile sonraya göre devinim sayısı" [13].

Görüldüğü üzere Aristoteles, zamanın anlardan oluştuğu varsayıldığında birden çok ana ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır. Önce ve sonradan meydana gelen bu iki anın beraber algılanışı ve bunu sağlayan şimdiki zaman kavramı bu durumu yaratacaktır. Ancak söz konusu edilen 'an'lar birbiri ardına sıralanırken birinin bitişi ve öbürünün başlangıcı arasında bir ayrım beklenmemelidir. Aristoteles herhangi bir anın başlangıcının, öbür anın sonu demek olacağını söylemektedir. Bu durum onun sürekliliği tarif edışıdır denilebilir. Sürekliliğe olan vurguyu, “devinim sürekli olduğu için zaman da sürekli olmalıdır.” şeklinde de belirtmektedir [2]. Zamanın sürekliliğini hesaba katmadığı için ‘Aşıl ve Kaplumbağa’ gibi paradokslar ortaya çıkarmış Eleali Zeno dikkate alınacak olursa Aristoteles’in bu tespiti son derece önemlidir denilebilir. Zeno’nun paradokslarında içine hapsediği dikotomi¹, onun tasavvur ettiği öznenin hedefe varmasını imkansız kılmaktadır. Örneğin bir kişinin herhangi bir noktaya gitmesi gerektiği varsayılacak olursa, söz konusu kişinin gitmek istediği mesafenin ilk önce yarısını gitmesi gerekmektedir. Daha sonra ise kalan mesafenin yarısını gitmelidir. Herhangi bir büyüklüğün ikiye bölünerek yok edilemeyeceği bilindiğine göre kişi, gitmek istediği noktaya asla varamayacaktır. Bunun yanı sıra Zeno, zamanın bölünemez anlardan meydana geldiğini savunmaktadır. Herhangi bir anın süresi sıfır olacağından Zeno’nun kurduğu mantık silsilesine göre hareket de sıfır olacaktır. ‘Ok Paradoksu’nun oluşmasına sebep olan bu mantık yürütme sonucu yaydan çıkmış bir ok, hareket edemeyecek ve hedefe varamayacaktır [16]. Aristoteles, Fizik’te Zeno’ya ve paradoksal savlarına değinmiştir. Ona göre şimdiki zaman, geçmişin sonudur, geleceğin ise başıdır. Yer yer şimdiki zaman ile an kavramını ayrı değerlendirmeye çalışmıştır. Ayrıca Zeno’nun yürüttüğü mantığı hatalı bulduğundan şu şekilde dem vurmaktadır:

“Zenon yanlış akıl yürütüyor; diyor ki, bir nesne [kendine] eşit yerde olduğu sürece durmaktaysa, yer değiştiren nesne de her zaman ‘an’ içindeyse, uçmakta olan ok devinimsizdir. Oysa bu yanlış çünkü zaman bölünemeyen anlardan meydana geliyor değil...”[13].

Aristoteles, önceden ortaya konulmuş düşüncelerin aksine sürekliliği fark etmiş ve formüle etmeye çalışmıştır. Özetle, onun kabullerine göre zaman, hareketle birebir ilgili bir durumdur, ancak hareketin kendisi değildir. Hareketin sayısından zaman ölçülebilir, zamanın sayısından da hareket ölçümlenebilir. Zaman denilen olgunun anların toplamından meydana gelip gelmediği onun üzerine eğildiği başka bir konudur. Ona göre zaman sadece anların toplamından oluşmamakta, şimdiki zamanı da bu işin içine katmak gereklidir. Şimdiki zaman, geçmiş olan an ile

¹Dikotomi: (Yun. dichia: ikili; temnein: kesmek) İki eşit parçaya ayrılmak üzere büyüme noktasından ikiye bölünerek dallanma [15]

gelecek olan anı birbirine bağlamakta veya her an, bir önceki ve bir sonraki anla kesişmektedir ve süreklilik meydana gelmektedir. Bu bakış açısının insanın zihniyle değil dış gerçeklikle alakalı olduğu söylenilebilir. Dış gerçeklikle alakalı olan şey ise nesnel kabul edilmelidir. Aristoteles'in bu yorumları, zaman kavramı ile alakalı düşünce tarihi açısından önemli bir adım olarak görülebilir.

2.1.2 Isaac Newton'un Zaman Anlayışı

Nesnel zaman ile ilgili değerlendirilmesi gereken diğer bir isim ise 1643-1727 yılları arasında yaşamış olan Isaac Newton'dur. Newton, 'Doğal Felsefenin Matematiksel İlkeleri' kitabında zamanı mutlak olarak nitelendirmektedir. Zamanın değişime açık olmadığını söyleyen Newton bu durumu "Tüm devim ivmelendirilebilir ya da yavaşlatılabilir; ama saltık zamanın akışı herhangi bir değişime açık değildir." şeklinde ifade etmiştir [17]. Ona göre tüm evrende zaman herhangi bir girdiden bağımsız olarak akıp gitmektedir. Bu konunun daha iyi anlaşılması için onun uzaya bakış açısına değinmek gereklidir denilebilir. Newton, uzayı da mutlak olarak tanımlamaktadır. Zaman parçalarının düzeninin sabit olmasına benzer olarak uzayın da sabit olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu sabitliklerin en doğru şekilde ölçülmesinin olanaklılığını sorgulayan Newton, uzayın veya zamanın tam anlamıyla ölçülemeyeceğini, onun duyulur ölçülerini (Mensura Sensibilis²) kullandığımızı söylemiştir [17]. Görüldüğü üzere Newton, sadece zamanı değil evrenin yasalarının tümünü anlamaya çalışmıştır. Bu konuda matematikçi 'Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716)' ile olan tartışmaları bilinmektedir. Leibniz, teorilerini metafizik bir çerçevede ele alırken Newton, matematiksel temellere dayalı bir evren inşa eder [19]. Bu derece matematikle temellendirilmiş bir evren açıklamasının da mutlak olması şaşırtıcı olmayacaktır. Bu mutlak anlayışa göre evrende olup biten her şey Newton'un keşfettiği kurallara uygun olmalıdır.

Evreni anlamada düşünce ve sezgi ile temellendirilmiş yorumların yeterli olacağı savı, Newton'un yaşadığı döneme kadar aşamalarla değişmiştir. Onun ortaya attığı fiziksel yasaların anlaşılması için ilk olarak Galileo Galilei'ye (1564-1642) değinmek gereklidir. Galilei, göreliliği ortaya atan ilk isimdir. Bu konulara değindiği eseri 'İki Büyük Dünya Sistemi Hakkında Diyalog' kitabı, Aristoteles ve Klaudios Ptolemaios'un (100-170) evren anlayışlarıyla Nicolaus Copernicus'un (1473-1543) düşüncelerinin karşılaştırılmasıdır. Kitaptaki diyaloglardan birinde Koperniküscü olan karakter Salviati bir gemi direğinin üzerinde yer alan taşın hızının, geminin hızıyla aynı olacağını ve yere bırakıldığı zaman da yine geminin üzerine düşeceğini söyler [20]. Söz konusu diyalogta Galilei aslında eylemsizlikten bahsetmektedir. O, bu durumu

²Latince 'Mantıklı Ölçü', anlamına gelmektedir [18]

“hareketin sahipliğiyle donanmak” olarak adlandırmıştır. Sonradan adından ‘Galilei Göreliliği’ olarak bahsedilen bu anlatılarda sabit hıza sahip gözlemcinin etrafında başka bir referans cisim olmadığı durumlarda hareketinin farkına varamayacağından bahsedilmektedir. Galilei’ye göre hareket, ona yol açan şeyden bağımsız bir biçimde sürekliliğini koruyacaktır. O halde uzay boşluğundaki bir cismin hareketi algılanamayacaktır denilebilir çünkü hareketin göreliliği bir referans yoktur. Aynı mantık işletildiğinde birbirine göre harekete sahip iki cisimden hangisinin hareket ettiği hangisinin durduğu kesin olarak bilinemeyecektir. Bir tanesinin sabit olduğu yahut ikisinin birden hareketli olduğu kolaylıkla iddia edilebilir.

Galilei, cisimlerin hareket halinde olduğunu, bu hareketin ise dairesel hareket olduğunu söylemektedir. Ona göre dairesel hareket, doğal harekettir. Doğrusal hareketin söz konusu olduğu durumları ise: “ ...hareketin bizce görülebilen ve gözlemlenebilen yalnızca doğrusal bölümüdür, çünkü dairesel olan diğer bölümü bizce fark edilmiyor: Bunun nedeni dairesel hareketin içinde bizim de bulunmamızdır.” şeklinde açıklamaktadır[20]. Bunun sebebi gözlemlediği gök cisimlerinin ekserisinin yaptığı dairesel harekettir denilebilir. 1585’te okutman olarak atandığı ve Aristo fiziğinin hakim olduğu Pisa Üniversitesi Matematik Kürsüsü’nde Galilei, farklı düşüncelerinden dolayı ağır eleştiriler almış ve kenti terk etmek zorunda kalmıştır [20]. Yine de Aristotelesçi ve Ptolemaiosçu anlayışların bu denli hakim olduğu bir bilimsel çevreye rağmen yaptığı deneylerle ağır ve hafif cisimlerin yere aynı anda düşeceği gibi sadece akılla kavranması zor olan gerçekleri ortaya çıkarmıştır. Oysa Aristotelesçi anlayışta, gerçeğe ulaşmada salt düşünce yolunun yeterli olacağı söylenmekteydi. Cisimlerin hareket etmesi için onları sürekli hareket ettiren bir kuvvetin olduğu varsayılıyordu. Yani Newton’un sonradan adına ‘Eylemsizlik Prensibi’ dediği durum bilinmemekteydi. Dolayısıyla cisimler ağırlaştıkça da hareketin devamı için daha fazla kuvvet gerekeceği düşünülüyordu. Özetle sağduyuya dayalı ve tecrübelerden ileri gelen akıl yürütme ile oluşan Aristocu fizik anlayışı bazı keşiflerin önüne geçmekteydi. Bu yüzden Galilei’nin keşfine dek cisimlerin yere aynı anda mı yoksa farklı zamanlarda mı düştüğü denenmemiştir [21]. Deney yapmanın önemi anlaşıldıktan sonra da sağduyuya dayalı bakış açısı gitgide geçerliliğini yitirmiştir. Yine de Newton’un yaşadığı dönemdeki İngiltere’de de Aristotelesçi bakış etkisini sürdürmektedir ancak o, Galilei gibi hem gözlem hem de deneyler yapmıştır. Buna örnek olarak, Jüpiter uydularının tutulmalarını gözlemlemenin yanında sarkaç saatlerle yaptığı deneyler gösterilebilir [17].

Newton ile ilgili bahsedilen tüm bu çabalarının temelinde tek bir amaç yatmaktadır: doğanın mekaniklerini anlamaya çalışmak ve bunları tasvir etmek. Onun bu konuda oldukça yetenekli olduğu söylenmelidir. Tasvirindeki evreni anlayabilmek için bir başka bilinmesi gereken şey ise, ona göre her şeyin ardışıklık düzeni açısından

zamanda ve konum düzeni açısından uzayda yerleşmiş olduğudur. Yerleşmiş cisimlerin yaptığı hareketlerin de açıklanabilir olduğunu savunan Newton, bu kütleler arasındaki çekim ile ilgili bir model önermiştir. Önerdiği model gezegenlerin neden birbiri etrafında döndüğünün, yollarına devam edip uzaklaşmadığının açıklaması olmasının yanı sıra gezegen ölçeğindeki cisimlerle günlük hayat ölçeğindeki objelerin mekaniğinin birleştirilmesidir. Newton buna 'yerçekimi' demektedir. Ona göre cisimlerin yere düşmelerini sağlayan kuvvet, gezegenleri birbirine bağlayan kuvvetle aynıdır [22]. Gezegenlerin birbirine göre yaptığı hareketler ve günlük hayatta karşılaştığımız hareketler daha önce sözü edilen mutlak zaman içerisinde olup bitmektedir. Evrensel ve sabit hızda ilerleyen mutlak zamanın herhangi biri tarafından algılanıyor oluşu onu etkilemez. Yine de algılanması ve ölçülmesi için bir referans cisme ve harekete ihtiyaç vardır. Bu durum da bağıl hareket ve bağıl hız kavramını da beraberinde getirmektedir. Newton, mutlak hareketi tanımlarken göreceli hareketten de faydalanmıştır. Uzayın sabit olduğu varsayıldığında gerçek hareket uzaya göre yapılmış hareket olacaktır. Örneğin denizdeki geminin üzerinde duran bir gemici, gemiyle aynı hareketi yapmasının yanında kendisi de ayrıca gemiye göre hareket edebilir. Onun mutlak uzaya göre yaptığı hareket, geminin hareketi, kendi hareketi ve dünyanın yaptığı hareketin beraber değerlendirilmesiyle görülebilir [17]. Newton'a göre tüm bunlar olurken evrenin mutlak ve her noktasında geçerli olan zamanı işlemektedir. Onun düşüncesine göre miktarı ne olursa olsun bağıl hareket zamanı etkileyemez çünkü hareket, zamanın bir işlevidir ve onun izin verdiği sınırlarda gerçekleşebilir. Zaman olmazsa hareket de olmayacak ancak hareket olmasa bile zaman var olacaktır çünkü zaman tanrının yaratımının bir sonucudur. Aslında bu görüşün temelinde kısmen Newton'un Isaac Barrow'un düşüncelerine olan karşı çıkışı da vardır. Onun yaptığı bütünüyle bir karşı çıkıştan ziyade tanrıyla ilgili olan kısımlardaki düzeltmedir. Barrow zamanın sürekli olduğunu ya da kesitlerin bir arada bulunmasıyla oluştuğunu söylemiştir. Belirttiği durumlardan da zamanın lineer bir biçimde var olduğuna kanaat getirmiştir. Newton da böyle düşünmektedir. Ancak Barrow bu lineerliğin de sonsuzdan gelip sonsuza gittiğini söylemiştir. Bu noktada Newton karşı çıkmaktadır çünkü ona göre zaman sonsuz değildir tanrı olgusuyla sınırlanmıştır. Tanrı da varoluşu gereği nedensel olarak zamanı incelemektedir [4]. Daha önce de bahsedildiği gibi gerçek zamanın öznel tarafından asla bilinemeyeceğini bunun yerine Jüpiterin uydularının tekrarlayan hareketleri gibi birtakım gözlemler veya sarkaçların yaptığı hareketlerden fikir edinebileceğimizi söyleyen Newton'un bu düşüncesini zaman kavramının tanrısal bir sonuç olmasıyla da ilişkilendirdiği söylenmelidir. O dönemde bilimselliğin seküler olması gibi bir şart olmadığı için onun düşünceleri felsefe, teoloji, matematik, gözlem ve deneyin toplamından meydana gelmektedir.

Özetle doğanın işleyişinin mekanik ve matematiksel açıdan tatmin edici bir açıklamasının yapılmasını sağladığı için Newton, çok önemlidir. O, insanlığın evrene olan bakışını temelden etkilemiştir. Ortaya koyduğu modelin geniş kapsamlı oluşu, bazı çevrelere evrenin tüm işleyişinin çözüldüğünü düşündürmüştür. Kütleçekim ve zaman hipotezleri yaklaşık 300 sene boyunca geçerliliğini korumuştur. Aslında Newton, daha önce Galilei ile sekteye uğrayan Aristoteles'in fizik anlayışını tamamen rafa kaldırmıştır. Çünkü Aristoteles'e göre böyle farklı ölçeklerdeki olaylar bağımsızdır. İlginçtir ki Newton'dan yıllar sonra da kütleçekimi ile zaman kavramının etkileşimi kanıtlanacaktır. Günümüzde Newton yasaları hala aktif olarak kullanılmaktadır ancak onun mutlak zaman ve uzay yaklaşımının yanlışlığı da bilinmektedir. Bu yanlışlığı gösteren hipotezi ortaya atan isim ise 1879-1955 yılları arasında yaşamış olan 'Albert Einstein'dır ancak Einstein'ın zaman ile ilgili görüşlerine değinmeden önce Newton ile ikisi arasında bir geçiş sayılabilecek görüşleri olan Leibniz'den bahsedilmelidir.

2.1.3 Leibniz'in Newton'a İtirazı

Leibniz, evrenin matematiksel ifadesinin mümkün olduğunu savunmaktadır. Felsefecilerin kaldığı ikilemleri ve bunları sezgi yoluyla çözemeyişlerini göz önünde bulundurmakta, evrenle ilgili sorunlara matematiksel semboller ve ifadeler ile yaklaşırsa mutlaka çözüme ulaşılabileceğini söylemektedir. Düşüncenin biçimselleşmesini içeren bu hipotezde indirgenemez her fikir matematikteki asal sayılarla ifade edilerek bir dil oluşturulabilir ve doğaya dair sorunlar kontrol edilebilir çözümlerle bertaraf edilebilir [23]. Aynı izleni Leibniz'in ontolojik yaklaşımında da vardır. Leibniz varlığın 'Monad'lardan oluştuğunu söylemektedir. Monadın parçaları olmayan, temel veya basit substans olduğunu söylemektedir. Doğada monadın başlangıcı ve yok oluşu bir süreç içerisinde değildir çünkü başlangıcı olsaydı bileşenleri olması gerekecekti. Ona göre monadlar birdenbire başlayıp birdenbire sona ererler ve tanrı tarafından yaratılıp yok edilebilirler. Leibniz'in monadlara dayalı açıklaması onda bir aydınlanma yaratmış ve onu metafizik bir sıçramaya yöneltmiştir ancak Newtoncu mutlak mekân kavramına itirazı ve hareketin göreliliğini savunduğu da bilinmektedir [24]. Newtonla olan tartışmaları çok ünlüdür. Bu tartışmalar, "Leibniz – Clarke" mektuplaşması olarak da bilinmektedir çünkü bir tanrıbilimci ve filozof olan 'Samuel Clarke'(1675-1729) Leibniz'in Newton ile ilgili görüşlerine cevap olarak mektuplar yazmış ve yayınlamıştır. Leibniz, dördüncü mektubunda uzay ve zamanın mutlak olmadığından bahsetmektedir ve Newton'un tanrı anlayışını eleştirmektedir [25]. Ona göre Newton'un tasvir ettiği tanrı, güçsüz ve hatalıdır çünkü Newton uzayı, tanrının algı sistemi olarak tanımlamıştır. Yani tanrı, bir duyu organına ihtiyaç duymaktadır. Bunun yanı sıra tanrı mutlak olduğu için uzay-zaman da mutlaktır. Leibniz bu görüşü reddetmektedir. Ona göre tanrı her şeyi bir ölçüler

sistemine göre yaratmış ve müdahaleye ihtiyaç duymamaktadır. Varlık, bölünemeyen tanrı yaratımı parçalardan -monadlardan- oluşmakta ancak evrende hareket ve değişim parçalı değil sürekli bir biçimde bulunmaktadır. Uzay ve zaman ise tanrının yaratımının ve olaylar arası ilişkilerin olduğu ortamdır [23]. Bundan dolayı da bu varlıklar arasındaki etkileşimler olduğu müddetçe varolabilir. Bu çıkarsama zamanı, ideal bir kılıfa sokmaktadır. Zamanın bu durumda var olmadığını, bir kabulden ibaret olduğunu kastetmektedir. Zaman yoksa ardışıklıktan söz etmek de mümkün değildir. Bu sebepten dolayı Leibniz, fenomenlerin ardışık algılanmasını nedenselliğe bağlamaktadır. Herhangi bir olay, mutlaka diğerinin nedenidir. Bu durumda neden olan önce, sonuç olan sonra kabul edilmektedir. Leibniz, zamanın var olmadığı savını aslında Aristoteles'in yaklaşımı üzerinden türetmektedir. Ona göre zaman varsa, parçaları da vardır. Geçmiş olan parça artık yoksa, zaman sonsuz ve mutlak olarak var olamaz. Bu konuyu, yolladığı 5. Mektupta şu şekilde ifade etmektedir:

“Belirli bir sürenin sonsuz olduğu söylenemez ancak daima var olan bir şeyin sonsuz olduğu söylenebilir. Zaman ve süreden var olan her neyse sürekli yok olur, hiç var olmayan bir şey nasıl sonsuz olarak var olur? Parçaları asla var olmayan bir şey nasıl var olabilir? Zamanın anlarından başka hiçbir şeyi var olamaz ve bir an zamanın parçası değildir. Bu gözlemi dikkate alan bir kimse kolayca zamanın yalnızca ideal bir şey olabileceğini kabul edecektir. Ancak bir şeyin süresi sonsuzdur derken, eğer yalnızca bir şeyin sonsuzca var olduğu kast ediliyorsa buna karşı söyleyecek hiçbir şeyim yoktur.” [26].

Geçmiş, gelecek ve şimdi olarak üç formda ifade edilen zaman düşünüldüğünde Leibniz, an kavramının geçmiş ve gelecek arasında bir sınır olduğunu ve sınırın her iki tarafındaki kısımlar hiç var olmadığı için zamanın da olamayacağından bahseder.

Özetle Leibniz'e göre Newton'un mutlak zamanı bir yanılgıdır. Varlığın bölünmez parçalardan -monadlar- oluştuğu kabulünden yola çıkan Leibniz, monadlar üzerinden meydana gelen fenomenler arasındaki ilişkinin zamanı oluşturduğunu söylemektedir. Bu durumda zaman, varlık değil ideadır.

2.1.4 Albert Einstein ve Görelî Zaman

Einstein, 1905 senesinde 'Annalen Der Physik' dergisinde bilime damga vuran dört adet makale yayınlamıştır. Sonraları 'Annus Mirabilis'³ olarak da anılacak olan bu

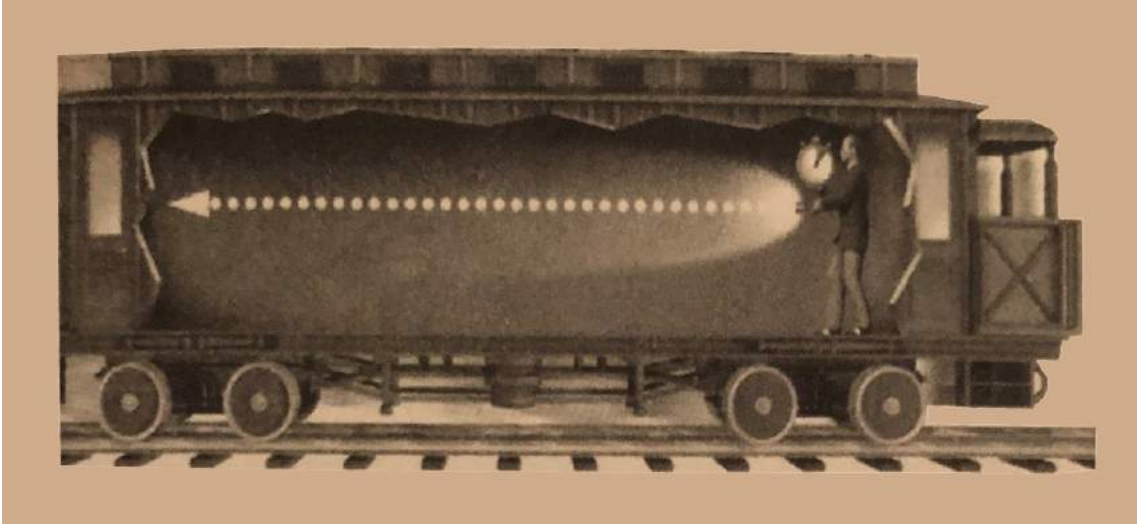
³Latince 'Mucizevi Yıl' anlamına gelmektedir. Kelime ilk olarak İngiliz şair John Dryden tarafından İngiliz donanmasının Hollanda'ya karşı kazandığı deniz zaferinin yılı olan 1666 yılını tanımlamak için kullanılmıştır.[27]

yıl, onun açısından da bilimsel açıdan da önemli bir yıl olmuştur. Söz konusu makalelerin iki tanesi rölativite hakkındadır [28]. Bu iki makaleyle başlayan süreç, bilim çevrelerinin genel kanısı olan uzay-zamanın mutlaklığı düşüncesini devrimsel bir şekilde değiştirmiştir. Aristoteles'in sağduyuya dayalı dış gerçeklik yorumlamasından, Kopernik, Galilei ve son olarak da Newton'un oluşturduğu fizik kurallarından çok farklı bir düzenden bahseden Einstein, ortaya koyduğu modelle felsefeyi, sanatı ve insanlığın dünya görüşünü köklü bir biçimde değiştirmiştir. Onun bilimsel gerçeklik olarak sunduğu göreliliğin günümüzün postmodern bakışını da etkilediği söylenilebilir. Einstein, 'Genel Göreliliği' lise eğitimine sahip herkesin anlayabilmesi için 1916'da kaleme aldığı 'İzafiyet Teorisi' isimli kitabına okullarda temel bir biçimde öğretilen ve çoğunlukla sorgulamadan doğru kabul etme eğiliminde olduğumuz 'Öklid Geometrisi'ni sorgulayarak başlar [29]. Onun önerdiği evren açıklaması, uzaya öklidyen bakışın dışında bir bakışı gerektirdiği için geometrinin temel aksiyomlarının dış dünyayla olan uyumunu da tartışmaya açmaktadır.

Einstein, daha önceleri fizikçilerin boşluğu oluşturan madde olduğunu düşündükleri 'Eter'in yerine daha soyut bir açıklama getirmiş ve uzayın bir dokusu olduğundan bahsetmiştir [30]. Söz konusu bu uzay dokusunun da gezegen ölçeği gibi büyük kütleler tarafından büküldüğünü söylemiştir. Bu durumda boşluk da öklidyen bir ortam olmayacaktır. O evren izahını, Hermann Minkowski (1864-1909) adlı matematikçinin önerdiği dört boyutlu uzay kavramı üzerinden yapmaktadır. Buna göre uzayda algıladığımız en, boy, yükseklik gibi boyutların yanında bir de zaman boyutu olmalıdır [29]. Herhangi bir cismin uzayda bir noktadan diğerine ulaşabilmesi için zaman boyutunda da yol alması gerekmektedir. Yani bir cismin uzaydaki konumunu tanımlarken zaman boyutu da işin içine dahil edilmelidir. Minkowski ve Einstein buna Uzay-Zaman demektedir. Uzay ve zaman kavramlarının beraber kullanılmasından kalkınabilecek birçok durum mevcuttur. Bunlardan en temel olanı, uzaydaki bir değişikliğin zamanı da etkileyebileceğidir.

Fizikçi Michael Faraday'in (1791-1867) ışığın bir elektromanyetik dalga olabileceğini söylemesinden sonra bunu kanıtlayan James Clerk Maxwell (1831-1879), ışık hızının evrende bir sabit olduğunu söylemiştir[31]. Daha sonra Einstein ışığın, kaynağından bağımsız olarak hızını koruyacağını belirtmiştir (300.000 km/s). Bu varsayım yapıldıktan sonra ışık kaynağı, ayna ve trenleri kullanarak yaptığı düşünce deneyiyle de hareketin, zamanı etkileyebileceğini göstermiştir. Şekil 2.1'de görüldüğü gibi sabit hızla giden trenin içinde bir ışık huzmesinin dış uzaya göre alacağı yol vagonun uzunluğundan fazla olacaktır.

Bu durumda uzunluğun mutlak bir kavram olmadığı söylenmelidir. Ancak ışık, kaynağından bağımsız bir biçimde uzayda sabit hızla yol alıyorsa, durağan vagon

Şekil 2.1 Vagonun İçinde Yol Alan Işık Huzmesi [10]

içerisinde aynı zaman diliminde alacağı yolu, gitmekte olan vagonun içerisindeyken kat edemez. Yani vagon zaten hareket ettiği için dış uzayda daha fazla yol alacak ve vagonun sonuna daha geç ulaşacaktır. Ancak ışığın her sistemde aynı hızda olduğu bilinmektedir. Einstein'a göre bu durum, sistemin bulunduğu zamanın yavaşlamasıyla mümkün olmaktadır. Nitekim daha sonra atomik saatler ile yapılan deneyler göstermiştir ki, yere göre ivmelenmiş ve hızı daha fazla olan sistemlerin içerisindeki zaman daha yavaş işlemektedir. Böylece bahsi geçen ışık huzmeleri, sistem içerisinde aynı yolu kat edebilmektedir [10]. Genel görelilik, Einstein'ın uzayın dokusundan bahsettiği kütle çekim teorileriyle de birebir ilişkilidir. Onun hipotezini destekleyecek gerekli gözlemler yapıldıktan sonra bu durum dünyadaki düşünsel ortamda devrimsel bir etki yapmıştır. Artık tüm sistemler izafidir, zaman mutlak değildir. Evren işleyişi özelinde yaklaşık 300 senelik bir bilimsel anlatının bir kısmının yanlış olduğu ortaya çıkmıştır. Zaman kavramına soyut bir kabulden ileri bakış ve onu somutlaştırmak, harekete, kütleye bağlı kabul etmek ve bunun doğruluğunun ispatı, konu üzerinde yapılacak felsefi türetmelerin de önünü açmıştır. Zamanın göreliliği durumu, günlük hayatta gözlemci tarafından algılanabilen bir fenomen değildir. Nitekim dünya içerisindeki herhangi iki gözlemcinin birbirine olacak bağlı hızı, algılanabilir bir fark yaratmaz. Ancak bunun insanlık tarafından keşfi, doğa bilimleri özelinde önemli bir ilerleme olarak kabul edilmelidir. Uzay ve zamanın beraber ele alınması, Leibniz'in görüşleri ile de ilişkilendirilebilir. Wilhem Leibniz, zamanın aslında fenomenler arasındaki ilişki olduğunu ve bir idea olduğunu öne sürmüştür [26]. Einstein'ın kastettiği zaman bir idea değildir, fiziksel bir boyuttur ancak uzay diye adlandırdığımız mekânda olan fenomenler, onu etkilemektedir. Zamanın fiziksel fenomenlerden etkilenmesi, o zamana kadar sadece felsefi olarak düşünülmekteydi. Çoğunlukla gözlemcinin zihnindeki zamanın yaşadığı olaylar

özelinde yavaş veya hızlı aktığı gibi çıkarımlar yapılabilmekteydi. Fiziksel olarak da bunun olabileceğinin görülmesi, insanlığın mekân-zaman özelindeki bakışını derinden etkilemiştir denilebilir. Bu etkilenimin felsefe ve sanata olan yansımaları dikkate değer görülmelidir. Örneğin aynı dönemlerde yaşamış olan Picasso'nun sanatı bununla ilişkilendirilebilir. Picasso'nun kübizmindeki dördüncü boyutla Einstein ve Minkowski'nin kastı birbirinden farklıdır. Ancak her iki düşünce sistematığında de algıladığımız üç boyuttan farklı bir boyut olabileceği üzerine üretimler vardır. Genel görelilik kuramı , 'Hans Reichenbach', 'Ernst Cassirer', 'Philipp Frank', 'Henri Bergson' gibi önemli filozofları ve felsefelerini de etkilemiştir [11].

Rölativite sonrasında aynı yüzyılda ortaya konulmuş olan Kuantum Kuramı 'Belirsizlik İlkesi' gibi uzantıları ile postmodern felsefeyi beslemiş [32] ve evrenin yapısına olan bakışı tekrar sorgulatmıştır. Bu çalışmanın içeriği için gerek görülmediğinden dolayı 'Kuantum Kuramı'ndan bahsedilmeyecektir. Bunun yerine postmodern dönemdeki felsefenin zaman kavramına olan bakışına değinilecektir.

2.1.5 Bölüm Sonucu

Özetle, zamana olan nesnel bakış, filozofların ve bilim adamlarının ilgisi dahilinde gelişmiştir. Aristoteles, günlük hayatındaki deneyimlerinden elde ettiği gözlem, çıkarım ve kalkınmalarla zamanı hareket ile ilişkilendirdiği bir süreklilik olarak tanımlamıştır. Onun tasvir ettiği fizik kuralları, gözlem ve düşünceye dayalı olduğundan zaman ile ilişkilendirdiği hareket kavramı üzerinde yanlış çıkarımlar yapmasına sebep olmuştur denilebilir. Aristoteles'ten sonra Galilei, deneyselliğin önemini fark etmiş ve nesneler üzerinde deneyler yapmıştır. Bunlar neticesinde adına 'Galilei Değişmezliği' de denilen hareketin eylemsizliğini, yani bir başka açıdan bakılacak olursa göreliliği keşfetmiştir. Bu, zaman kavramına olan bakışı ilk aşamada etkilemese de kendinden sonrakilere bir yol açmıştır denilebilir. Nitekim Newton, bu değişmezlikten de faydalanarak kendi adıyla anılan fizik kanunlarını ortaya koymuştur. Ancak onun anlatısındaki evren çoğunlukla mutlak ve sabittir. Dolayısıyla zaman da sabit hızla ilerlemektedir. Newton'a karşı çıkan ilk isim ise Leibniz'dir. Leibniz, matematik ve evrensel işleyişi örtüştürmeye çalışmış ve bunun neticesinde varlık, tanrı, hareket, zaman, uzay gibi konularda birtakım aksiyomlardan türemiş veriler elde etmiştir. O, zamanın mutlak olmadığını, hatta zamanın sadece bir idea olduğunu, fenomenler arasındaki ilişkiden meydana geldiğini söylemiştir. Hermann Minkowski ise adına 'Minkowski Uzay-Zamanı' denilen bir matematiksel yapı önermiştir. Fiziki dünyadaki üç boyuta bir de zaman boyutunu dahil etmiştir. Uzay-zaman, dört boyutludur ve dolayısıyla ihtiva ettiği varlıklar da dört boyutludur. Minkowski Uzay-Zamanı, Einstein'ın kuramı olan özel göreliliğe

uygun bir yapıdır. Özel görelilik kuramına göre uzaydaki tek sabit ışık hızıdır ve onun dışında herhangi bir mutlak yoktur. Buna zaman da dahildir. Zaman, uzaydaki boyutlardan biri olduğundan değişebilir, dışarıdaki gözlemciye göre harekete bağlı olarak yavaşlayabilir. Sonrasında ortaya atılan Kuantum Kuramı ile atomik seviyedeki fenomenlerle ilgilenilmiş, kaotik ve belirsiz bir fiziksel model ile karşılaşmıştır. Bu durumda zaman, yer, hareket kavramları da belirsizleşmiştir. Atom altı seviyede nedenselliğin aranamayacağı görülmüştür.

2.2 Mimarlık ve Nesnel Zaman İlişkisi

İlk bakışta mimarlığın bahsedilen nesnel zamanla ilişkisinin, herhangi bir varlığın zamanla olan ilişkisinden farkı olmadığı düşünülebilir. Nitekim mimari, genellikle kendi başına hızla hareket edemez veya fiziksel zamana etki edebilecek büyük kütlelerde değildir. Bunlar, mimarinin fiziksel zaman üzerindeki etkisizliğidir. Aksine fiziksel zamanın mimari üzerinde doğrudan ve sürekli etkisi vardır. Bunlardan biri yapının kendi var oluşudur. Her mimari yapı, bir zaman içerisinde var olabilir. Aristoteles'in bahsettiği önce ve sonra meselesi plastik var oluş için de geçerli sayılabilir. Mimari yapının var oluş aralığı bir an değildir, bir 'süre'dir ancak yapının varlığından önceki zaman artık yoktur, sonraki zaman da henüz var olmamıştır. Bu durumda yapısal ömrün uzunluğu önem kazanmaktadır. Bunun yanında bu yapısal ömür aralığının, insanlık tarafından haritalanmış zaman çizgisindeki konumu da dikkate alınmalıdır. Bahsedilen bu zamansal konum, en az yapının yeri kadar önemlidir denilebilir. Bu sebepten zamana bir fiziksel boyut olarak yaklaşıldığında yapının fiziksel yeri tanımlanırken zamanı da tanımlanmalıdır. Zamansal miktar ve zamansal konum nicelik ile alakalıdır. İnsanlık tarafından ortak kabul edilen zaman birimlerinin miktarı ve hangi birimlerin miktara dahil olduğu tartışılmaktadır. Örneğin bir mimari yapı 500 sene var olabilir ancak bunun hangi 500 sene olduğu da nicelik dışında bir konu değildir.

Tarihi yapılardan bahsedilirken inşa edildiği ve kullanıldığı zamanlar anılmaktadır. Tarihi kabul edilen yapılar üzerinde dikkate değer sayılabilecek bir ilişki mevcuttur; Bir mimarlık ürününün eski oluşu, doğrudan onun zamansal kimliği üzerinde bir vurgulama olmaktadır. Sözü edilen bu vurgulama, eski yapıların zaman kavramı ile beraber tanımlanmasını kolaylaştırmaktadır. Herhangi bir yeni mimari yapının bu bağlamda tarihi yapılardan farkı da nicelikselidir. Daha kısa süre için var olmuş olması ve daha yeni olması onun zamansal tanımlarını arka plana atmaktadır. Geçici olarak inşa edilen bazı yapılar ise kısa süre için 'yeni' olarak tanımlanabilir ancak bu tanım son derece muğlak kalmaktadır. Buradaki durum da nicelikselidir, yapının nispeten kısa sürede var olacak olması durumu onu tanımlamaktadır.

Yapının var olma süresi mesele edildiğinde yıkım ve yok oluş kavramı da devreye girmektedir. Mimari yapılar, ortaya çıktığı andan itibaren yok olmaya doğru yol alacaktır çünkü her fiziksel yapı gibi zamanla dağılma eğilimindedir⁴. Bu bozulma, doğrudan zamanın kendisinden değil ortam sağladığı değişim ve hareketten kaynaklanmaktadır. İklimsel, tektonik ve sosyal her türlü hareketin de zaman içerisinde olduğu açıktır. Dolayısıyla yapısal bozulmanın zamanla ilişkili olduğu söylenilebilir. Bazı yapılar ise sosyal olarak güçlü özelliklerde oldukları için insanlar tarafından onarılacak ve korunarak daha uzun bir sürede var olabilmektedir. Tarihi yapılar, bu kapsamın içerisinde anılabilir. Hatta bu tür yapılar yok oluşunu tamamlasa ve üzerinden uzun zaman geçse bile sosyal olarak var olmaktadır. Gerçekliği üzerindeki tartışmalar hala sürmesine rağmen Kudüs şehrinde var olduğuna inanılan ‘Süleyman Mabedi’ bu yapılardan birisidir. Günümüze kadar ulaşamamasına rağmen Yahudi kültüründe önemli bir yer tutmaktadır [34].

Mimarlığın nesnel zamanla sınırları belli olan tek etkileşimi yapısal ömrün niceliği değildir. Nesnel zamanın yapı içerisindeki algılanışı da dikkate alınmalıdır. Bu algılanışın öznelliğine rağmen, algılananın nesnel zamanın akışı olması hali herkes için geçerli bir durumdur. Bahsedilen bu algının kendisi öznel (içsel) zamandır ve dış etkiler tarafından şekillenir. Bir başka deyişle mimari özelliklerin, kullanıcının zaman algısını kolaylıkla etkileyebileceği söylenebilir. Ancak zaman algısı konusu internalist bakış olduğundan çalışmanın bu bölümünde değinilmeyecek, zamanın algılanması üzerinde durulacaktır. Zamanın algılanıyor oluşu, externalist bakışa dahil edilebilir. Söz konusu algının temsiliyetle ilişkili olduğu da söylenebilir.

Zamanın izafi olduğunu söyleyen Einstein’ın yorumu dikkate alındığında mimarinin dış dünyadaki zamanı hiçbir durumda olduğu gibi temsil edemeyeceği veya doğrudan aktaramayacağını belirtmek gereklidir çünkü herhangi iki varlık için zaman farklıdır. Ancak bu tür bir zaman düşüncesi, günlük hayatta hesaplara katılmadığı ve toplum tarafından devamlı olarak dikkate alınmadığı için yapısal bağlamda göz ardı edilmelidir. Günlük yaşam, algılanabilir ölçüler üzerinden yürümekte, etkileşimler bunun üzerine kurulmaktadır. Zaman söz konusu olduğunda da algılanabilir ölçüyü hareket üzerinden tanımlarız. Bu sebepten dolayı, içinde veya etrafında bulunan mekânın hareket kavramıyla kurduğu ilişki, nesnel zaman ve kullanıcı arasında bir etkileşim yüzeyi oluşturur.

Bu durumdan hareketle örneğin bir saate bakmakta olan bir insanın doğrudan nesnel

⁴Herhangi bir sistemin işe çevrilemeyecek termal enerjisine entropi denmektedir, [33]. Entropi kavramı, aslında sistemlerin düzensizlik eğilimini de göstermektedir. Herhangi bir sistem gitgide verimli enersini kaybeder ve bozulmaya başlar. Mimari yapılardaki bozulma ise bunun tam karşılığı değildir. Bahsedilen bozulma, iklimsel, doğal, sosyal vb. sebeplerden dolayı yapısal ömrü kısaltacak veya yapısal kaliteyi bozacak etkilere sahiptir. Bu etkiler, fiziksel bir biçimdedir ve yapının plastiği üzerindedir.

zamanı (Newton'un bahsettiği anlamda) algılayabileceği düşünülebilir. Bahsedilen örnek, saatin dışsal zamanı tam olarak yansıttığı kabulü yapılarak oluşturulmuştur ancak gerçekte bunun böyle olup olmadığı tartışmalıdır. Saat, zamanı belirli anların niceliksel toplamı üzerinden tanımlamaktadır ve kesintili bir oluş sergiler. Algılanabilir zamanın sürekliliğini göz önünde bulundurursak saat objesinin zamanın en yakın temsilini oluşturduğu savı çoğu zaman şüphelidir. Bunun için sürekli biçimde ve içinde bulunulan zamana referans verebilecek bir sistematik sunması gerekmektedir. Bu anlamda değerlendirildiğinde saatin zaman temsiliyeti misyonundan çok, fenomenlerin oluş sürelerini ve zamansal konumlarını belirlemekte daha doğru kullanıldığı söylenilebilir. Ayrıca fenomenler üzerinden de zamanın algılanması söz konusudur. Mekân ise algılayıcı, fenomen, zaman arasında tüm bu bahsedilene olanak tanıyan bir ara kesit olmaktadır. Söz konusu ara kesit ile kastedilen, mimari yapının düzenlediği boşluklardır. Herhangi bir eylemin bir mekânda gerçekleşme zorunluluğu vardır. Eylemin nasıl bir mekânda gerçekleştiği ise ayırıcı olmalıdır. İki mimari mekân arasındaki nitelik ve nicelik farkının fenomenlerin oluş biçim ve süresine etkisi olacağı söylenilebilir. Bu durumda nesnel zamanın niceliği kesinlikle etkilenecektir. Niteliksel etkilenim ise daha farklı bir çerçevede değerlendirilmelidir.

Nesnel zaman ile mekânın ve mimarlığın ilişkisi bazı durumlarda somut bir ayrım ve kategorilendirme yapılamayacak biçimde sınırları belirsiz olabilir. Bilimsel bakış açısıyla, fizik yasaları temel alınarak oluşturulmuş bir zaman tanımı ile insan ile alakalı olan mimarlığın doğrudan alakasının zayıf olduğu da düşünülebilir. Bunu destekleyici bir durum da mimarlığın nesnel zamanın niteliği üzerinde olan etkisizliğidir. Bahsedildiği gibi mimari, zamandan etkilenmekte ancak fiziksel zamanın kendisini etkileyememektedir. Yine de bu durumun iki kavram arasında bir kopma oluşturmaya yetmeyeceği söylenilebilir. Daha önce bahsedilen, zaman-kullanıcı ara kesitini oluşturmanın yanında mekân, zamanın işlediği, bilinen tek ortamdır. Mimari de bu ortamın insan eliyle biçimlendirilmesiyle belirmektedir. Dolayısıyla bir bakış açısıyla mimarlığın, ancak insan ile nesnel zamanın ilişki kurma yüzeylerinden birisi olduğu söylenilebilir. Bu anlatıya karşı bir sav olarak Leibniz dikkate alınabilir. Onun söylediği anlamda dışsal zamana bakacak olursak, mimarinin dış dünyadaki zamanı etkileyebileceğini söyleyebiliriz. Nitekim ona göre zaman, fenomenler arasındaki ilişkiden ortaya çıkmaktadır. Mekân ise bu fenomenlerin şartıdır. Yine de bunun bir spekülasyon olduğunu belirtmek gereklidir çünkü Einstein'ın yaptığı formülasyon Leibniz'in bahsettiği anlamın karşılığı değildir. Bu sebepten fiziki bir kural olarak görülemeyeceği söylenebilir. Bu duruma karşın spekülatif bir biçimde de olsa ortaya konan olgular, kurulmaya çalışılan mimarlık, mimari yapı, zaman kavramı ilişkisine bir yaklaşım kalkındırmak açısından denkleme katılabilir.

Mimari yapıların dış dünyadaki zaman ile kurduğu bahsi yapılan etkileşimler, yapıların

incelenmesinde dikkate alınmalıdır. Mimari yapıların form, malzeme, fonksiyon vb. kararlarının çoğunlukla zaman kavramı gözetilerek alındığı söylenilebilir. Yukarıda bahsedildiği gibi sosyal ve fiziksel anlamda kalıcı olması gözetilen yapıların görece daha sağlam malzemeler tercih edilerek yapılması buna örnek gösterilebilir. Bunun yanı sıra mimari yapıların değerlendirilmesinde hangi tarihlerde etkin olduğu, ne kadar süreyle etkin olduğu, hangi zamana ait olduğu gibi girdiler yapıyı anlamada önemli bir yer tutmaktadır. Nesnel zaman kavramı, sadece yapısal özelliklerle ilişkili olmayabilir. Çoğu yapının kullanımı, zamana bağlı olarak değişmektedir. Bir konut yapısı mesai saatleri haricinde daha çok kullanılırken, bir ticari yapı ise çalışma saatlerinde yoğun bir hareketi barındırır. Fonksiyonunu tamamıyla zamansal girdilere endekslemiş tren garı gibi yapılar da buna örnek gösterilebilir. Bütün bu bahsedilen etkileşimler, zaman kavramını içeren analitik yaklaşımların geliştirilmesi açısından dikkate değerdir.

2.3 Öznel Zaman

Öznel zaman olarak adlandırılan kavram, özneyi temel alan ve o öznenin kendi zihinsel durumuna bağlı değişebilen, hemen hemen her özne için farklı akmakta olan zaman kavramını tanımlamaktadır. Zaman kavramı, daha önce belirtildiği gibi nesnel ve öznel olarak iki ayrı alt kavrama indirgenmektedir. Bu kavramlar içsel ve dışsal olarak da adlandırılabilir [35]. İçsel zaman, öznenin bilinci ile ilgilidir -bu durumda özne de bilinçli bir varlık olarak kabul edilmektedir-. Bilinçte var olan zaman düşüncesine, Aristoteles şu şekilde değinmiştir: “Karanlıksa ve bedensel bir etkilenime uğramıyorsak bile ruhta bir devinim olduğunda hemen belli bir zaman geçti diye düşünüyoruz” [13]. Zaman kavramı, aslında fiziki bir konunun algılanmasının yanında algılananın veya hatırlananın insan zihninde belirmesiyle ortaya çıkmaktadır. Aristoteles, alıntılanan bölümde bu durumu kastetmektedir. Onun ruh olarak bahsettiği olgu, günümüzdeki bakış açısıyla zihindir. Çalışması içerisinde yer alan başka bir kısımda ise düşüncede değişim olmadığında ya da değişim fark edilmediğinde zamanın geçmediğini belirtmekte ve Sardanya’da uyuyanlar ile ilgili bir durumdan bahsetmektedir. Söz konusu örnekte uyuyanlar, uyudukları an ile uyandıkları anı arka arkaya algılamış, aradaki zamanı algılamamışlardır. Dışsal gerçek böyle değildir. Zaman, fiziksel olarak kendi başına var olabilir, ancak algılanmadığı sürece özne için bir önem teşkil etmeyecektir. Algı bu sebepten dikkate değer bir girdi olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman, stabil çalışan bir alet vasıtasıyla değil de doğrudan özne tarafından tecrübe edildiği andan itibaren öznel bir formdadır. Bu öznellik durumu da doğal olarak ancak söz konusu özne tarafından deneyimlenir. Deneyimlerin yorumlanması ve fizik kanunları ile harmanlanmasıyla öznel zamanla ilgili birçok düşünce ortaya atılmıştır. Bu çalışmada, türetilmek istenen durum için

yeterli görülebilecek detayda bu düşüncelere yer verilmeye çalışılacaktır.

2.3.1 Augustinus ve Zaman Kavramı

Aurelius Augustinus (MS. 354-430) birçok konunun yanında zaman kavramı üzerine de düşünmüş bir din adamı ve filozoftur. Onun zaman ile ilgili geliştirdiği düşünceler zihinsel bağlamda değerlendirilebilir [1]. Augustinus zamanı tanrının yarattığını söylemektedir. Bu durumda Tanrıdan önce diye bir durum söz konusu olamayacaktır. Yani onun tasvir ettiği tanrı kavramı da, zamanın dışındadır. İtiraflar adlı eserinde, “Demek ki, zamanın kendisini sen yaptığına göre senin bir şey yapmadığın bir zamandan bahsedilemez.” demektedir [2]. Bu durumda zaman ona göre geriye doğru sonsuz değildir. Aslında zamanın tam olarak bir tanımını yapamamakta, ne olduğunu bildiğini ama anlatamayacağını söylemektedir. Onun tanımlaması bir mantık yürütme üzerinden gelişmektedir:

“Hiçbir şey olmamış olsaydı, geçmiş zaman olmazdı; hiçbir şey olacak olmasaydı gelecek zaman olmazdı; hiçbir şey olmasa şimdiki zaman olmazdı.”[2]

Augustinus, şimdiki zamana vurgu yapmaktadır. Ona göre zamanı ancak şimdiki zaman formunda algılayabilmekteyiz. Geçmiş ve gelecek zamanın farkında olsak bile ölçümünü yapamayız. Ancak o, zamanın kısalığından veya uzunluğundan bahsederken geçmiş ve geleceği kullandığımızı söylemektedir. Mesela yüz yıl öncesini uzun bir geçmiş, yüz yıl sonrasını ise uzun bir gelecek olarak tanımladığımızdan bahseder. Bu noktada var olmayan bir şeyin nasıl uzun veya kısa olacağını sorgulamaktadır çünkü geçmiş zaman şu an yoktur, gelecek zaman ise henüz yoktur. Uzun olarak tanımladığımız şey aslında şimdiki zamanın artık var olmayı bırakmış kısımlarıdır. Augustinus, bu bölümde tanrı kavramını bir kenara bırakıp insan aklına yönelmektedir;

“Öyleyse ey insan aklı, şimdiki zamanın uzun olup olamayacağına bakalım; çünkü süreyi ölçme ve algılama olanağı sana verilmiştir. Ne yanıt vereceksin bana?” [2]

Bir aylık süre üzerinden örnekleyerek konuyu açmaktadır:

“Şimdiki zamanı bir gün olarak düşünürsek, bir ayın ilk günü şimdiki zamandır, geriye kalan günleri gelecek zamandır. Tam tersi son günü

şimdiki zaman ise ondan önceki tüm günler de geçmiş zamandır. Bu açıdan bakıldığında var olan en uzun zaman bir gündür."[2]

Aynı mantık bir gün içerisindeki yirmidört saate de bir saat içerisindeki dakikalara da uygulanabilir. Buradan hareketle zaman aslında şimdiki zaman olarak ayıramayacak en küçük parçadır. Geçmişten geleceğe çok çabuk sıçramakta ve süreç içinde yayılamamaktadır. Ona göre bu en küçük parça yayılabilseydi aynı şekilde geçmiş ve gelecek olarak bölünebilir, şimdiki zaman olmazdı. Yayılamayan bir parçanın uzun olması da mümkün değildir, yani şimdiki zaman uzun olamaz. Ancak Augustinus, geçmiş ve geleceğin var olduğunu bildiğimizi söylemektedir. Geçmişteki şeyler var olmasa onların bellekte yeri olmazdı, ya da gelecekteki şeyler var olmasa gelecek için tahminler yapılamazdı. Bu durumda her ikisi de var oldukları yerde şimdiki zaman olarak var olmak zorundadır. Gelecek diye bahsettiğimiz şeyin var olabilmesi için şimdiki zaman olmak zorundadır. Şimdiki zaman ise gelecekte olacak şeylerin nedenidir. Örneğin güneşin doğacağı tahmininde bulunulduğunda güneşin var olmadığı söylenemez. Güneş vardır ancak doğuşu henüz var olmamıştır. Var olmadığına göre görülememekte ancak şimdiki zamandan edindiğimiz verilerde var olacağı öngörüsü yapılabilmektedir [2]. Augustinus'un bu tanımlamaları aslında hep aynı yerde, zihinde buluşmaktadır. Bu tanımlamalar her ne kadar fiziki dünyayı anlatsa da zihinsel girdilerle desteklenmektedir. Ona göre geçmiş zamanın izleri ve geleceğe dair öngörüler ancak zihinde var olabilecek şeylerdir. Zaman, bilinçle beraber var olmaktadır, bilinç olmadığında zamanın da var olmayacağı söylenebilir [1]. Augustinus'un zihin ve algı üzerinden zaman kavramını değerlendirmesi, zaman kavramının gelişimi açısından önemli bir yer tutmaktadır. Ondan öncekiler zamanın zihinselliğine biraz değinmiş olsalar da düşüncelerini onun gibi öznel temele oturtmamışlardır. Augustinus'un din adamı olması, tanrı ve yaratımı özelinde kavramları yorumlaması, konuya doğa felsefesi dışında bir yaklaşım getirmesini sağlamıştır. Düşünceleri öznel zaman kümesinde değerlendirilebilecek bir diğer isim ise 'Immanuel Kant'tır (1724-1804) .

2.3.2 Kant'a Göre Zaman ve Mekân Kavramı

Immanuel Kant, üç şeyi birbirinden ayırmaktadır :

1. Sübjektif bilinç içeriği, belli bir kişinin bilincindeki gerçek algılar ve tasavvurlar. (Sensatio)
2. Objektif Görünüşler Dünyası: Genel olarak bir bilinç için mümkün olan tüm algıların toplamı. (Mundus Sensibilis)

3. Kendi Başına Var Olan Gerçeklik: Algılayan özne ile herhangi bir bağlantısı olmaksızın var olan gerçekler dünyası (Mundus Intelligibilis). Duyulur görü formlarının dışında olan, algıya bağlı insan bilgisinin erişemeyeceği bir dünya [36].

Kant'a göre herhangi bir görü, yukarıda bahsedilen üç kümeden birinde ifade edilebilir. Bunlar da temelde 'a priori' ve 'a posteriori' olarak iki ayrı biçimde bulunmaktadır. Ancak herhangi bir önerme a priori bir biçimdeyken, deneyimle karışabilir ve a posteriorik hale gelebilir. A priori bilginin deneyimle elde edilen bilgi ile karışmamış biçimi 'arı' olarak ifade edilmektedir [1]. Kant, zaman ve mekân kavramlarının arı olduğunu söyler.

Kant'a göre mekân ve zaman, herhangi bir deneyden elde edilmiş ampirik kavramlar değildir [37]. Her deneyimin bir mekânda olma zorunluluğu vardır, bu yüzden mekân, deneyimden elde edilemez. Yani mekân, fenomenlere bağlı bir kavram değil, fenomenlerin şartıdır. Zaman da bu şekildedir, herhangi bir mekân, zamandan bağımsız düşünülemez. 'Arı Usun Eleştirisi' eserinde Kant zaman kavramının, tüm görülerin temelinde zorunlu bir tasarım olduğunu ifade eder [38]. Ona göre zaman ve mekân kavramları a prioridir. A priori bilgi, ilk bakışta mutlak gibi algılanabilir. Bu durumda Kant'ın zaman anlayışı, dışsal zaman olarak belirlenmiş olurdu. Ancak a priori, öznenin bağımsız değildir, öznenin deneyimden bağımsız elde ettiği bilgidir. Bu durumda Kant'ın a priori zaman görüşü, öznel bir kümededir denilebilir. Bunun yanı sıra özne, zaman ve mekânı diğer a priori bilgiler gibi düşünerek elde edemez çünkü bahsedildiği gibi zaman ve mekân, tüm görünün temelindedir. Her görünüşün temelinde ona özgü mekân ve zaman olduğu düşünülebilir. Ancak Kant'a göre tek bir zaman ve mekân vardır, ayrı zamanlar ve mekânlar aslında onun parçalarıdır. Zaman ve mekândaki tüm çeşitlilik, sınırlamalardan ileri gelmektedir [37].

Kant'a göre zaman, zihnin içerisinde a priori bir görüdür ve iç deneyimlerimizi düzenleme yoludur. O, zamanı tamamen zihne dayalı olarak açıklamaya çalışır. Zamanı değişimle açıklamaya çalışan Leibniz gibi düşünürleri bu bağlamda eleştirmektedir. Ona göre zaman değişimle ifade edilemez çünkü değişim birbiriyle bağımsız olan anlamları da içermektedir ve aynı anda işler bir sistem sunamaz [37].

Kant, zamanı üçüncü maddede ifade edilen kendi başına var olan gerçeklik kapsamına almamaktadır. Bu durumun çelişki yaratacağını düşünmektedir çünkü evrenin başlangıcının olup olmadığı üzerine birbiriyle çatışan iki savın da doğru olması gerekmektedir [37]. Bu sebepten ötürü Kant, bu durumun çözümsüz olduğunu, zamanı gözlemci temelli tanımlamak gerektiğini söyler. Kant'ın bu durum için önermesi, zaman ve mekânın kişiden bağımsız bir ontolojisinin olmamasıdır. Zaman ve uzam, Kant'a göre tanımı gereği sonsuzluğu içermektedir ve onlara bu özellik a

priori olarak verilmektedir.

Kant, 'Arı Usun Eleştirisi'nde geçmiş metafiziğin çıkmazlarını vurgularken, kendi de doğru bir metafizik sistem kurmayı amaçlamıştır çünkü o, metafiziği zihnin doğası için zorunlu görmektedir. Bunu yaparken zaman ve mekânı temel alarak yapmaya çalışır. 'Transandantal Estetik'⁵ te deneyim hakkında çıkarımlar yapar. Deneyimin doğayı kavramada bir baz oluşturamayacağını vurgular. Gerekliliğinden söz ettiği bu temel, ancak a priori ile desteklenmiş bir metafizikle mümkündür. Bu sebepten dolayı zaman kavramını metafiziğe taşır ve deneyimden türetilmediğini anlatır. Ona göre zaman tek boyutludur. Farklı anlar, eşzamanlı değildir ancak ardışıktır. Farklı uzaylar da ardışık değildir eş zamanlıdır. Deneyim, bu gibi çıkarımları elde etmede başarısız olacaktır çünkü biriciktir ve sağlıklı bir genelgeçer sonuç veremez [36].

Görüldüğü üzere Kant, zamanı öznel olarak belirler. Onun bahsettiği öznellik, öznel arasında olan durumdur. Bu sebepten dolayı dış gerçeklik olarak görülmesi birtakım sakıncalar yaratacaktır. Ona göre zaman ve mekân, a prioridir. Onun bu yaklaşımı, zamanın başlangıcı problemini çözüme kavuşturmaktadır. Kant, Aristoteles gibi zamanı değişimle açıklamaz, ona göre bunun da büyük sakıncaları vardır çünkü değişim, birbiriyle alakasız durumları da içermektedir ve bunların biraradalığı doğru sonuçlardan uzaklaşmamıza sebep olabilir. Tüm bunlara ek olarak Kant, zaman ve mekânın biricik olduğunu savunur. Farklı zamanlardan ve mekânlardan bahsetmez. Ona göre bunların olmasının sebebi bizim veya doğanın getirdiği sınırlamalardır. Sınırlamalar ortadan kalkarsa aslında tüm zamanların tek zamana, tüm mekânların da tek mekâna ait ve onun parçaları olduğu görülecektir. Zaman kavramına bir başka zihinsel yaklaşım da Henri Bergson'unkidir.

2.3.3 Bergson ve Süre Kavramı

Filozof Henri Bergson, zaman kavramı özelinde önemli çıkarımlarda bulunmuştur. Bergson'a göre gerçek zaman, 'süre'⁶ olarak adlandırılır ve bilinç hallerinin birbiri arasındaki geçişinden meydana gelmektedir. Bunun yanında dış dünyada da akıp giden bir zaman vardır ve ona da başka bir açıklama getirecektir.

Bergson zamanı, psikolojik bir deneyim olarak görmektedir. Ancak dışsal zamanı da saf süre ve uzayın bir karışımı olarak ifade eder. Ona göre saf süre, dışsallığa sahip olmayan tamamen içsel bir ardışıklık; uzay ise ardışıklık içermeyen bir dışsallıktır. Bu ikisi arasında bir karışım meydana gelmektedir. Uzay, kendi fiziksel ayrımlarının

⁵Duyarlığın a priori ilkelerine Kant, 'Transandantal Estetik' demektedir[36]. Aşkınsal Estetik olarak da adlandırılan bu kavram Arı Usun Eleştirisi'nde bir bölümü oluşturmaktadır.

⁶Duration; la durée.[39]

homojen⁷ ve süreksiz kesitleri ile, süre ise içsel, heterojen ve sürekli biçimde karışımında yer almaktadır[40]. Bu karışımın bölünmesi konusu Bergson'un kalkındırmak istediği düşünceyi yönlendirmektedir.

Aslında sözü edilen bu kavramlar, 'çokluk' olgusuna değinilerek daha iyi anlaşılabilir. Deleuze, çokluk (multiplicité) sözcüğünün Bergson'un anlaşılmasında göz ardı edildiğini düşünmekte, süreklilik söz konusu olduğunda felsefi gelenekte hiç yeri olmadığını söylemektedir [40]. Bergson bu karışımında çok ve bir kavramlarından değil, iki tür çokluktan bahsetmektedir. Bergson'a göre niceliksel (süreksiz) olarak çok'un yanında bir de 'sürekli' çokluk vardır [41]. Süreksiz çokluk, birden çok dışsal ögeyi ifade eden bir kavramken sürekli çokluk bundan daha karmaşıktır denilebilir. Bergson, kökeni matematikçi 'Bernhard Riemann'a (1826-1866) kadar giden bu olguyu derinlemesine değiştirmiş, sürekli çoklukları süre kavramının alanına ait olarak nitelendirmiştir. Ona göre sürekli çokluklar, bölünemez değil, doğasını değiştirerek bölünen ve aslında kendi iç mantığında ölçülebilen bir şeydir. Bergson, sürekli çoklukları, niceliksel çokluklar kadar kesin olarak görüyordu [40]. Bu durumda bilinçte olan süre kavramının da Bergson'a göre aslında ölçülebilen bir olgu olduğu görülmektedir. Tüm bunlardan hareketle Bergson'un süre olgusunu oluşturan sürekli çokluğun, farklı bilinç hallerinin bir arada ardışık şekilde bulunmasıyla oluştuğu söylenmelidir. O halde bu bahsi yapılan iki ayrı çokluk örneklenebilir; Bir cisim, ikiye bölündüğünde, ortamda aynı cismi oluşturan iki parça olacaktır. Bu parçalar hala aynı türden cisim olma özelliğini korumaktadır. Ancak niceliksel çokluk böyle değildir. Karmaşık bir duygunun, onu oluşturan daha basit hallere bölünmesi demek, özelliğinin değişmesi demektir. Bu durumda basit öğelerin kendi başına farkındalığının meydana gelmesi bile onun doğasını etkileyecek, başka bir forma evrilecektir [40]. Bahsi yapılan bu olguların, zaman kavramı ile kolayca bağlantısı oluşturulabilir. Dışsal zamanı, saati oluşturan dakika, saniye vb. birbirine eşit parçalarla ifade edebilmekteyiz. Birbirinin aynı parçaların bir araya getirdiği bu zaman hali, Bergson tarafından 'homojen zaman' olarak adlandırılmaktadır. Buna karşın öznenin şuurundaki süre söz konusu olduğunda, zaman bilinç hallerinin ardışık bir biçimde birarada bulunmasından ibaret bir kavram haline gelmektedir. Bergson'a göre üzerinde durulması gereken gerçek zaman, süredir [3].Bahsedilen olguların genişletilmesi için Bergson'da 'şuur' (bilinç) kavramına göz atılması gerektiği söylenilebilir. O, 'şuur' kavramını doğrudan bir problematik olarak ele almıştır. Şuurun tanımını yapmakla yetinmez, onun verileri üzerinde durur. Öyle ki, onun 'Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri' adında bir eseri vardır [42]. Çoğu halde de şuur ile süreyi beraber değerlendirmektedir. İnsanın kendi farkındalığını içeren

⁷Bergson'un kastettiği 'homojen' kavramı, bölünebilen ve bölündüğünde de niteliğini koruyan şeylerdir. 'Heterojen' ise, aslında bölünebilen ancak bölündüğünde artık başka bir şeye dönüşen anlamındadır.[40]

bir yeti olan şuuru Bergson, hafıza olarak da görür. Ona göre şuurun birinci görevi, artık olmayan şeyi ezberinde bulundurmak, henüz olmamış şeyin ise üzerine bindirmektir [3]. Şuur kavramından hafızayı çıkaramayacağımız söylenilebilir. Eğer böyle olsaydı bilinç sadece anlık ruh halini algılar ve anlamlandıramazdı. Dışsal zamanda olan şeyin de bu olduğu söylenilebilir. Eğer ki dışsal zaman saf süre ile karışma girmeseydi, sadece şimdiki zamandaki süresiz kesitten ibaret olacak, geçmiş durumla bağdaştırılamayacaktı. Bir başka deyişle, zaman diye bir şeyin varlığı anlaşılamayacaktı. -Bu durumda ölçümün de söz konusu olamayacağı iddia edilebilir.- Homojen zamandaki eşit ölçüler, sadece o zaman kesitlerinde anlamlı miktarlar ölçmekte, aslında gerçek anlamda zamanı ölçmemektedir .Ancak, şuurdaki zamanın da tüm yönleriyle geçmişle sıkı bir biçimde işlediği söylenemez çünkü bu durum bilincin sahibinin niteliği ile de alakalıdır. Sağlıklı bir insan zihni her fenomeni hafızasında tutamadığı gibi her şeyi de unutmaz. Bergson bununla ilgili şöyle demektedir:

“Şuur ilk olarak hafıza anlamına gelir. Hafıza genişlikten yoksun olabilir, geçmişin ancak az bir kısmını hatırında tutabilir, bu durumda hafıza yerindedir...” [3].

Bergson, şuurun durağan durumlarda uyukladığını, serbest bir faaliyet durumunda ise enginleşip yükseldiğini söylemektedir. Ona göre herkes bu durumu kendi içinde gerçekleştirmektedir. Ancak serbest faaliyetin bittiği durumlarda şuurun ortadan kaybolduğunu belirtmektedir. Bunu şöyle bir örnek vererek açıklar:

“Mesela bir işin çıraklığında biz, yaptığımız hareketlerden her birinin farkına varmakla işe başlarız; çünkü bu hareket bizim kendi eserimizdir ve çünkü bu hareket bir kararın sonucu olup bir seçimi gerekli kılmaktadır; sonra, bu hareketler birbirine zincirlemesine bağlanıp durdukça, bizleri böylece karar vermekten ve seçmekten alıkoyduğu için bu konudaki şuurumuz azalır ve yokolup gider.” [43].

Bergson, serbest faaliyeti kendiliğinden oluveren hareket, bilinçsiz bir biçimde yapılanı ise otomatik hareket olarak adlandırır. Ona göre bilincin uyuduğu durumlar işte bu otomatik hareketin olduğu durumlardır. Bu durum, süre üzerinde de etkili olacaktır denilebilir. Nitekim otomatik hareketin olduğu durumlarda kişisel deneyimlerden de görülebileceği üzere, zaman algısının farklı olduğu söylenilebilir. Bu varsayımdan hareketle bilinçte olup bitenin biçimiyle zamanın biçimi arasında ilişkinin kendiliğinden ortaya çıkmış olacağı da söylenmelidir. Matematik zamanın aksine yaşanan zaman, şuurun hallerinden etkilenmektedir. Yaşanan zaman, daha

önce de bahsedildiği gibi şuurun hallerinin devamlı değişiminden oluşmaktadır. Bu değişimler genellikle çok yavaş olmaktadır. Bilincin bir halinden ötekine birdenbire geçilmesi nadir görülen bir durumdur. Bilinç halleri arasındaki geçişler duyulmayacak kadar hafif ve aşamalı olmaktadır. Bu sebepten dolayı bir şuur halinin ne zaman bittiğini, öbürünün ne zaman başladığını söylemek mümkün değildir [43]. Bunun yanı sıra şuur halleri aslında ardışıktır ancak yanyana değildir. Bergson'a göre haller bilinçte birbirleri içine girmiş vaziyette bulunur. Öyleyse fiziksel bir ifade ile süre, düz bir çizgi değil ancak aynı kalan ama yine de başka bir şeye dönüşen ve genişleyen bir çemberdir. Bu durumda da, ardışıklığın geliştiği ortam değil, onun kendisi olacaktır. Ona göre Süre sonsuz değildir ama sınırsızdır, kişinin bilinci durana kadar devam edebilir [43].

2.3.4 Bölüm Sonucu

Görüldüğü üzere internalist bakışla zaman kavramı özne temellidir. Bilinçli bir öznenin zihninde fenomenlerin ardışık halde bulunması ile öznedeki zaman konsepti meydana gelmektedir. Augustinus, algı üzerinden tanımladığı zamanı ancak şimdiki zaman formunda algılayabildiğimizi söylemektedir. Özneye bağlı biçimlense de ona göre zaman, tanrı yaratımıdır ve tanrı tarafından yaratıldığı için geriye doğru sonsuz olarak görülemez. Bu durumda tanrıdan önce diye bir durum da söz konusu olmayacak, tanrının bir şey yapmadığı bir zamandan da bahsedilemeyecektir. Augustinus, bu çalışma için önemli olarak görülebilecek bir konu olan zamanın uzunluğu meselesine de değinmiştir. O, insan aklı özelinde, zaman kavramının ancak şimdiki zaman olarak algılanması ve zamanın uzunluğundan veya kısalığından bahsedilebilip bahsedilemeyeceği soruları üzerinde düşünmüştür. Augustinus şimdiki zamanın herhangi bir şekilde bölünemeyeceğini, eğer bölünebilseydi geçmiş ve gelecek olarak bölüneceği için şimdiki zaman olmayacağını söyler. Bu durumda şimdiki zaman bölünemez ve şimdiki zamanın uzunluğundan bahsedilemez. İnsan aklının bahsettiği uzunluk, zamanın artık var olmayan veya henüz var olmamış bölünemeyen miktarının çokluğudur. Yani niceliksel çokluktur. Augustinus, Tanrı ve insan temelli bir yaklaşımla zaman konseptine değinmiştir. Onun kurduğu sistematik mantık, bir anlamda öncüdür denilebilir. Immanuel Kant ise tüm var oluşu üçe ayırmış ve zaman kavramına da bunun üzerinden yaklaşmıştır: “Sübjektif bilinç içeriği, Objektif görünüşler dünyası ve kendi başına var olan gerçeklik.” Tüm bunlar temelinde ‘a priori’ ve ‘a posteriori’ olarak iki farklı halde bulunmaktadır. A priori, ifade biçimindeki lingual deneyim harici bir deneyime ihtiyaç duyulmadan bilinebilen, a posteriori ise deneyimden bağımsız bilinmeyen görü olarak tanımlanmaktadır. Bir önerme, a priori iken deneyime maruz kalarak a posteriorik hale gelebilir. Kant, deneyimle etkileşime girmemiş önermeleri ‘ar’ı olarak tanımlamaktadır. Ona

göre mekân ve zaman, arı kavramlardır. Bu kavramlar deneyimle elde edilemez, aksine deneyimlerin şartıdır. Tüm görülerin temelinde zaman ve mekân kavramları olmalıdır. Yine de Kant zamanı, Mundus Intelligibilis (kendi başına var olan gerçeklik) kapsamına almaz. Ona göre zaman ve mekân, öznenen bağımsız biçimde ortaya konamaz. Zaman konseptinin öznelliği, Kant açısından kişi bazlı değil özneler arasıdır ancak dış gerçekliğe dahil değildir. Eksternal bir oluş olarak tanımlanırsa zaman, değişimi de içerecektir ancak bunun belli sakıncaları olacağı için Kant, zamanı değişim ile beraber tanımlamayı reddeder. Ona göre farklı anlar, ardışık zamanlarda, farklı mekânlar ise eşzamanlı olarak bulunmaktadır. Bergson ise zamanı doğrudan şuur üzerinden tanımlamaktadır. Ona göre asıl zaman, bilinç hallerinin birbiri arasındaki geçişi sonucu oluşmaktadır. Bergson, dış gerçeklik olarak zaman kavramını reddetmemektedir ancak 'la durée' olarak tanımladığı 'süre'nin gerçek zaman olduğunu söylemektedir. Ona göre iki farklı zaman vardır. Dış gerçeklik olan zamanı Bergson homojen zaman, içsel zamanı ise heterojen olarak adlandırır. Homojen ve heterojen sıfatlarının onun nezdinde olan tanımları maddi tanımlarla aynı değildir. Bölünebilen ve bunun sonucunda niteliğini kaybetmeyen herhangi bir şeyi Bergson, homojen olarak tanımlar. Dış gerçeklikteki zaman saatlere ve dakikalara bölünebilir ve bunlar birbirinin aynı niceliksel çokluklardır. Bilinç hallerinin ardışıklığındaki bölünme ise niteliksel bir çokluk ifadesi olacağı için bölündüğünde artık başka bir varlığa dönüşür ve heterojen olarak tanımlanır. Bergson, öznelerin zihninde meydana gelen bu ardışıklığı, süreyi asıl zaman olarak tanımlamakta ve dış gerçeklik olan mekân ile bu zamanın meydana getirdiği bir karışımdan bahsetmektedir. Mekân ardışık bir dışsallık, süre ise dışsallık içermeyen bir ardışıklık ile karışımı oluşturmaktadır.

Bergson, uzayın objeleri içerdiği gibi, homojen biçimde var olan dışsal zamanın da tüm bilinçlerdeki zamanları içerdiğini söylemektedir. Ancak onun kastettiği dışsal zaman, uzay gibi bir ortam değildir, eğer öyle olsaydı bütün zamanlar yanyana olurdu ve ardışıklık da olmazdı. Ona göre zaman, ardışıklıkları içeren bir ortamın özüdür [43]. Ancak yaşanan zaman bundan biraz daha farklıdır. Şuurun hallerinin devamlı birbiri arasındaki geçişinden meydana gelen içsel zaman, ardışık ancak yanyana değildir. Bilinç halleri Bergson'a göre birbiri içine girmiştir ve içsel zaman genişleyen bir çemberdir.

Görüldüğü gibi zihinsel zaman üzerinde birçok imalat mevcuttur. Mimarlık gibi dış gerçeklikte var olabilen bir uygulama ile zihinsel zamanın ilişkisi, mimari yapıların kullanıcıları üzerinden oluşacaktır denilebilir.

2.4 Mimarlık ve Öznel Zaman İlişkisi

Mimarlık ve zaman kavramının ilişkisinin istenen ölçüde genişletilebilmesinin, zaman kavramının içsel olarak da ele alınmasıyla mümkün olacağı söylenebilir. Doğa filozofları zamanı, hep kişinin dışında düşünmüş, doğal işleyişin müdahale edilemez bir parçası olarak görmüşlerdir. Hatta Antik Yunan'daki mitolojik anlayışta zaman tanrısallaştırılmıştır⁸. Sonraki dönemlerde zaman konseptiyle ilgilenen bilim adamları da zamanı, bir dışsal gerçeklik olarak ele almıştır. Dışsal gerçeklik olan zamana insan, mekânın içerdiklerine müdahale ettiği gibi dokunamamaktadır. Einstein'a kadar bu durum böyle kabul edilmiş ancak zamanın da fiziksel anlamda göreceli olduğu ortaya çıkınca düşünsel sistematik kökten sarsılmıştır.

Zamanın hızının değişebildiği gerçeği, felsefi anlamda da büyük etki yaratmıştır denilebilir. Kuantum kuramı gibi sağduyuya tamamen ters imalatların mümkün olması ise postmodern dünyaya ön ayak olmuş, bireysellik gitgide artmıştır. Böyle bir dünyanın da insan zihnini parlatması anlaşılabilir. Zaman kavramına olan bakış, bu ortamdan fazlaca etkilenmiştir. Bilim insanlarına göre filozofların zaman görüşlerinin kesinlikle hatalı ve uydurma olduğu gerçeği bir yana bırakılacak olursa [8], kanıtlanamaz bir olgu olarak düşünülmesi içsel zamanı geçersiz kılmamalıdır. Bu tip bir zaman düşüncesinin bilimsel deneylerde kullanılmayacağı aşikârdır. Ancak psikolojik birtakım yorumlamalarda altlık olarak kullanılmasında sakınca olmayacağı söylenilebilir.

Mimarlık gibi birebir insanla alakalı olan bir imalatın, bilinçteki algılarla ve zihinsel zamanla ilişkili olacağı belirtilmelidir. Augustinus, zamanın zihinde tecrübe edildiğini söylemiştir [1]. Eğer zihin olmasaydı biz geçmişi bilmeyecek, geleceği de tasarlayamayacaktık. Onun şimdiki zamana yaptığı vurguya dikkat çekilmelidir. Ona göre tecrübe edilen ve algılanan tek şey şimdiki zamandır. Bu sav, zamanın uzunluğu ve kısalığını tartışmaya açmaktadır. Zaman denilen olgu, eğer şimdiden ibaret oluyorsa bunun uzun veya kısa olması mümkün müdür? Uzun veya kısa zaman derken Augustinus'a göre geçmişten veya gelecekte bahsetmekteyiz. Bu durum da zihinsel girdilerle mümkündür. Ona göre standart bir ölçülendirme ile yola çıkılırsa -gün, saat, dakika gibi- zaman miktarının fazlalığı, zamanın uzunluğunu veya kısalığını belirler. Buna karşın eğer zaman algısı özelinde düşünülürse de zihinde geçirilen veya geçirilmesi beklenen zamanın uzunluğundan ve göreliliğinden bahsedilebilir. Mimari mekânın kendi nicelik ve niteliğinin bu bahsi etkileyeceği söylenmelidir. Büyük mekânların tecrübesinin kısa zamanlarda gerçekleşemeyeceği düşünülebilir. Buna karşın görece küçük mekânların da niteliği özelinde çok uzunmuş gibi hissedilen bir zaman aralığında tecrübe edilişi söz konusu olabilir. Bu durumda

⁸Antik mitolojide, 'Kronos' zamanla ilişkilendirilmiş titandır.[44]

algı ve eksternal gerçeklik karışacaktır çünkü insan dışarıdaki nesnelliği kendi öznel dünyasıyla görmektedir.

Karışım kavramına Bergson da değinmiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi Bergson'a göre zamanın süre'den oluştuğu göz önüne alınacak olursa, dış dünyadaki zamanla zihindeki saf süre bir araya gelerek bir karışım oluşturmaktadır. Bu durumun aslında Bergson'un da eleştirdiği zamanın mekânlaştırılmasına sebep olacağı söylenilebilir. Ancak işin içine süre de dahil edildiğinden yorumlanabilir bir yaklaşım oluşturmaktadır. Dış dünyayı tamamen zihinle algıladığımızdan Bergson bilimin, algıyı dışlamasını yanlış bulmaktadır [8]. Bu durumda Bergson'un belirttiği homojen ve heterojen zaman da mekân özelinde değerlendirilmelidir. Bergson'un bilinç hallerinin ardışıklığının zihindeki süreyi oluşturduğu savı, mimari ile kolayca ilişkilendirilebilir. Mekânsal her tür farklılığın algılarda ve bilinç hallerinde değişikliğe sebep olabileceği varsayıldığında, süre ile mimarlığın birebir ilişkisinin altı çizilebilir. Öyle ki bir hacimden diğerine geçiş, zihinsel içerikteki farklılaşmayı ve sürede ilerlemeyi sağlayabilir. Nasıl bir değişim ve akış olacağı ise öznenin kendi şuur yapısıyla alakalı olacaktır.

Bergson, otomatikleşmeden de bahsetmektedir. Şuurun otomatik olarak yapılan eylemlerde yok olduğundan söz eder. Bu durumda zaman da mı yok olmaktadır? Onun mantığından bakıldığında zihindeki sürenin akışının sekteye uğradığı iddia edilebilir. Belirli mimari mekânlarda sürekli bir biçimde var olan hareketler olduğu söylenilebilir. Bir tren garında belli aralıklarda tren gelmekte ve gitmektedir. Bu durumu her gün tecrübe etmekte olan gardaki çalışanların algılamasıyla, ilk defa o mekânı kullanan birinin algılamasının aynı olmayacağı düşünülebilir. Gar mekânını ilk defa tecrübe eden birine göre her tren gelişi ve gidişi bir bilinç değişimine yol açabilir. Buna karşın garda çalışan biri bunun farkında bile olmayabilir. Bu fenomen özelinde zihindeki süre değerlendirildiğinde, bahsedilen iki mekân kullanıcısının süresinin doğal olarak farklı olacağı da iddia edilebilir.

Mekândaki olayların, olaylara yol açan arkitektoniğin ve potansiyelin kullanıcının zihnindeki silsileye etkisi yadsınamaz. Bu durumda Leibniz akla gelebilir. Leibniz'in açısından zaman diye bir şey yoktur. Ona göre zaman, fenomenlerin ardışık halde bir arada bulunmasından meydana gelen durumun kabulünden ibarettir. Bu ardışıklığa yol açacak mekânsal etkiler göz önüne alınmalıdır çünkü mekânın kendisi zamandadır ancak özne, anda sadece mekânın herhangi bir noktasında var olabilir. Farklı noktalarının tecrübesi farklı fenomenlerdir ve ardışıklık gerektirmektedir.

Mekânın içindeki tektoniğin öznel zamana etkisi bir yana, dışından tümüyle algılandığında çevresindeki hareketin ve değişimin ön plana çıkacağı söylenilebilir. Bu

Şekil 2.2 Style is Substance, Andy Warhol's EMPIRE (1965) [45]

durumda toplumsal öznenen bahsetmek yanlış olmayacaktır denilebilir. Çünkü yapı etrafındaki fenomenlerin aynılığı dışarıdaki gözlemcilerin her biri için ortak bir öznel alan yaratabilir. Örneğin 'Andy Warhol (1928-1987) ve 'John Palmer'ın (1943-2020) yönetmenliğini yaptığı 'Empire' filmi, New York'taki Empire State Binası'nı sekiz saat boyunca sabit bir noktadan izleyiciye sunmaktadır [46]. Şekil 2.2'de de görülebileceği gibi film boyunca yapı etrafındaki hava durumu, gün ışığı değişmekte, arka planda kadrajdan geçen uçak görünmektedir. Tüm bu süre boyunca izleyici yapının statikliğini ve çevresindeki dinamizmi gözlemleyebilmektedir. Gözlemlenen arka arkaya ve iç içe yer alan bu fenomenler süre ve akışı oluşturmaktadır. Fotografik bir durgunluktan farklı olarak filmde yer alan söz konusu çevresel hareket izleyicide dışsal zamana dair de fikir verebilmektedir.

Birbirinden farklı görüşlerin hangisinin baz alınarak öznel zaman ile mimarinin ilişkilendirileceği sorusu, muallak bir durum ortaya çıkarmaktadır. Böyle bir sonuçla karşılaşmamak için bu savların birbiriyle kesiştiği noktalara göz atılabileceği gibi herhangi bir görüş doğru kabul edilerek de değerlendirme yapılabilir. Bu çalışmada Bergson'un düşünceleri temel alınmış ancak diğer içsel zaman savlarının da mimari ile ilişkisi irdelenmiştir. Örneğin Kant, zamanı ve mekânı diğer tüm şeylerin temelinde a priori olarak görmektedir. Ona göre her türlü deneyimin mekân ve zamanda olma zorunluluğu vardır. Kant, tek bir zaman ve mekân var olduğunu söyler. Biz farklılıkları sınırlamalarla algılarız. Bu mantığa göre biz mimari her türlü sınırlamanın zamanı ve mekânı etkileyeceğini söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra Kant zamanı, zihinsel deneyimlerimizi düzenlemenin bir yolu olarak görmektedir. Zamanı değişimle

açıklayanları eleştirmektedir. Değişim birbirinden farklı olguların bir arada çalışmasını gerektirdiği için sağlıklı bir sistem sunamayacaktır. Ancak mimarlık ve zaman özelinde değişimin önemli bir olgu olacağı da söylenmelidir.

Değişimin mimarlık ve zaman açısından deneyimin dışında da anlamları vardır; Maddesel değişim. Devamında fark edilir biçimsel farklılaşmaya yol açabilen bir maddesel değişim zamanın mimarlığa başka bir etkisidir denilebilir. Bunun öznel zamanla kendini doğrudan belli etmeyen bir ilişkisi vardır; Birçok kişi için ortak kabul edilen olgular genelde nesnel olarak anlaşılabilir da deneyle yanlışlanabileceği için algıya hapsolmuş olabilir. Bunun yanında belirli bir kalabalık için de ortak sayılan algılar başka topluluklar tarafından kabul edilmeyebilir. Böyle durumlarda toplumsal bir öznen bahsedilmesi gerekmektedir. Toplumsal özneyi ilgilendiren maddesel değişimin ise mimarlığın alanında kendine yer bulacağı söylenilebilir. Bu ilişki iki yönlüdür. İnsanlığın üretimindeki niteliksel farklılaşmanın sürekliliğini, içinde bulunulan dünyayı kavrama biçimini düzenleme, düzleme oturtma ve yere dönüştürmeyi içeren mimarlığın bir bakıma sekteye uğrattığı da söylenilebilir [47]. Bundan hareketle mimari yapıların, değişimi içerirken bir biçim ve düşünceyi dondurmaları bağlamında yavaşlattıkları da söylenilebilir.

Niteliksel farklılaşmadaki sürekliliğe etkisinin yanında aslında mekân, niceliksel farklılıkların üreticisidir. Zaman ise çoğunlukla niteliksel farklılıklar yaratmaktadır. Zaman ve mekânın birbirinden soyut bir halde var olamadığı düşünüldüğünde [47] hem nitelik hem nicelik değişimi aynı anda olmaktadır denilebilir. Yani zaman ve mekân ayrımı yapıldığı her durumda mekân niteliksel değişimden bağımsız ele alınmalıdır. Bu sebepten ötürü de mimarinin, zaman ile beraber ele alınması gerektiği söylenilebilir.

Zaman ile mimarinin ilişkilendirilmesinin bilinç hallerindeki değişimler üzerinden kolayca yapılabilmesinin yanı sıra harekete de değinmek gereklidir. Hareket fiziksel olduğu kadar zihinsel olarak da var olabilir. Deleuze zamanı, mekân içerisindeki zihinsel bir hareket, anımsama (recollection) olarak tanımlamaktadır [47]. Bu hareket zamandaki yırtılmaya değinerek açıklanabilir. Zamandaki şimdi, Bergson'a göre sürekli bir biçimde geçmişe dönüşmektedir. Bunun doğrusal algılanması ona göre mümkün değildir çünkü mutlak bir geçmişin yanında muğlak bir gelecek taşımaktadır. Zamanda ilerlemenin algılanması için ise sürekli bir anımsama gerçekleşmesi gerekmektedir. Zamanın ilerleyişinde sürekli bir biçimde gerçekleşen şudur: Geçmişe dönüşen şimdi sanallaşmış, algılanan şimdi ise aksiyon halindedir. Bu durumda anımsamayı destekleyen mekânların, öznedeki zamanı etkileyebileceği söylenmelidir. Bir mimari yapıdaki malzeme devamlılığı, sesin sürekliliği, mekândaki ardışık algılanan diğer maddesel farklılıkları zaman özelinde birbirine bağlamakta

etkilidir denilebilir. Buna örnek olarak ‘Daniel Libeskind’in bir yapısı olan ‘Berlin Yahudi Müzesi’ verilebilir. Şekil 2.3’te yapının tümüyle algılanabileceği bir perspektif çizimi görülmektedir.

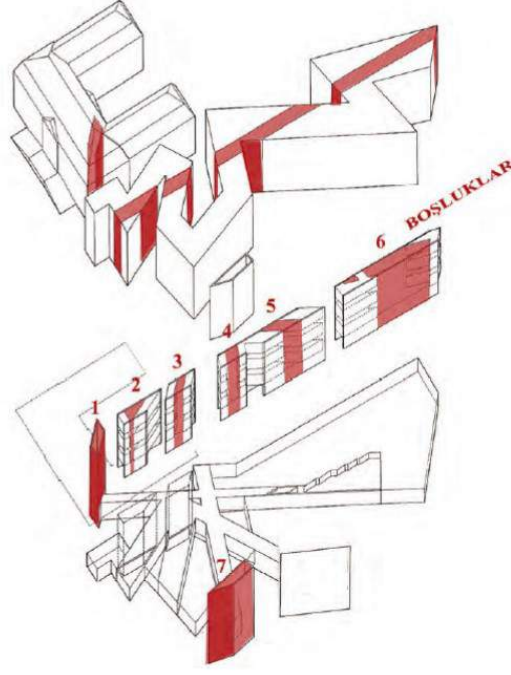
Şekil 2.3 Berlin Yahudi Müzesi

Kırıklı ve lineer bir forma sahip olan Yahudi Müzesi Binasının, Şekil 2.4’te iç mekanındaki devamlılığı dikkate değerdir. Malzemenin yanında zeminde kullanılan serbest metal figürler ve üzerinde hareket edildikçe çıkardıkları sesler, duyuşsal bir sürekliliğe ortam sağlamaktadır.

Şekil 2.4 Berlin Yahudi Müzesi İç Mekân [48]

Yapıdaki sürekliliğin, temsiliyet bağlamında da forma yansıdığı belirtilmelidir. Biçimde, sosyolojik bir fenomenin gerçekleştiği zaman aralığına referans veren detaylar bulunmaktadır. Örneğin Şekil 2.5’te görülebilecek zikzak form, Berlin’in kırılan tarihini temsil etmekte, yine kurguda oluşturulan düz çizgi halindeki boşluklar ise bellekten gelen izler olan isimleri, tarihleri ve yerleri ifade etmektedir. Bu durum “belleğin izlerinin” sürekliliğini sağlamak adınadır [49].

Şekil 2.5 Yahudi Müzesi zikzakı kesen boşluklar [50]

İçsel zaman ve mimarlık ilişkisinin bir başka boyutu ise zamanın algılanışı meselesinin yapısal plastik tarafından doğrudan etkilenimidir. Bir mimari yapıdaki açıklıkların, pasajların, sirkülasyonun zihinsel zamana etkisi yadsınamaz. Algılanan zamanın daha önce bahsedilen hareket kavramı ile olan ilişkisi göz önüne alınacak olursa, yapıdaki hareketin fazlalığı ya da azlığı öznenin kendi içsel zamanı özelinde ayırt edici olabilir. Örneğin yapısal açıklıklardan edinilen bilgi, gün ışığının varlığı veya değişimi, nesnel zamana dair fikir veriyor olsa da süre ile olan karışıma doğrudan katılacaktır. Açıklıkların olmadığı mekânların kullanıcılarının zamansal akışa dair bilinçaltılarında fikir edinebilecekleri olgular sınırlıdır. Mekânda yer alan hareket, oraya özgü özelliklerin ve plastiğin sağladığı potansiyelle sınırlı olacağından nesnel zamandan ayrı değerlendirilmelidir. Örneğin , şekil 2.6'da görülebilecek Garnier Opera Binası'ndaki salonun dış ortamdaki ışık, ses ve hareketten soyutlanması, izleyicinin sergilenenen operanın ritmiyle kendi içsel zamanının kesişiminde bulunması açısından oldukça önemlidir. Bunun başlıca sebebinin konser yapılarının genel özelliklerinden kaynaklı olduğu söylenmelidir. Nitekim konser salonları, farklı türdeki müziklerin dinleyiciye özelliklerini yitirmeksizin ulaştırılması amacıyla inşa edilen yapılardır [51].

Mimarının, doğal ışıkla olan güçlü ilişkisi için Louis I. Kahn (1901-1974) şöyle der: “Mimarlık bir oda yapmakla başlar ve bu oda doğal ışık olmadan bir oda değildir... Doğal ışık, boşluğa nüfuz ederek kendi nüansları ile günlük ve yıllık zamana göre mekânâ ruh sağlar ve onu şekillendirir “ [53]. Kahn'ın bu yorumu, gün ışığının giremediği mekânların mimarlık olarak görülmemesi olarak algılanmamalıdır.

Şekil 2.6 Garnier Opera Salonu [52]

Gün ışığını bilinçli bir biçimde mekânın içine almamayı seçmenin de bir mimari karar olduğu ortadadır. Bu durumda da onun bahsettiği günlük ve yıllık zamana dair veriler, kullanıcı tarafından mekân vasıtasıyla doğrudan alınamayacaktır. O halde, eksternal zamanın kullanıcı açısından önemi çarpıklığa uğrayacak, mekânda tasarlanan veya tasarlananın dışında kendiliğinden oluşan zaman akışı, kullanıcı ile güçlü bir etkileşime girecektir denilebilir.

2.5 Mimari Yapıların Zaman Kavramı Üzerinden İncelenmesi

Mimari yapıların zamanla olan etkileşiminin, genelgeçer bir biçimde ölçülmesi ve değerlendirilmesinin mümkün olamayacağı söylenilebilir. Niteliksel bir durum, nicelik ölçeğinde değerlendirilemeyeceği gibi söz konusu durumun tersi de geçerlidir. Nicelik, standartlar dahilinde kontrol ve ölçümü yapılabilen bir çokluktur. Nitelik ise genellikle ölçülemeyecekmiş gibi düşünülmektedir. Ancak Deleuze'un dediği gibi bir niteliksel ölçüm biçimi ortaya konulabilir. Algılardaki farklılaşma sağduyu ile değerlendirilmesi gerekliliği bir yana, kullanıcı özelinde de ele alınabilir. Bu tür bir ele alış belirli ortak noktalara sahip kullanıcıların kendi yorumlarından oluşturulabilir. Söz konusu durumda yapının kullanıcılarından bir kontrol grubu ayrılıp, önceden tanımlanmış soruların kendilerine yöneltilmesi gerekmektedir. Yapılacak bu anketten de çıkarımlar elde edilebilir. Kullanıcı veya kullanıcılar özelinde algı meselesinin yanı sıra mimari-zaman ilişkisinde nitelik değerlendirmesi, değişimin olup olmaması gibi objektif kavramlar üzerinden yapılabilir. Bu metod, duruma nasıl değil de ne olduğu üzerinden yaklaşmaktır. Herhangi bir özne için zihinsel zaman ve mekânın

buna etkisinin nasıl olduğu, öznenin kendisine sorulmaksızın bilinemeyecek ancak etkisinin olup olmayacağı üzerinde yorum yapılabilir. Daha önce bahsedildiği gibi mimari tektonikte, malzemede, fonksiyonda, bağlamda var olan herhangi bir nüansın, kullanıcının öznel zaman ritminde, bir etki uyandıracakı düşünülebilir. Bergson'un süre olarak adlandırdığı bilinçteki hallerin ardışıklığı temel alındığında, insan bilinciyle melezlenebilecek bir yapısal veri, süre ile karışma girebilir.

Mimarlık-zaman ilişkisi, daha önce de değinildiği gibi tamamen kullanıcı algısına dayalı bir değerdirmenin türetilmesi ile oluşmamalıdır. Nesnellik ve öznelğin dışında, zaman olgusuna ait belirli dinamiklerle mimari yapılar sistemli bir şekilde ilişkilendirilip analiz edilebilir. Bu olgular, 'zamanın niceliği', 'zamanın niteliği' ve 'zamanın ritmi olarak belirlenebilir. Bu durumda zamanın nesnel ve öznel olup olmaması ile ilgilenmenin gerekliliği sorgulanabilir ancak bu iki ana konu, zamanın kavramsal olarak anlaşılması ve daha önce zaman hakkında söylenmiş olanların kategorize edilmesi yönünden faydalıdır. Hangi olgunun nesnel, hangisinin öznel olduğu gibi bir ayrımın kurulması zorunlu değildir. Yine de bu çalışmada değinilmeye çalışılacaktır.

Zaman üzerine söylenmiş herhangi bir sözü mimarlıkla ilişkilendirmek, belirli başlıklar üzerinden gidilmediğinde kavramsal anlamda bir kargaşaya sebebiyet verebilir. Bu sebepten ötürü mimari ile ilişkilendirilen her zaman olgusu, zamana ait nicelik, nitelik ve ritim üzerinden tartışılmaya çalışılacaktır. Bu olguların herhangi birine ait olmayan bir zaman özelliğinin olup olmadığı da sorgulanacaktır.

Pallasmaa, mimarlığın sonsuz mekânı evcilleştirdiğini ve onda ikamet etmemize olanak sağladığından bahseder. Ona göre mimari, sonsuz zamanı da evcilleştirmeli ve aynı şekilde ikamet etmemizi sağlamalıdır [6]. Kant'ın bahsettiği tek zaman ve tek mekân olgusuna bir referans olarak kabul edilebilecek bu düşünce ele alındığında mimarlığın, bir zaman aralığını işgal ettiğini ve kullanıcının hizmetine sunduğunu düşünmek doğal olacaktır. Sonsuz zaman içerisinde bir zaman ve mekân aralığında var olan mekân-zaman birlikteliği, mimarlığın zamanla ilişkisinin bir yönünü temsil etmektedir. Nitekim, Pallasmaa da madde, zaman ve mekânın tek bir olguda kaynaşarak varoluş olgusuna melezlendiğinden bahseder. Mimari mekânın zamanı özümseyerek sessizliği beraberinde getirdiği bir durumda da zaman algısı yitirilmiş olacak, zamansal nicelik, nitelik ve ritim kırılacaktır. İşte tüm bu zamansal özelliklerin mimarlık ile birlikte kırılıma uğradığı duruma mimarlıkta zamansızlık denebilir. Zamansızlık, öznel ve zihinsel zamanla ilişkili bir konudur. Yine de bahsedilen bu üç ana olguyu etkilemektedir.

Mimarlık ve zaman kavramının beraber ele alınan iki kavram olabilmemesinin ilginç

sonuçlar doğurabileceği düşünülmelidir. Bundan kasıt sosyal bilimler, sanat ve felsefenin aynı potada eritilip zamansızlık, sessizlik, duyular gibi konularla alakalı çıkarımlar yapılırken bir yandan da yapının hangi zamanlara ait olduğu, yapının kullanım saatleri vs. gibi nesnel bir realitenin bir matematiksel sonuçmuşçasına sunulmasıdır. Değerlendirmek istenecek mimarinin değerlendirme amacına ve yapısal fonksiyonuna göre bir yönde ağırlık verilmesi gerekmektedir. Örneğin şekil 2.7’de görülebilecek New York’taki ‘Grand Central Station’ın büyük salonunda ölçek, ışık ve orantıdan kaynaklanan bir yavaşlama yaşanırken [54], temelde bir gar binası olmasından dolayı yapının belirli aralıklarda yoğun kullanımı, belirli zamanlarda ise kullanımının tamamen durması gibi salt bilimsel değerlendirilebilecek durumlardan söz edilebilir. Bu durumda ‘Grand Central Station’u zaman mimarlık açısından incelemek isteyen bir kişi, incelemesinin ne yönde kullanılacağına bağlı olarak psikolojik veya nesnel bir ele alış tercih edebilir. Bu çalışmada, ele alınacak yapılar her iki yönden de değerlendirilmeye çalışılacaktır. Mimari yapıların zaman olgusu

Şekil 2.7 New York’taki Merkez İstasyonu Büyük Salonu [54]

üzerinden değerlendirmesi yapılırken, her ne kadar nicelik, nitelik ve ritim üzerinden bir kalkınma izlenecek de olsa, zaman kavramının kendi içerdiği iki ana durum olan nesnel ve öznelikten yola çıkılmalıdır. Nesnel zaman ve öznel zaman bağlamlarında ele alınacak her bir inceleme başlığının nicelik, nitelik ve ritim ile ilişkileri kendi içerisinde değinilerek söz konusu kavramsal ilişki güçlendirilmeye çalışılacaktır.

2.5.1 Önerilen Zaman Odaklı Mimari Analiz

Bu çalışmada zamana ait nicelik, nitelik ve ritim olgularının temel alındığı bir analitik yaklaşım hedeflenmektedir. Tablo 2.1’de zaman kavramına ait günümüze kadar olan söylencelerin nicelik, nitelik ve ritim özelinde ele alındığı bir tablo gösterilmiştir. Bu yaklaşımların kategorik biçimde ifade edilişi, zaman odaklı analizin sistematik bir biçimde kalkınmasını amaçlamaktadır.

Tablo 2.1 Analiz Yönelim Cetveli

	NİTELİK	NİCELİK	RİTİM
ARISTOTELES	Zaman ve hareketi yakından ilişkilendirmekte ve sürekliliğe vurgu yapmaktadır. Zamanın, değişimin kendisi olmadığını ancak değişimden de bağımsız olmadığını söylemektedir.	Zamanın, önce ve sonraya göre devrim sayısı olduğunu söylemektedir. Zaman, anlamlı toplamı değildir çünkü şimdiki zaman da hesaba katılmalıdır.	Aristoteles’in sürekliliğe yaptığı vurgu önemlidir. Ona göre geçmiş, şimdi ve gelecek içicidir. Herhangi bir anın başlangıcı, ötekini bitirir. Zaman bu yüzden bölünemeyen anlardan meydana gelmemektedir.
NEWTON	Zamanın mutlak ve evrenin her yerinde aynı olduğunu söylemektedir. Gerçek zamanın bilinmeyeceğini sadece ölçülebilir verilerle algılanabileceğini belirtmektedir. Zamanın tanrının yaratımı olduğunu iddia etmektedir.	Newton’a göre zamanın niceliği esastır çünkü zaman tanrının yaratımıdır ve herkes için her birimi eşittir. Her şey konum düzeni açısından uzayda, aradıkları düzeni açısından da zamanda yerleşmiştir.	Newton’a göre zaman parçalarının düzeni sabittir. Uzay ve zamanı tam anlamıyla ölçemeyiz onun duyulur ölçülerini kullanırız : ‘Mensura Sensibilis’
LEIBNİZ	Zaman Leibniz’e göre soyut ve var olmayan bir kavramdır. Bir kabulden ibarettir. Fenomenlerin birbirinin nedeni olmasından meydana gelmektedir.	Leibniz’e göre varlık, bölünemeyen ‘monad’lardan meydana gelmektedir. Zaman da bunlar arasındaki ilişkilerden oluşmaktadır. Bu sebepten dolayı ilişkinin yoğunluğu ve miktarı zamanın miktarı olacaktır.	Leibniz zamanı fenomenlere bağlı tanımladığı için bu fenomenlerin herhangi bir biçimde tekrarı, zamansal ritmi meydana getirecektir denilebilir.
EINSTEIN	Zaman Einstein’a göre mutlak değildir, yavaşlayıp hızlanabilir. Bunun bilimsel kanıtını göstermiştir. Bu durum felsefeyi ve sanatı derinden etkilemiştir.	Zaman ona göre kendi başına bir fiziksel boyut olduğundan dolayı nicel olarak ifade edilebilir.	Zamanın hızının harekete, ivmeye, kütleyle bağlı değiştiğini söylemektedir. Ancak bu değişimler sistemin tümünde yaşandığı için ritim, Newton’un bahsettiği anlamda mutlak olacaktır.
AUGUSTINUS	Zamanı tanrının yarattığını söylemektedir. Bu sebepten dolayı ondan öncesi yoktur ve zaman sonsuz değildir. Zamanı, sadece şimdiki zaman olarak algılayabiliriz. Geçmiş zaman artık yoktur, gelecek zaman ise henüz yoktur.	Ona göre zamanın uzunluğundan veya kısalığından söz ederken geçmiş ve geleceği kullanırız. Şimdiki zamanın geçmiş olan miktardan zamansal uzunluğu belirlemektedir.	Zamanın eşit anlara bölünüp ifade edilebileceğini söylemektedir.
KANT	Zaman ve mekânın ‘arı’ kavramları olduğunu ve tüm fenomenlerin şartı olduğunu söyler. Bu kavramlar kendiliğinden var olan deneyimden bağımsız ortaya çıkan kavramlardır.	Kant’a göre tek bir zaman ve mekân vardır. Diğer tüm zaman ve mekânlar bunun sınırlamalarından ibarettir.	Kant, aradıklarının olduğunu söylemektedir ancak değişimi de kabul etmemektedir. Ona göre farklı uzaylar eşzamanlıyken, farklı anlar da eş uzaylıdır.
BERGSON	Gerçek zamanın, kişinin bilincindeki zaman olan ‘süre’ olduğunu iddia etmektedir. Dış dünyadaki zaman homojendir eşit parçalıdır. Ancak gerçek zaman böyle değildir.	Bergson zamanın, bilinç hallerinin aradıklarından meydana geldiğini söylemektedir. Nicelik de buna göre değişken olacaktır. Aslında Bergson, niteliksel çökülden bahsetmektedir.	Şuur ve otomatikleşmeden bahsetmektedir. Eğer bir eylem sıradan ve bilimsizce yapılıyorsa içsel olarak zamanın ritmi azalır veya durur.

Mimari yapıların analizine zaman kavramının da dahil edildiği bir durumda, bu analizden iki ayrı fayda beklenmelidir; Teorik ve pratik. Öncelikle tabloda okunabilecek fikirlerin analizi yapılmak istenen yapı özelinde nasıl ele alınması gerektiği belirlenmelidir. İncelenmesi istenen yapının ve incelemenin amacının teorik olması durumunda zamana dair teorik sayılabilecek söylemler dikkate alınmalıyken, yapının işleyişine veya kullanımına dair pratik edimler amaçlandıysa pratik olarak belirlenen söylemler dikkate alınmalıdır. Bu çalışmada söz konusu söylemlerin soyut veya somut, hipotetik veya pratik olup olmadığına dair fikir belirtilecek ve bu fikirlere puan atanacaktır. Analiz özelinde nicelik, nitelik ve ritim başlıklarından amaca yönelik birer fikir kullanılacak ve bu fikirlerin puanlarının toplamı sonucunda zaman odaklı değerlendirme yaklaşımının teorik veya pratik olup olmadığı belirlenecektir. Söylemlerin her birine teorik ise -1, pratik olarak tanımlanır ise de +1 puan verilmiştir.

Bu durumda -3 ile +3 değerlerine olan yakınlığına bakılarak yaklaşımın teorik veya pratik ağırlığı ortaya konulabilmektedir. Tablodaki söylemler tek tek incelenecek veya puan verilecek olursa:

2.5.1.1 Aristoteles Özelinde Yorumlama

Tablo 2.1’de zamanın niteliği hakkında Aristoteles için şu ifade kullanılmıştır:

“Aristoteles, zaman ve hareketi yakından ilişkilendirmekte ve sürekliliğe vurgu yapmaktadır. Zamanın, değişimin kendisi olmadığını ancak değişimden de bağımsız olmadığını söylemektedir.”

Zamanın kavramsal ifadesini amaçlayan bu söylem teorik olarak belirlenmiştir ve -1 puan verilmiştir.

Zamanın niceliği için tablo 2.1’de olan ifade şudur:

“Aristoteles zamanın, önce ve sonraya göre devinim sayısı olduğunu söylemektedir. Zaman, anların toplamı değildir çünkü şimdiki zaman da hesaba katılmalıdır.”

Zamanın belirlenen ölçü birimlerine göre ölçümü yapılabilecek bir kavram olarak tanımlandığı bu ifade pratik olarak belirlenmiş ve +1 puan verilmiştir.

Tablo 2.1’de zamanın ritmine dair kullanılan tanım şudur:

“Aristoteles’in sürekliliğe yaptığı vurgu önemlidir. Ona göre geçmiş, şimdi ve gelecek içiçedir. Herhangi bir anın başlangıcı, ötekinin bitişidir. Zaman bu yüzden bölünemeyen anlardan meydana gelmemektedir.”

Zamanın soyut yapısını konu alan bu söylem de -1 olarak puanlanmıştır.

2.5.1.2 Isaac Newton Özelinde Yorumlama

Zamanın niteliğine dair Tablo 2.1’de belirlenmiş ifade şudur:

“Newton zamanın mutlak ve evrenin her yerinde aynı olduğunu söylemektedir. Gerçek zamanın bilinmeyeceğini sadece ölçülebilir verilerle algılanabileceğini belirtmektedir. Zamanın tanrının yaratımı olduğunu iddia etmektedir.”

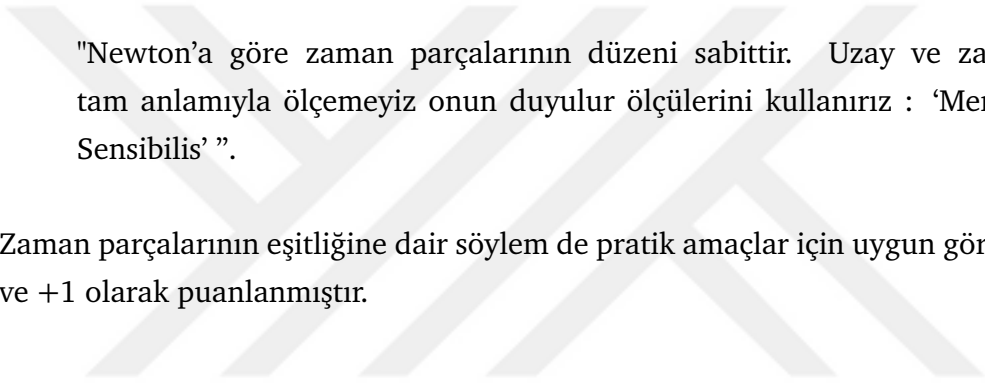
Zamanın tanrı yaratımı olduğuna dair ifade dışında bu söylem mutlak nitelendirme dolayısıyla pratik amaçlar için uygun görülüş ve +1 olarak puanlanmıştır.

Zamansal niceliğe dair Newton'un düşünceleri tablo 2.1'de şu şekilde yer almıştır:

"Newton'a göre zamanın niceliği esastır çünkü zaman tanrının yaratımıdır ve herkes için her birimi eşittir. Her şey konum düzeni açısından uzayda, ardışıklık düzeni açısından da zamanda yerleşmiştir."

Zamanın nesnelliğinden bahsedilen bu ifade pratik amaçlar için uygun görülüş ve +1 olarak puanlanmıştır.

Newton'un zamansal ritme dair düşüncesi tablo 2.1'de şu şekilde belirtilmiştir.:

"Newton'a göre zaman parçalarının düzeni sabittir. Uzay ve zamanı tam anlamıyla ölçemeyiz onun duyulur ölçülerini kullanırız : 'Mensura Sensibilis' ".

Zaman parçalarının eşitliğine dair söylem de pratik amaçlar için uygun görülmektedir ve +1 olarak puanlanmıştır.

2.5.1.3 Gottfried Willhelm Leibniz Özelinde Yorumlama

Zamansal nitelik için Leibniz'in ifadeleri tablo 2.1'de şu şekilde yer almıştır:

"Zaman Leibniz'e göre soyut ve var olmayan bir kavramdır. Bir kabulden ibarettir. Fenomenlerin birbirinin nedeni olmasından meydana gelmektedir."

Kavramsal görülen bu tanım, -1 olarak puanlanmıştır.

Zamansal nicelik, Leibniz'in şu düşünceleri ile tablo 2.1'de yer almaktadır:

"Leibniz'e göre varlık, bölünemeyen 'monad'lardan meydana gelmektedir. Zaman da bunlar arasındaki ilişkilerden oluşmaktadır. Bu sebepten dolayı ilişkinin yoğunluğu ve miktarı zamanın miktarı olacaktır."

Bu tanım, Leibniz'in evreni matematiksel yani soyut temellere oturttuğunu göstermesi açısından teorik kabul edilmiş ve -1 olarak puanlanmıştır.

Ritim konusunda Leibniz'in düşünceleri tablo 2.1'de şu şekilde yer almaktadır:

“Leibniz zamanı fenomenlere bağlı tanımladığı için bu fenomenlerin herhangi bir biçimde tekrarı, zamansal ritmi meydana getirecektir denilebilir.”

Bu tanım onun zamansal ritim düşüncesinin günlük pratik hayata uyarlanabileceğini düşündürdüğü için +1 olarak puanlanmıştır.

2.5.1.4 Albert Einstein Özelinde Yorumlama

Einstein'ın zamansal niteliğe dair özet düşüncesi tablo 2.1'de şu şekilde ifade edilmiştir:

“Zaman Einstein'a göre mutlak değildir, yavaşlayıp hızlanabilir. Bunun bilimsel kanıtını göstermiştir. Bu durum felsefeyi ve sanatı derinden etkilemiştir.”

Nesnel gerçekliği ifade etse de teorik bir yaklaşım olmasından dolayı -1 olarak puanlanmıştır.

Einstein'ın zamansal nicelik için olan yaklaşımı tablo 2.1'de şu şekilde ifade edilmektedir:

“Zaman ona göre kendi başına bir fiziksel boyut olduğundan dolayı nicel olarak ifade edilebilir.”

Bu düşünce zamanın miktar olarak ifadesinin mümkün olduğunu belirttiği için pratik uygulamalarda kabul oluşturabilir. +1 olarak puanlanmıştır.

Einstein'da zaman ve ritim tablo 2.1'de şu şekilde ifade edilmektedir:

“Zamanın hızının harekete, ivmeye, kütleyle bağlı değişebildiğini söylemektedir. Ancak bu değişimler sistemin tümünde yaşandığı için ritim, Newton'un bahsettiği anlamda mutlak olacaktır.”

Fiziksel bir kuralın yapısından bahsedilen bu ifadenin pratik anlamda mimari analize uygulanamayacağı düşünülmüştür ve -1 olarak puanlanmıştır.

2.5.1.5 Aurelius Augustinus Özelinde Yorumlama

Zamanın niteliği için Augustinus'un ifadeleri tablo 2.1'de şu şekilde yer almaktadır:

“Augustinus zamanı tanrının yarattığını söylemektedir. Bu sebepten dolayı ondan öncesi yoktur ve zaman sonsuz değildir. Zamanı, sadece şimdiki zaman olarak algılayabiliriz. Geçmiş zaman artık yoktur, gelecek zaman ise henüz yoktur.”

Bu ifade de hipotetik konumlandırılmış ve -1 olarak puanlanmıştır.

Augustinus’un zamanın niceliği özelinde ifadeleri tablo 2.1’de şöyle özetlenmiştir:

“Ona göre zamanın uzunluğundan veya kısalığından söz ederken geçmiş ve geleceği kullanırız. Şimdiki zamanın geçmiş olan miktarı zamansal uzunluğu belirlemektedir.”

Eşit miktarlara bölünen zaman söz konusu edildiği için ifade pratik olarak konumlandırılmış ve +1 olarak puanlanmıştır. Zamanın ritmi özelinde Augustinus’un ifadeleri tablo 2.1’de şöyle belirtilmiştir:

“Augustinus, zamanın eşit anlara bölünüp ifade edilebileceğini söylemektedir.”

Bu söylem saat, gün, ay, yıl gibi periyodik ve nicel ifadelerin temelini oluşturduğu için +1 olarak puanlanmıştır.

2.5.1.6 Immanuel Kant Özelinde Yorumlama

Kant’ın zamansal nitelik hakkındaki düşünceleri tablo 2.1’de şu şekilde özetlenmiştir:

“Kant, zaman ve mekânın ‘arı’ kavramlar olduğunu ve tüm fenomenlerin şartı olduğunu söyler. Bu kavramlar kendiliğinden var olan deneyimden bağımsız ortaya çıkan kavramlardır.”

Bu ifadenin hipotetik olduğu düşünülmektedir ve -1 olarak puanlanmıştır.

Zamanın niceliği hakkındaki düşünceleriyle Kant tablo 2.1’de şu şekilde yer almaktadır:

“Kant’a göre tek bir zaman ve mekân vardır. Diğer tüm zaman ve mekânlar bunun sınırlamalarından ibarettir.”

Bu ifade de Kant'ın teorik varsayımını gösterdiği için tabloda -1 olarak puanlanmıştır.

Kant'ın ritme dair düşüncelerinin ifadesi tablo 2.1'de şu şekilde yer almaktadır:

“Kant, ardışıklığın olduğunu söylemektedir ancak değişimi de kabul etmemektedir. Ona göre farklı uzaylar eşzamanlıyken, farklı anlar da eş uzaylıdır.”

Bu ifade açıkça ritimden bahsetmese de Kant'ın değişimi reddetmesi ritmin de olmadığını söylemesi anlamına gelmekte ve varsayıma dayalı bir ifade olarak kabul edilebilir görünmektedir. İfade, -1 olarak puanlanmıştır.

2.5.1.7 Henri Bergson Özelinde Yorumlama

Bergson'un zamanın niteliğine dair düşünceleri tablo 2.1'de şu şekilde yer almaktadır:

“Gerçek zamanın, kişinin bilincindeki zaman olan ‘süre’ olduğunu iddia etmektedir. Dış dünyadaki zaman homojendir eşit parçalıdır. Ancak gerçek zaman böyle değildir”

. Varsayıma dayalı bir ifade olarak belirlenen bu söylem -1 olarak puanlanmıştır.

Zamansal niceliğe dair Bergson, tablo 2.1'de şu şekilde yer almaktadır:

“Bergson zamanın, bilinç hallerinin ardışıklığından meydana geldiğini söylemektedir. Nicelik de buna göre değişken olacaktır. Aslında Bergson, niteliksel çokluktan bahsetmektedir.”

Bu ifade teorik görülmüştür ve -1 olarak puanlanmıştır.

Zamanın ritmine dair Bergson'un düşünceleri tablo 2.1'de şu şekilde yer almaktadır:

“Bergson, şuur ve otomatikleşmeden bahsetmektedir. Eğer bir eylem sıradan ve bilinçsizce yapılıyorsa içsel olarak zamanın ritmi azalır veya durur.”

Bu ifade de teorik olarak görülmüştür ve -1 puan verilmiştir.

2.5.1.8 Analiz Yönelim Cetveli

Tablo 2.2’de bahsedilen puanlamalar gösterilmiştir. Bu puanlama, yapılacak zaman odaklı incelemenin pratik ya da teorik yönelimde olması istendiğinde, yönelime uygun zaman hipotezlerinin seçilmesinde fayda gösterecektir. Analiz, nitelik, nicelik ve ritim olarak üç ana eksen de düşünülecek, eğer teorik bir analiz yapılmak isteniyorsa, değerlendirilecek yapı özelinde uygun görülebilecek (–) olarak puanlanmış yorumlar baz alınacaktır. Pratik bir analiz ve fayda bekleniyorsa da her üçü için de (+) puanlara yönelmeye çalışılacaktır.

Tablo 2.2 Puanlandırılmış Analiz Yönelim Cetveli

TEORİK -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 PRATİK				
	NİTELİK	NİCELİK	RİTİM	
ARISTOTELES	Zaman ve hareketi yakından ilişkilendirmekte ve sürekliliğe vurgu yapmaktadır. Zamanın, değişimin kendisi olmadığını ancak değişimden de bağımsız olmadığını söylemektedir.	-1	Zamanın, önce ve sonraya göre devrim sayısı olduğunu söylemektedir. Zaman, anların toplamı değildir çünkü şimdiki zaman da hesaba katılmaktadır.	+1
NEWTON	Zamanın mutlak ve evrenin her yerinde aynı olduğunu söylemektedir. Gerçek zamanın bilinemeceğini sadece ölçülebilir verilerle algılanabileceğini belirtmektedir. Zamanın tanrının yaratımı olduğunu iddia etmektedir.	+1	Newton’a göre zaman parçalarının düzeni sabittir. Uzay ve zamanı tam anlamıyla ölçemeyiz onun duyulur ölçülerini kullanırız : ‘Mensura Sensibilis’	+1
LEIBNİZ	Zaman Leibniz’e göre soyut ve var olmayan bir kavramdır. Bir kabilden ibarettir. Fenomenlerin birbirinin nedeni olmasından meydana gelmektedir.	-1	Leibniz’e göre varlık, bölünemeyen ‘monad’lardan meydana gelmektedir. Zaman da bunlar arasındaki ilişkilerden oluşmaktadır. Bu sebepten dolayı ilişkinin yoğunluğu ve miktarı zamanın miktarı olacaktır.	+1
EINSTEIN	Zaman Einstein’a göre mutlak değildir, yavaşlayıp hızlanabilir. Bunun bilimsel kanıtını göstermiştir. Bu durum felsefeyi ve sanatı derinden etkilemiştir.	-1	Zaman ona göre kendi başına bir fiziksel boyut olduğundan dolayı nicel olarak ifade edilebilir.	+1
AUGUSTINUS	Zamanı tanrının yarattığını söylemektedir. Bu sebepten dolayı ondan öncesi yoktur ve zaman sonsuz değildir. Zamanı, sadece şimdiki zaman olarak algılayabiliriz. Geçmiş zaman artık yoktur, gelecek zaman ise henüz yoktur.	-1	Ona göre zamanın uzunluğundan veya kısalığından söz ederken geçmiş ve geleceği kullanırız. Şimdiki zamanın geçmiş olan miktardan zamansal uzunluğu belirlemektir.	+1
KANT	Zaman ve mekânın ‘arı’ kavramları olduğunu ve tüm fenomenlerin şartı olduğunu söyler. Bu kavramlar kendiliğinden var olan deneyimden bağımsız ortaya çıkan kavramlardır.	-1	Kant’a göre tek bir zaman ve mekân vardır. Diğer tüm zaman ve mekânlar bunun sınırlamalarından ibarettir.	-1
BERGSON	Gerçek zamanın, kişinin bilincindeki zaman olan ‘süre’ olduğunu iddia etmektedir. Dış dünyadaki zaman homojen ve eşit parçalıdır. Ancak gerçek zaman böyle değildir.	-1	Bergson zamanın, bilinç hallerinin ardışıklığından meydana geldiğini söylemektedir. Nicelik de buna göre değişken olacaktır. Aslında Bergson, niteliksel çokluktan bahsetmektedir.	-1

Öncelikle zaman odaklı analizin neden yapılması gerektiği ortaya konmalıdır. Bir mimari ürünün anlaşılmasında, mekân tasarımının altında yatan öz’ün yeteri kadar anlaşılması ve zaman kavramıyla da bu özün derinleştirilebileceği düşünülebilir. Bu durumda teorik bir çıkarsamayı zenginleştirmek için zaman kavramının odağa alındığı bir analize ihtiyaç duyulabilir. Buna karşın teorik bir çıkarsama amacı gütmeyen, sadece binanın işleyişine veya yapısal sağlığına yönelik kullanılabilecek pratik edimleri olan bir analiz de amaçlanabilir. Bu amaçla analize başlandığında + olarak puanlanan yorumlardan faydalanılmalıdır.

Tablo 2.3 Örnek Pratik Amaçlı Yönelim Cetveli Uygulaması

ANALİZ YÖNELİM CETVELİ

TEORİK	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	PRATİK
--------	----	----	----	---	----	----	----	--------

	NİTELİK		NİCELİK		RİTİM	
ARISTOTELES	Zaman ve hareketi yakından ilişkilendirmekte ve sürekliliğe vurgu yapmaktadır. Zamanın, değişimin kendisi olmadığını ancak değişimden de bağımsız olmadığını söylemektedir.	-1	Zamanın, önce ve sonraya göre devrinin sayısı olduğunu söylemektedir. Zaman, anların toplamı değildir çünkü şimdiki zaman da hesaba katılmalıdır.	+1	Aristoteles'in sürekliliğe yaptığı vurgu önemlidir. Ona göre geçmiş, şimdi ve gelecek içiçedir. Herhangi bir anın başlangıcı, otekinin bitişidir. Zaman bu yüzden bölünemeyen anlardan meydana gelmemektedir.	-1
NEWTON	Zamanın mutlak ve evrenin her yerinde aynı olduğunu söylemektedir. Gerçek zamanın bilinmeyeceğini sadece ölçülebilir verilerle algılanabileceğini belirtmektedir. Zamanın tanımının yaratım olduğunu iddia etmektedir.	+1	Newton'a göre zamanın niceliği esastır çünkü zaman tanımını yaratımdır ve herkes için her birimi eşittir. Her şey konum düzeni açısından uzayda, ardışıklık düzeni açısından da zamanda yerleşmiştir.	+1	Newton'a göre zaman parçalarının düzeni sabittir. Uzun ve zamanı tam anlamıyla ölçemeyiz onun duyulur ölçülerini kullanırız : <i>"Mensura Sensibilis"</i>	+1
LEIBNİZ	Zaman Leibniz'e göre soyut ve var olmayan bir kavramdır. Bir kavbuden ibarettir. Fenomenlerin birbirinin nedeni olmasından meydana gelmektedir.	-1	Leibniz'e göre varlık, bölünemeyen "monad"lardan meydana gelmektedir. Zaman da bunlar arasındaki ilişkilerden oluşmaktadır. Bu sebepten dolayı ilişkin yoğunluğu ve miktarı zamanın miktarı olacaktır.	-1	Leibniz zamanı fenomenlere bağlı tanımladığı için bu fenomenlerin herhangi bir biçimde tekrarı, zamansal ritmi meydana getirecektir denilebilir.	+1
EINSTEIN	Zaman Einstein'a göre mutlak değildir, yaşayıp hızlanabilir. Bunun bilimsel kanıtını göstermiştir. Bu durum felsefeye ve sanata derinden etkilemiştir.	-1	Zaman ona göre kendi başına bir fiziksel boyut olduğundan dolayı nicel olarak ifade edilebilir.	+1	Zamanın hızının harekete, ıkmeye, kütleyle bağlı değişebildiğini söylemektedir. Ancak bu değişimler sistemin tümünde yaşadığı için ritim, Newton'un bahsettiği anlamda mutlak olacaktır.	-1
AUGUSTINUS	Zamanı tanımının yarattığını söylemektedir. Bu sebepten dolayı ondan öncesi yoktur ve zaman sonuza değidir. Zamanı, sadece şimdiki zaman olarak algılayabiliriz. Geçmiş zaman artık yoktur, gelecek zaman ise henüz yoktur.	-1	Ona göre zamanın uzunluğundan veya kısalığından söz edenlerin geçmiş ve gelecek kullanırız. Şimdiki zamanın geçmiş olan miktardan zamansal uzunluğu belirlemektedir.	+1	Zamanın eşit aralara bölünup ifade edilebileceğini söylemektedir.	+1
KANT	Zaman ve mekânın 'arı' kavramları olduğunu ve tüm fenomenlerin şartı olduğunu söyler. Bu kavramları kendiliğinden var olan deneyimden bağımsız ortaya çıkan kavramlardır.	-1	Kant'a göre tek bir zaman ve mekân vardır. Diğer tüm zaman ve mekânlar bunun sınırlanmalarından ibarettir.	-1	Kant, ardışıklığın olduğunu söylemektedir ancak değişimi de kabul etmemektedir. Ona göre farklı uzaylar eşzamanlıyken, farklı anlar da eş uzaylıdır.	-1
BERGSON	Gerçek zamanın, kişinin bilincindeki zaman olan "süre" olduğunu iddia etmektedir. Dış dünyadaki zaman homojendir eşit parçalıdır. Ancak gerçek zaman böyle değildir.	-1	Bergson zamanın, bilinç hallerinin ardışıklığından meydana geldiğini söylemektedir. Nicelik de buna göre değişken olacaktır. Aslında Bergson, niteliksel çokluktan bahsetmektedir.	-1	Suurl ve otomatikleşmeden bahsetmektedir. Eğer bir eylem sırada ve bilingsizece yapıyorsa içsel olarak zamanın ritmi azalır veya durur.	-1

Tablo 2.4 Örnek Teorik Amaçlı Yönelim Cetveli Uygulaması

ANALİZ YÖNELİM CETVELİ										
TEORİK		-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	PRATİK	
		NİTELİK			NİCELİK			RİTİM		
ARISTOTELES	Zaman ve hareketi yakından ilişkilendirmekte ve sürekliliğe vurgu yapmaktadır. Zamanın, değişimin kendisi olmadığını ancak değişimden bağımsız olmadığını söylemektedir.	-1			+1			-1		
NEWTON	Zamanın mutlak ve evrenin her yerinde aynı olduğunu söylemektedir. Gerçek zamanın bilinemeyeceğini sadece ölçülebilir verilerle algılanabileceğini belirtmektedir. Zamanın tanrının yaratımı olduğunu iddia etmektedir.	+1			+1			+1		
LEIBNİZ	Zaman Leibniz'e göre soyut ve var olmayan bir kavramdır. Bir kabuledir. Fenomenlerin birbirinin nedeni olmasından meydana gelmektedir.	-1			-1			+1		
EINSTEIN	Zaman Einstein'a göre mutlak değildir, yavaşlayıp hızlanabilir. Bunun bilimsel kanıtını göstermiştir. Bu durum felsefeyi ve sanatı derinden etkilemiştir.	-1			+1			-1		
AUGUSTINUS	Zamanı tanrının yarattığını söylemektedir. Bu sebepten dolayı ondan öncesi yoktur ve zaman sonsuz değildir. Zamanı, sadece şimdiki zaman olarak algılayabiliriz. Geçmiş zaman artık yoktur, gelecek zaman ise henüz yoktur.	-1			+1			+1		
KANT	Zaman ve mekânın 'arı' kavramları olduğunu ve tüm fenomenlerin şartı olduğunu söyler. Bu kavramlar kendiliğinden var olan deneyimden bağımsız ortaya çıkan kavramlardır.	-1			-1			-1		
BERGSON	Gerçek zamanın, kişinin bilincindeki zaman olan 'süre' olduğunu iddia etmektedir. Dış dünyadaki zaman homojendir eşit parçalıdır. Ancak gerçek zaman böyle değildir.	-1			-1			-1		

Tablo 2.3'te pratik olması hedeflenen bir zaman odaklı analiz için işaretleme yapılmıştır. Nitelik, nicelik ve ritim maddelerinin her biri için bir yorum baz alınmıştır ve toplam puan +3 olmaktadır. Bu durumda yapılacak analiz pratik amaçlıdır denilebilir.

Tablo 2.4'te ise teorik olması amaçlanan bir örnek uygulama görülmektedir. Bu uygulamada da nitelik, nicelik ve ritimden birer yorum seçilmiş ve (-) puanlara yönelmeye çalışılmıştır. Tabloda seçilen toplam değer -3'tür ve teorik bir yaklaşım sağlayacağı düşünülmektedir.

Tabloda seçilen yorumlar üzerinden yapıya yaklaşmanın doğal sonucu olarak amaçlanan yönde çıkarımlar elde edilebilecektir. Bahsedilen nitelik, nicelik ve ritim olmak üzere bu üç ana madde üzerinden bir mimari ürünün okunması ise genel hatlarıyla açıklanacaktır. Seçilen yapı analizlerinde de bu yaklaşımlar yapıya özgü biçimde uygulanarak gösterilmeye çalışılacaktır.

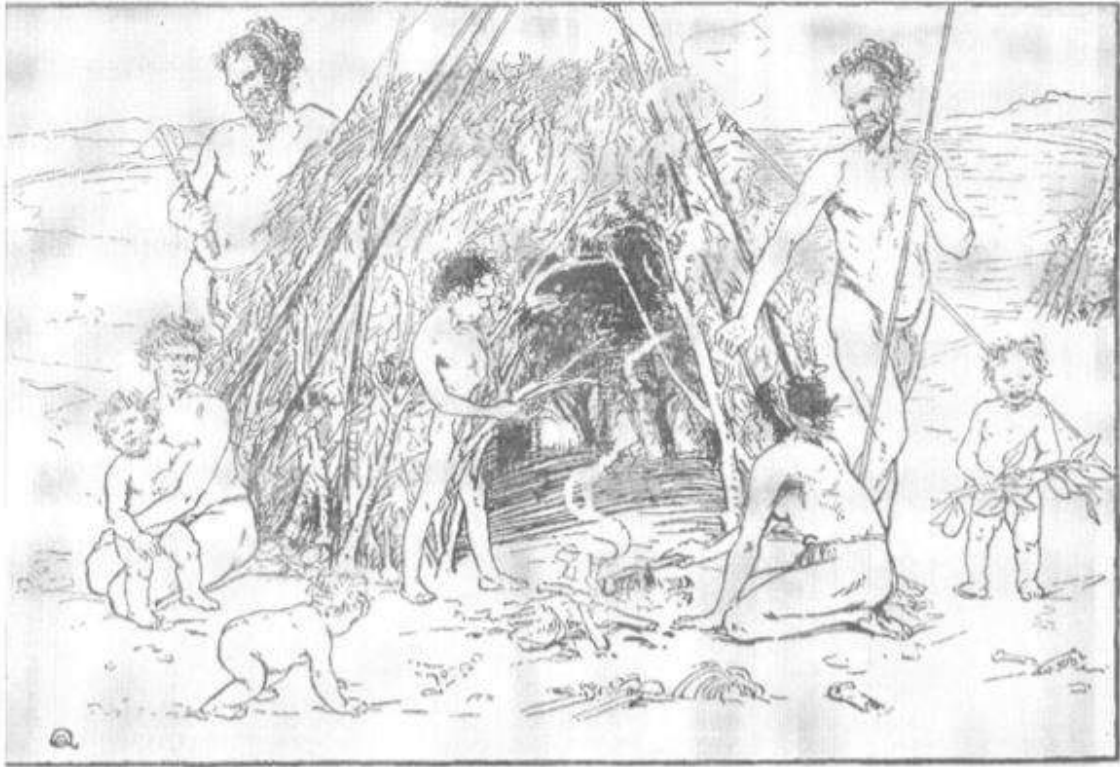
2.5.2 Zamanın Niceliği ve Mimarlık

Zamanın niceliği konusu, doğrudan zaman birimlerinin miktarı ile alakalı olduğu için nesnel zaman yoğunluklu ele alınabilir. Mimarlığın zamanla olan doğrudan etkileşimi, "ne kadar?" sorusuyla kendisini göstermektedir. Bir yapının var oluşunu birinci elden ilgilendiren zamansal nicelik-mimari ilişkisi, tüm insanlar için ortak kabul ettiğimiz zaman dilimlerinin miktarının mimarlık ile olan temasını konu almaktadır. Bu durum ilk olarak strüktürel kurgu, geçicilik-kalıcılık meselesi ile belirmektedir. Mimari yapıların geçici veya kalıcı oluşu doğrudan zamanla ilgilidir. Söz konusu ilişkiden bahsedilirken zamana nicel bir bakış açısı sergilenmektedir. Bu, fiziksel bir durumdur. Zamansal nitelik ise kullanıcı tarafından deneyimlenen ve yapısal ömre doğrudan etkimeyen bir girdi olduğu için söz konusu edilen mimari yapı özelinde geçicilik veya kalıcılık kavramlarıyla ilişkisi zayıftır denilebilir. Yapısal Geçicilik-Kalıcılık, zaman kavramı ve mimarlık ilişkisinin en basit gözlemlenebildiği haldir çünkü doğrudan zamanın miktarıyla ilgilidir ve kabul edilen referansa göre az veya çok, kalıcı veya geçici olarak ayrılmaktadır. Bu ayrım basitçe ortaya konulsa bile ayrımı yaratan mimari özellikler dikkate alınmalıdır. Öncelikle, herhangi bir yapının, toplumsal olarak eski kabul edilebilecek bir yaşta ise 'kalıcı' olduğu söylenilebilir. Yapı kalıcı olduğuna dair doğrudan kanıt bulundurmakta olduğu için basit bir gözlemle yapılacak bir çıkarım çoğunlukla yeterli olmaktadır. Tam tersi bir durum olarak, inşa edilmişinin üzerinden çok fazla zaman geçmemiş bir yapı geçici kabul edilebilir mi?

Geniş bir bakış açısıyla hemen hemen her yapı geçicidir denilebilir ancak bu kavramlar genellikle insan ömrü düşünülerek kullanılmaktadır. Bir mimari yapının geçiciliğinden bahsedilirken insan ömrünün çok kısa bir zaman diliminde, kalıcılığından bahsedilirken ise görece çok daha uzun bir zaman diliminde var olması kast edilmektedir. Yine de yapıların, her iki kavram üzerinden de tanımlanırken, kavramların karşılığını tam olarak gerçekleştirmesine gerek yoktur. Örneğin kalıcı bir yapı bahsedildiği gibi henüz inşa edilmiş olabilir. Bu durum onun kalıcı olarak tanımlanmasına engel değildir. Bu tanımlı, kullanılmış malzemeler, yapının fonksiyonu ve önemi, inşa amacı, toplumsal ve çevresel koşullar gibi etmenler var etmektedir. Dayanıklı malzeme ve sağlam bir strüktürel kurgu ile inşa edilmiş ve yok edilmesi planlanmamış bir yapı kalıcıdır denilebilir. Buna karşın geçici yapılar çoğu zaman hafif malzemeler kullanılmış, inşası kolay, maliyeti az ve ortadan kaldırılması planlanarak inşa edilmiş yapılardır. Nitekim 'Brian Chappel' geçici mimariyi, "fiziksel olarak yok olması için tasarlanan yapı sınıfı" olarak tanımlamaktadır [55].

Geçicilik – Kalıcılık meselesi hemen hemen mimarının kendisi kadar eskidir. İnsanoğlu medeni gelişiminin ilk aşamalarında yapı inşa etmeye başlamıştır. Daha öncesinde doğanın kendisinde bulunan mağara gibi alanları kullanmak zorunda kalan ilkel insan,

inşa etmeye başladıktan sonra kaynakların etrafında konumlanabilmiş, bu durum da daha organize topluluklar oluşturmaya yararmıştır. İnsanlığın avcı-toplayıcı dönemi olan 'Paleolitik Çağ'da yabani hayvanların avlanması için aletler geliştirildikten sonra geçici barınaklar da inşa edilmeye başlanmıştır. Bu döneme kadar insanlar mesken olarak, doğal kaya mağaralarını, kaya altı sığınaklarını ve çok ilkel barınakları kullanmıştır [56]. Bu çağın insanları önceleri mağara içlerinde, sonra da açık havada mağara yakınlarında bir takım geçici barınaklar inşa etmeye başlamışlardır. Besin kaynağı için gittiği yerlerde doğal barınaklar bulamazsa da açık havada geçici yapılar inşa etmişlerdir[57]. Açık hava yapılarının bazıları o kadar basit yapılmıştır ki bir günlük kullanım için inşa edildiği izlenimi vermektedir. Bu yapılar muhtemelen grup göçleri sırasında inşa edilen mola alanlarıdır [58]. Şekil 2.8'de bunun temsili bir çizimi görülebilir.

Şekil 2.8 Açık Alanda Yapılmış Geçici ve Basit Barınakla İlgili Temsili Bir Çizim [58]

Görüldüğü gibi insanlık, yapı yapma eylemine geçici yapılar inşa ederek başlamıştır. Yani mimari üretimin başlangıcında dahi zaman kavramı kullanılmıştır. Yeterli yapı teknolojisi olmadığı için basit ve mecburen geçici olan yapıların kurulduğu iddia edilebilir. Ancak insanlık, henüz kentlerin kurulmadığı zamanlarda bile 'Göbeklitepe' gibi kalıcı malzemelerden tapınak alanları inşa etmeye başlamıştı [59]. Bu durum bize geçici yapı inşasının, aslında bir tercih ya da çevresel şartlardan ileri gelen bir mecburiyet olduğunu göstermektedir. İnsanlık geçici barınakların aksine, Göbeklitepe'deki tapınak gibi kutsal bir mekanın da kalıcı olmasını istemiş ve

şekil 2.9'daki kalıntılardan da görülebileceği gibi dayanıklı gördüğü kireçtaşı gibi malzemelerle inşa etmiştir [59]. Özetle ilkel insanların büyük ölçüde tecrübeleriyle ve içgüdüsel olarak farkında olduğu zamanın yıkıcı ve entropik etkisi yapı yapma eyleminde dikkate aldığı bir unsur olmuştur. Bu zamanlardan başlayan, tasarlanmış bir ömürle mimari yapı inşası günümüze kadar devam etmiştir denilebilir.

Şekil 2.9 Göbeklitepe'nin kalıntıları [60]

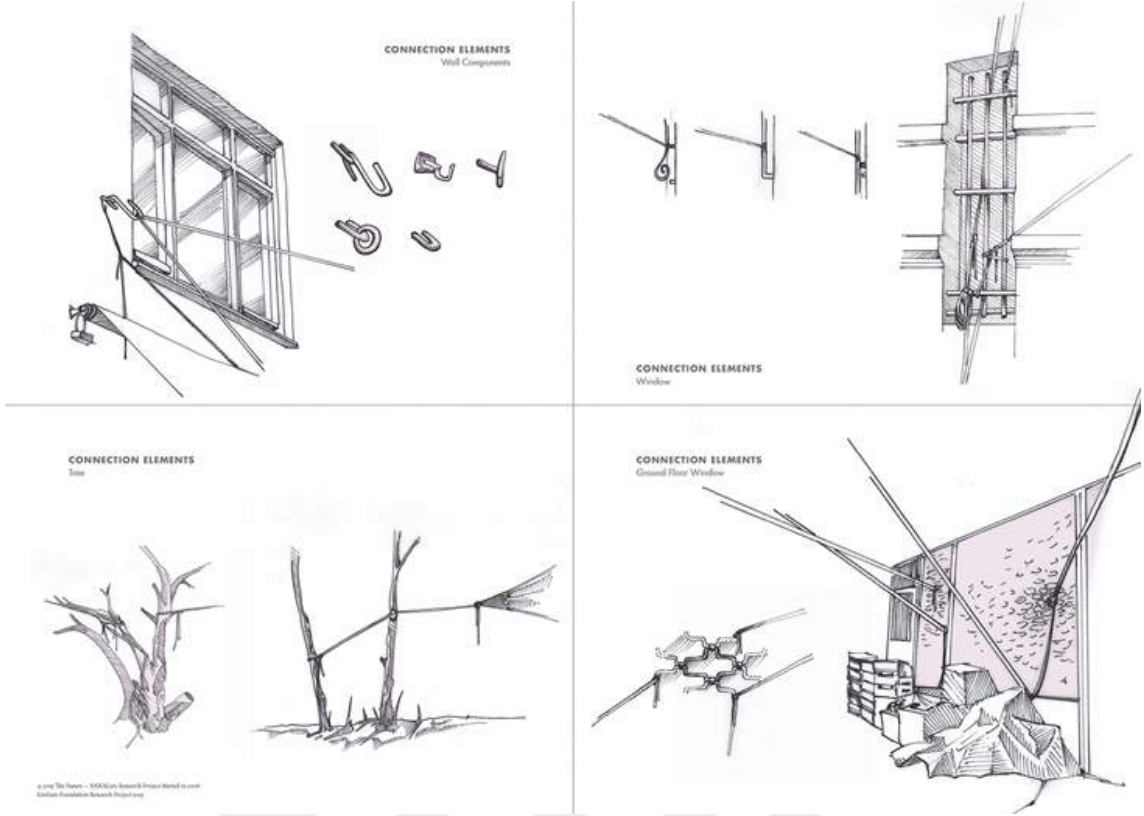
Hızın önem kazandığı ve mesajın önemini gitgide yitirdiği günümüz dünyasında geçicilik ve kalıcılık mimarının başlıca meselelerinden olabilmektedir. Geçicilik kavramı, 'sınırlı bir süre var' veya 'kısa süre kalıcı' anlamını taşımaktadır. İngilizcesi 'ephemeral' olup, kökeni 16. yüzyıl sonları Antik Yunan'a kadar uzanmaktadır. 'Sonra' anlamına gelen 'epi-' ve 'gün' anlamına gelen 'hemera' kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Kelime İngilizce'de 1528 yılında ilk olarak medikal alanda 'bir gün süren ateş' anlamında kullanılmıştır [61]. Geçici yapı geleneğinin günümüz mimarlığındaki yansımaları da bolca görülebilmektedir. Pazar yapıları, buna bir örnektir. Aslında pazarlara dair tarihi kayıtlar M.Ö. 3000'li yıllara dayanmakta olup yapı türünün geçiciliğinden dolayı fiziksel bir kanıt bulunamamıştır. Pazarlar kurulurken kullanılan bez, ahşap vb. malzemelerin niteliği ve bulunduğu yerlerde kalıcı olmaması, ona dair tarihi izleri de silmiştir denilebilir. 10. Yüzyıla kadar kent çeperlerinde veya dışında yer alan pazarlar zamanla bugün olduğu gibi şehir merkezlerine taşınmıştır [62]. Günümüzde Türkiye'de tarihi niteliğine ters olarak, gitgide sabitleştirilen Pazar alanları, şekil 2.10'da görüldüğü gibi hala geçici olarak kurulabilmektedir.

Şekil 2.10 Kadıköy Salı Pazarı [63]

Haftanın belirli günleri kısa sürede bir araya getirilen strüktürel malzemelerle kolektif olarak kurulan ve ticaretin yapılmasını sağlayan pazar birimleri, aynı gün bozulmakta ve 1 hafta sonra tekrar kurulmaktadır. Bu inşa döngüsü sayesinde normalde bir araya gelmesi için büyük hacimler gerektiren ticaret hacmi ile kamusal bir temas sağlanmaktadır. Doğrudan zamanın niceliği temelli oluşturulmuş bir inşayı temsil eden pazar yapılarının çadır, halat, tezgah gibi basit elemanlardan oluştuğu söylenmelidir. Yapısal basitlik, inşa hızını artırırken, kalıcılığı da azaltmaktadır. Pazar birimleri kentle parazital bir ilişki de kurmaktadır. Onun destekleyici unsurları, şekil 2.11’de görüldüğü gibi bina cepheleri, elektrik direkleri, ağaçlar ve korkuluklar gibi kent öğeleridir [64].

Günümüzde zamansal nicelik odaklı ve geçici olarak karşılaştığımız yapılar pazarların yanı sıra çok çeşitlidir. Reklam, yardım, kampanya benzeri amaçlara yönelik kent içerisinde geçici olarak ortaya çıkan başka bir yapı türü de ‘pop-up’ mekânlardır. Çoğunlukla ticaretin ve reklamın şekil değiştirmesiyle, hatırdaki kalıcı deneyimler elde etmek için kullanılan pop-up mekânlar günümüzde kent içerisinde sıkça karşılaşılan mekânlar olmaya başlamıştır. Farklı amaçlar için yapılan bu yapılar kolay üretilebilir, taşınabilir, sökülebilir yapılardır. Sınırlı sürelerde ayakta kalan bu yapılar gerilla bir pazarlamanın sonucu olarak da ortaya çıkabilmektedir [65]). Buna örnek olarak gösterilebilecek Şekil 2.12’de görülen pop-up yapılar, 2014 yılında Jasper Morrison’

Şekil 2.11 Pazar birimlerini destekleyici unsurları gösteren çizim [64]

ve 'Ilse Crawford' adlı iki tasarımcının, online ev kiralama hizmeti sunan 'Airbnb' adlı web sitesinin desteği ile Londra'daki Trafalgar Meydanı'nda geçici olarak kurulmuştur.

Şekil 2.12 A Place Called Home isimli Enstalasyon [66]

Zamansal nicelik odaklı inşa, geçici yapıları olduğu kadar kalıcı yapıları da ilgilendirmektedir. Görece olarak daha uzun süreli var olması istenen mimarlık ürünlerinin daha dayanıklı malzemeler ve inşaat teknikleri ile yapıldığı bilinen bir gerçektir. Bu tür yapıları 'kalıcı yapı' olarak adlandırabiliriz. Burada kastedilen kalıcılık beşeri bir kıyaslamayla ortaya çıkmaktadır denilebilir. Milyarlarca yıldır

var olduğu bilinen kozmos ölçeğinde önemli bir miktar olmayan 4700 yıl, insan medeniyeti için oldukça fazla bir zamanın ifadesidir. Kalıcı olması amaçlanarak yapılan Şekil 2.13'te görülebilecek Mısır'daki 'Zoser Piramidi'nin M.Ö. 27. Yüzyılda inşa edildiğı bilinmektedir [67].

Şekil 2.13 Zoser Piramidi [68]

Zoser Piramidi, insan medeniyetinin yapı yapma geleneğı ve bilgisi göz önüne alındığında ve diğ er strüktürlerle karşılaştırıldığında kalıcı olarak nitelendirilmektedir. Bunun yanı sıra günümüzde inşa ettiğimiz betonarme karkas çoğı yapının görece kalıcı olması hedeflenmektedir. Burada sözü edilen kalıcılık-geçicilik değ işken bir ölçü te sahiptir. Nitekim 4700 yaş ında bir yapının kalıcılığından bahsedilirken 100 senelik bir konut yapısının kalıcılığından da söz edilmektedir. Her iki yapı da kültürel ve mimari anlamda kalıcı olarak nitelendirilebilir. Yeni inşa edilmiş bir betonarme karkas yapı da kalıcı yapı sınıfına dahil edilebilir çünkü inşa edilış amacı ekonomik doğ rultusunda mümkün olduğ unca uzun var olmasıdır. Buna karş ın bir yapının geçiciliğı, amaçlıdır. Belirli bir sürede var olması amaçlanmaktadır. Var oluş amacını gerçekleştirdikten sonra geçici olarak sınıflandırılan çoğı yapı kaldırılmaktadır. Buna örnek olarak mimaride öncül örneklerin temsiliyeti açısından önemli görülen pavyon yapıları verilebilir. Serpentine Galer i'nin Londra'da yer alan Hyde Park'ta belirli aralıklarla inşa ettirdiğı Serpentine Pavyonları, mimarlıkta yeni fikirlerin, malzeme kullanımlarının temsiliyetini yapması açısından önemli görülmektedir. Aslında bu geçici yapı inş ası, galerinin sahip olduğ u sergilerin daha ulaş ılabilir olması için başlam ıştır. Yapı için ayrılan bütçenin kısıtlı oluş undan dolayı geçici bir mimariye evrilen program, daha sonra bu durumun gelenekselleş mesiyle tekrarlanmaya baş lanmıştır [69]. Ş ekil 2.14'te 'Zaha Hadid' tarafından tasarlanan ilk Serpentine Pavyonu görülmektedir.

Tüm bunlardan hareketle bir mimari yapının zaman odaklı analizi yapılırken geçicilik ve kalıcılık konusu dikkate alınmalıdır denilebilir. Zaman kavramının, niceliğı ile mimari tasarıma doğ rudan etki ettiğini düşünecek olursak yapının kalıcı ya da

Şekil 2.14 Zaha Hadid - Serpentine Pavyonu [70]

geçici anlamda sınıflandırılması bazı çıkarımların yapılmasını kolaylaştıracaktır. Yapı değerlendirilirken bu sınıfın belirlenmesi için bazı sorular sorulabilir:

1. Yapının inşa ediliş amacı nedir?
2. Yapının fonksiyonu nedir?
3. Tercih edilen malzeme ve strüktürel kurgu nedir?
4. Yapının var olması amaçlanan süre nedir?

Bu tip sorular sorulduktan sonra yapılacak çıkarımlarla yapıyı belirli bir geçicilik-kalıcılık sınıfına sokabiliriz. Bunun yanı sıra bir yapıyı kalıcı olarak atfetmenin sadece erek belirlemede geçerli olacağı söylenilmelidir. Nitekim yıllarca sürmesi amaçlanıp da kısa süre içerisinde yok olan yapılar olduğu gibi, Barcelona Pavyonu gibi geçici olması amaçlanarak yapılan ancak daha sonra sosyolojik ve maddesel anlamda kalıcıya dönüşen yapılar da mevcuttur. Eski yapılar analiz edilirken bu amaç ve mevcut durumların karşılaştırılması dikkate değer noktalara temas edilmesini sağlayabilir.

Geçicilik-kalıcılık meselesinin yanı sıra mimarlık ve zamansal niceliğin ilişki kurduğu bir başka konu ise mimari yapıların tarihsel konumlarıdır. ‘Mimarlığın Öyküsü’ adlı kitabında ‘Leland M. Roth’ şöyle demektedir:

“Mimarlık, öyleyse, yazılı tarih ve yazın gibidir. – onu üretmiş insanlara dair bir kayıttır- ve onlarla aynı şekilde okunabilir. Mimarlık sözel olmayan bir iletişim biçimidir; onu üretmiş olan kültürün sessiz bir kayıtdır.”[71]

Roth’un söylediğine paralel olarak tarihsel konumun, mimarinin ele alınmasında

önemli bir yer tutacağı belirtilebilir. Zaman kavramının konum gibi mekâna dair bir olgu ile birlikte tanımlanması daha önce bahsedilen zamanın mekânsallaştırılmasına bir örnek olabilir. Bu durum ele alınan zaman kavramının süreklilik özelinde değerlendirildiği, hareket ile tanımlandığı veya Augustinus'un şimdiki zaman diye bahsettiği olgudan farklı olduğuna kanıttır. Buna ek olarak söz konusu kavramın, Bergson'un bahsettiği şuur-hafıza'yı içeriyor da olsa toplumsal hafıza temelli biçimlenmesi daha doğru olacaktır. Çünkü sözü edilmekte olan zaman, geçmiş zamandır, artık var olmayan ancak var olduğuna dair kanıt sunabildiğimiz zamandır. Böyle bir zaman yaklaşımının Leibniz'in bahsettiği fenomenlerin ardışıklığı ile de açıklanabileceği söylenebilir. Tarihsel bağlamdaki analiz, henüz var olmamış gelecek zamanın aksine geçmiş zamana dair kayıtların bulunması sayesinde güvenilir olarak tanımlanabilir.

Bir mimari yapının tarihsel anlamda değerlendirilmesi yeni bir durum değildir. Geçmişte inşa edilmiş herhangi bir yapının inşa edildiği koşullar dahilinde yapısal, sosyal, planimetrik, fonksiyonel anlamda incelenmesi bugünün akademik dünyasında mimarlık tarihçileri tarafından yapılmaktadır. Mimari yapıların tarihsel konumunun şimdiki zamana yakın veya uzak oluşu insanların yapılara doğrudan zaman bazlı kimlik atamasını kolaylaştırmaktadır. Örneğin kent merkezinde bulunan bir yapının eski ve önemli oluşu, mimarlık tarihi ölçütlerine göre insanların değerlendirmeleriyle kolayca fark edilebilir. Nesnenin kendisi doğrudan bu bilgiyi vermese de daha önce öğrenilmiş bilgiler bunu sağlamaktadır [72]. Buna rağmen her mimari yapının mimarlık tarihine bir özne oluşturması beklenemez. Yakın zamanda inşa edilmiş veya inşa edilmekte olan yapıların da bir tarihi konumu bulunmaktadır. Yapıların eski oluşu doğrudan zamansal bazlı bir tanımlama ortaya koyarken yeni diye kabul edilen mimari ürünler için bu genellikle geçerli görülmebilir.

Tüm bunlar dikkate alındığında mimarlığın zaman ile olan bu bariz ilişkisi, objektif değerlendirme yapılmasının mümkün olduğu bir ara kesitte yer alır. Bu çalışmada, ele alınan mimari ürün eski mi yoksa yeni mi sorularının sorulmasından ibaret bir yaklaşımla sınırlı kalmamak amaçlanmaktadır. Değerlendirilen mimari yapının insanlık tarihinde aktif olduğu zamansal aralık, şimdiki kullanılış amacı, değişen fonksiyonları gibi binanın kimliğine uygun bir esnek değerlendirme çerçevesi aranmaktadır. Yine de ulaşılmak istenen çerçeve, derinlikli bir mimarlık tarihi analizi değil, amaca yönelik pratik çıkarımlar elde etmeye yarayacak bir sorgulama olacaktır.

Analiz edilmek istenen yapının tarihsel konumu, şematik bir biçimde ifade edilebilir. Bu şematik, bina edilecek fikrin oluşumundan yıkımına ve hatta yıkımından sonraki sosyolojik var oluşuna kadar bir haritalama içerecektir. Şekil 2.15'te görülen bu haritalamada, insanlık tarihi açısından önemli olduğu varsayılan bir örnek için anahtar

bir şema oluşturulmuştur.

Şekil 2.15 Mimari Yapıların Zamansal Konumlandırılmasını Gösteren Şema

Bu şemada görüldüğü gibi yapı bir tarihte, projelendirilmiş, inşa edilmiş belki de fonksiyon değiştirmiştir. Zamana direnemeyen bu yapı bilinen bir tarihte yok olmuş ancak palimpsest⁹ olarak toplumsal hafızada sürmektedir. Yapılan bu örnek haritalama, herhangi bir mimari ürüne uygulanabilir. Uygulanan haritalamanın yorumlanması ile de bağlamsal, tarihi, sosyolojik çıkarımların yanı sıra tarihi bir yapının tanıtımı gibi çok pratik amaçlı veriler de elde edilebilir.

2.5.3 Zamanın Niteliği ve Mimarlık

Zamanın niteliği, ne kadar zaman geçtiği ile değil, geçen zamanın etkisiyle veya kim için geçtiği ile alakalıdır. Bu sebepten dolayı bazı durumlar dışında öznel bir kapsamda yer almaktadır denilebilir. Bazı yapılarda zamanın farklı aktığını psikolojik olarak ifade edebilmekteyiz. Nitekim Bergson'un 'süre' adını verdiği zaman kavramı bununla ilişiktir. Bilinç hallerinin ardışık olarak kişinin zihninde yer almasıyla oluşan süre düşüncesi kişiye özgüdür. Kişinin bilinci ve şuuru özgündür. Bergson bu zamanı heterojen olarak adlandırır. Çünkü bu tür zaman düşüncesi birbirinin aynı parçaların bir araya gelmesiyle oluşmaz. Yani niceliksel bir çokluğun değil, Deleuze'un daha sonra bahsettiği gibi niteliksel bir çokluğun ifadesidir. Bir bilinç halininü, bölünmezliğinden çok bölündüğünde artık en azından bölünmüş olmanın kendi doğası gereği farklı bir soyut forma evrileceğini düşünebiliriz. Mimarının tektonik, sirkülasyon, malzeme, proporsiyon gibi özelliklerinin bu bilinç hallerine etki yapabileceği düşünülebilir. Bilinç halinin farklılığı da psikolojik olarak zaman düşüncesini etkileyecektir. Bunun yanı sıra zamanın niteliği çoğunlukla kişisel ve öznel olsa da toplumsal bir öznen de söz edilebilir. Bu da nesnelmişçesine bir değerlendirmeye kapı aralayabilir. Öyle ki savaşların, toplumsal olayların meydana geldiği bazı zaman dilimleri toplum açısından radikaldir. Burada zamanın toplumsal özne için niteliğinden söz edilmektedir. Bu da yapıyı çevreyi etkilemiş, binalarda izler

⁹Palimpsest Yunancadan türetilen 'yeniden', 'palin' ve 'kazınmış' anlamına gelen 'psestos'dan gelir. Mekanın palimpsest olarak yorumlanması ise eski ile yeninin bir arada okunduğu bir tür katmanlaşma kısacası yeni bir kimlik halidir.[73]

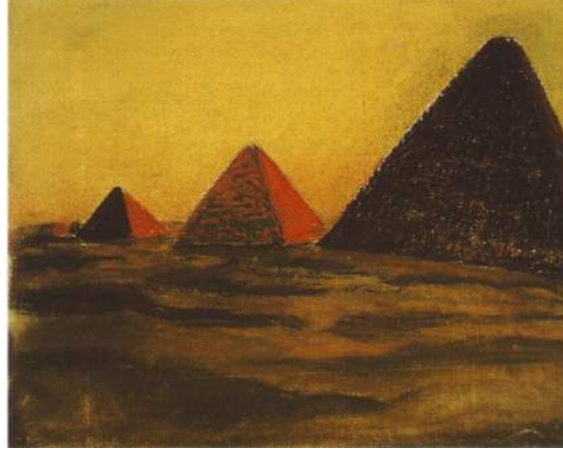
bırakmıştır. Zamanın niteliğinin mimari üzerinde bir etkisi olarak görülebilecek bu durumun sonuçları herkes için aynı olduğundan nesnel bakışla değerlendirilebilir. Yine de mimarlık ve zamanın niteliği daha çok kişilerle ve duyularla alakalıdır. Mimarinin insanın duyularına hitap ettiği söylemi yeni bir söylem değildir. Zaman da bundan payını almaktadır. Bazı binaların hem toplumsal hem de mimari açısından dikkate değerliği düşünüldüğünde bu durum daha kolay ortaya çıkmaktadır. Pallasmaa, ‘Tenin Gözleri’inde bu durumdan şöyle bahseder:

“Mimarlık bizi ölümlerle ilişkiye geçirir; Binalar aracılığıyla bir Ortaçağ sokağının telaşını hayal edebilir, katedrale yaklaşan heybetli bir tören alayını tasvir edebiliriz. Mimarlığın zamanı, alıkonulmuş bir zamandır; en büyük binalarda zaman sapasağlam durur. Karnak’taki Büyük Sütunlar’da zaman hareketsiz ve zamansız bir şimdide donmuştur. Bu devasa sütunlar arasındaki mekânlarda zaman ve mekân ebediyen birbirine kilitlenmiştir; madde, mekân ve zaman kaynaşarak tek bir temel deneyime, varolma duygusuna dönüşür” [6].

Pallasmaa’nın bahsettiği zamansızlık da mimaride önemli bir yer tutmaktadır. Zamansızlık kavramının çoğunlukla ‘herhangi bir zamana ait olmayan’ anlamında kullanıldığı söylenmelidir. Bir mimari yapının zamansal aidiyeti özelinde düşünülecek olursa, bu aidiyeti o yapıya insanlığın mı atadığı yoksa gerçekten kendi inşa edildiği zamandan mı kaynaklanan bir aidiyetin mi mevcut olduğu üzerine soru sorulmalıdır. Zamansızlık konu edildiğinde de kültürel bir aidiyet söz konusu olduğu iddia edilebilir. Zamansız mekânlar, insan medeniyetinin geçirdiği zaman dilimlerinin niteliği ile ilişki kurmaktadır. Bu yüzden mimaride zamansızlık bir nevi tek bir zaman ait olmayan, ya da tüm zamanlara ait olmaya aday olarak tanımlanabilir. Zamanın niteliği üzerinden mimari okunurken zamansızlığa değinmenin gerekliliği de ortadadır. Zamansızlık, analizlerde yöntemsel olarak bir kalıba oturtulması zor bir konudur ancak arketipler üzerinden bir yaklaşımla bazı bulgular elde edilebilir.

Bir analitik psikolog olan ‘Carl Jung’un kullandığı Arketip kavramının kökeni Antikite’den gelmekte olup kavram, orijinal ve eski anlamına gelen ‘archein’ ve model, tip anlamına gelen ‘typos’ kelimelerinden oluşmaktadır [74]. Arketip mimaride de sıkça kullanılmaktadır. Neden, ilke ve köken anlamlarına da gelen arketipi, mimaride kendi değişmeyen ancak değişenlerin özündeki temel olarak kullanılmaktayız [75]. Mimarlıkta zamansızlık kavramı da arketipler üzerinden okunabilir. Zamansızlık konusu, geçtiğimiz yüzyılda pratiğini sergileyen Louis I. Kahn’ın yapılarına çokça atfedilmektedir. Mimarlık tarihi boyunca karşılaşılan arketipler ve klasikleri kendi yapılarına farklı yollardan taşıması bu duruma sebep gösterilebilir. Kahn’ın klasikleri

ve antik yapıları gezerek yaptığı eskizlerde de bu görülmektedir. Şekil 2.16'daki eskiz Kahn'ın gözünden küteselliği ve ışığı anlamada faydalı olacaktır.

Şekil 2.16 Louis Kahn, Giza Piramidi'nin Eskizi 1951

Kahn'ın gezi eskizleri 1978 yılında sergilenmiş ve izleyiciler için taş yapıların güçlü etkilerini vurguladığı renk ve derin gölgeler ile bu izi yaratan Akdeniz ışığı üzerine bir manifesto olarak görülmüştür [75] . Onun bu bakışının yapılarına yansıdığı söylenmelidir. Işık, kütle, taş, doğanın yüzeyleri ve kullanılan yapı arketipleriyle Kahn'ın yapılarında zaman duygusundan sıyrılınabildiği söylenilebilir. Mimarlığın tarihini şekillendiren kubbe, tonoz gibi öğeleri kendi mimarlığına taşıyarak zamanlar arası bir bağlantı sergilemektedir. Şekil 2.17'de görülebilecek 'Dhaka'da yer alan 'Ulusal Meclis Binası' malzeme, form, doğal öğeler ve taşıdığı mimari arketiplerle buna bir örnektir.

Binaların zamanın niteliği ile kurduğu ilişki değerlendirilirken zamansızlık konusuna yaklaşımın mümkün olup olmadığı muğlaktır. Ancak bahsedilen arketiplerin varlığı, yapının kendi klasikliği veya malzemeleriyle bu konu öznel bir biçimde yorumlanabilir. Zaman odaklı analize dahil edilebilmesi yapılan analizin kullanılacağı konuyla bağlantılı olarak belirlenebilir.

Zamanın niteliği ve mimarlığın ilişkisi kurulurken duyular ve duygular da dikkate alınmalıdır. Mimari biçimlerin, simgesel yakınlık kurarak insanı duygulandırdığını söyleyen Bruno Zevi (1918-2000), bunun sebebinin formun insanlar üzerinde bazı tepkilere yol açması olduğunu söyler. Zevi, bazı yazarların binalar hakkında 'insanca tepkiler üretebilecek makineler' diye bahsettiğini söylemektedir. Ona göre mimarideki belirli geometrik öğelerin insanın bilinç ve duygular üzerinde etkileri vardır; 'Yatay çizgiler', içkinlik, rasyonellik, entelektüellik anlamı taşır ve insanın yer değiştirmesine eşlik eder. Düşey çizgiler ise sonsuzluğun ve coşkunun simgesidir. 'Düşey çizgi'yi izlemek isteyen kişinin durup gökyüzünün başladığı yere kadar bakması gerekmektedir. Kullanıcı kendi yönlendirici çizgisinden ayrılmak zorundadır. 'Doğru

Şekil 2.17 Dhaka Ulusal Meclis Binası [76]

çizgiler’ karar ve katılık, eğri çizgiler ise duraksama, esneklik anlamına gelebilir. Zevi’ye göre sarmal çizgiler yükselmenin, madde olarak yerden ayrılmanın, ‘küp’ ise tümlüğün, ‘çember’ dengenin, ‘küre’ yetkinliğin temsilidir. Bunun yanı sıra ‘eliptik çizgiler’ ise iki merkezli olduğu için insan gözünün durağanlığına izin vermeyerek onu hareketli ve huzursuz kılabilir. Zevi, geometrik biçimlerin iç içe geçmesinin dinamizmi çağrıştırdığını da belirtmektedir [77]. Onun bahsettiği bu kavramlar, Almanca ‘Empati’ anlamına gelen [78] ‘Einfühlung Kuramı’nın örnekleridir. Bu kuram, yapıyı insanlaştırmaktadır. Örneğin bir çizginin zayıf veya gözüpek olabileceği gibi bir yüzeyin de sıradan olabileceğini söyler. Zevi’ye göre Michelangelo’nun (1475-1564) 2.18’de de görülebilecek ‘Biblioteca Medicea Lorenza’ binası yoğun iken, şekil 2.19 Guiseppe Sacconi’nin (1854-1905) Vittorio-Emanuele anıtı tatsız ve suskun olarak sıfatlandırılabilir [77].

Mimarlık-zamansal nitelik özelinde görsel değerlendirmeler kadar diğer duyuların değerlendirmelerine de değinmek gereklidir. Mimarlık, uzun zamanlar göz merkezli icra edilmiş ve değerlendirilmiş ve de bu nedenle eleştirilmiştir. 2002 yılında Hırvatistan’ın Vis Adası’nda yapılan ‘Avrupa Mimarlık Öğrencileri Buluşması (EASA)’, duyular üzerine yoğunlaşan atölyelerden oluşmuştu. Bu etkinlikler, mekânsal niteliklerin, algı odaklı yanılgılarını konu almaktadır [80]. Etkinlikte yer almış 26 atölyeden biri olan ‘Fil Atölyesi’nin yürütücüsü Doç. Dr. Soner Şahin duyular hakkında şunları söylemektedir:

Şekil 2.18 Biblioteca Medicea Lorenza [76]

Şekil 2.19 Monumento Vittorio Emanuele [79]

“Koklama, tatma ve dokunma daha yoğun bilgiler vermelerine rağmen çoğu zaman ihmal edilirler. Koku ise en çok ihmal edilen duyu gibidir. Tabloları sergileyen galerilerin aksine, kokuları sergileyen bir sanat galerisine pek rastlanmaz (Yalnız, koku bankaları vardır). Burun için yazılan bir konçerto yoktur, gösterişli bir davette özel bir koku mönüsü verilmez. Ama koklama en etkin ve temel duyudur, oysa bu sadece nezle olduğunda akla gelir. Yangın çıktığında, alevleri görebilirsiniz, belki duyabilirsiniz de, halbuki önce kokusunu alırsınız. Kokunun hafıza ile de ilginç bir ilişkisi vardır. Bir anlık bir koku, sizi yıllar öncesine, bir yere ya da birine götürebilir. Nasıl koku aldığımızın mekanizması henüz çözülebilmemiş değil, diğer duyularla ilgili makineler yapılabiliyor ama kokuyu algılayabilecek bir makineyi, günümüz teknolojisi bırakın yapmayı tasarlayamamaktadır bile. Mimarlıkta ise koklama duyusu neredeyse hiç dikkate alınmaz. Ama kokan binalar vardır; tuvaletler, mezbahalar, İstanbul Mısır Çarşısı... Güzel koksun diye binaların harcına çeşitli esanslar karıştırılması çeşitli hikayelere konu olmuştur.”[80]

Şahin’in bahsettiği koku duyusuna hitap eden binaların insanın bilincindeki ardışıklığı önemli ölçüde etkileyeceği söylenmelidir. Daha önce alınmış kokunun tekrar alınması

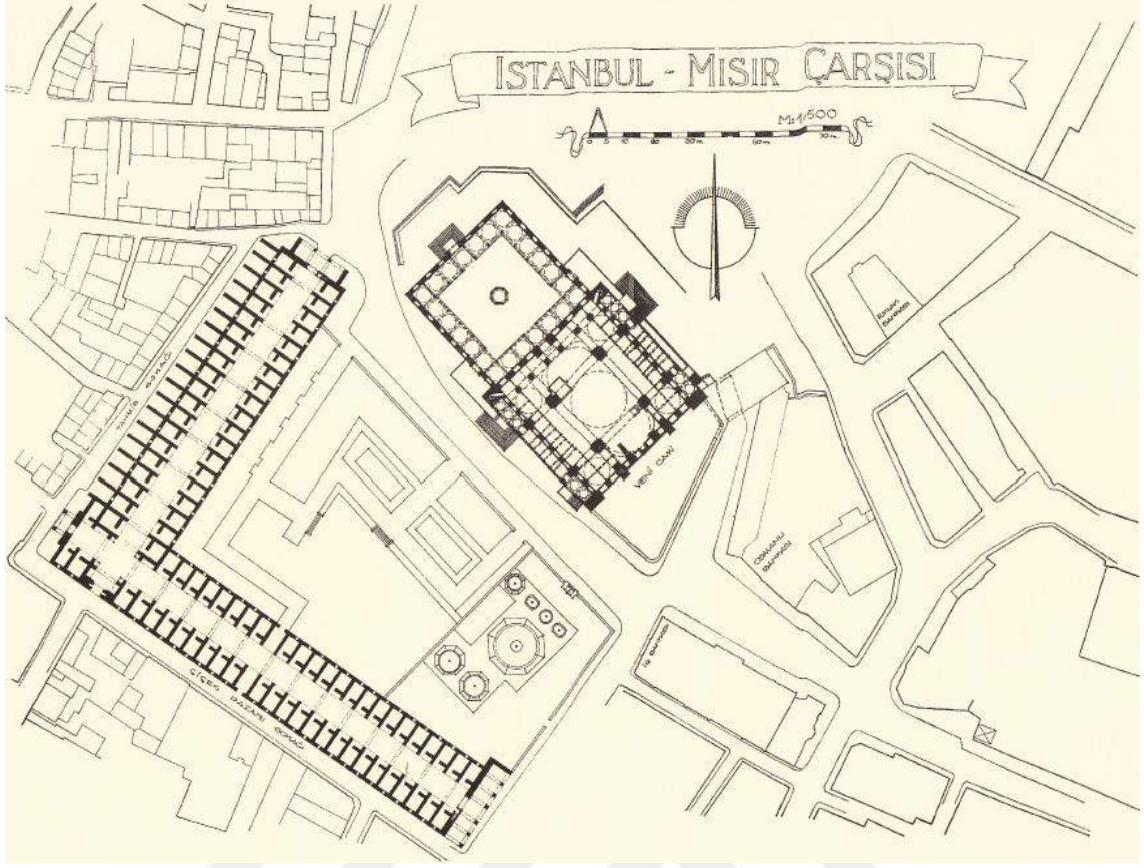
sonucu kişinin hafızasındaki geçmiş bir anıya verilen referans, doğrudan zaman ile alakalı bir etkidir. Bahsedilen bu durum her özne için biricik olsa da bu fenomenin varoluşu herkes için geçerli bir potansiyel olarak görülebilir. Kokunun yanında diğer duyular için de bu geçerlidir. Kısacası duylara ve duygulara hitap eden her tür mekânsal dış etken, Bergson'un 'süre'sine etki yapacak, zamanla alakalı olacaktır. Bu derece subjektif bir kümenin bilimsel çerçevede değerlendirilmesi için subjelerin kendisini temel almaktan çok sübjektif etki potansiyeline göz atmak gereklidir. Örneğin koku üzerinde durulduğunda daha önce de bahsedilen 'Mısır Çarşısı' ele alınacak olursa, içerisinde yer alan baharatçıların yaydığı keskin koku, yapının planimetrisindeki lineerlik ile birleştiğinde tecrübe edilecek duyu ardışıklığı ile zihinsel zaman ilişkilendirilebilir. Mısır Çarşısı örneğindeki durum doğrudan mimari bir plastikten kaynaklı olmasa da zaman içerisinde oluşmuş kültür ve fonksiyon artık onun mimarlığının bir parçası olmuştur denilebilir. Şekil 2.20'de görüldüğü gibi günümüzde de bir çarşı olarak işleyen yapı, sağlı sollu ticari birimlerin olduğu bir çarşıdır. Bu ticari birimler de genellikle baharat, peynir gibi kokusu fazlasıyla keskin gıdaların satıldığı açık-kapalı vitrinlere sahiptir. Kullanıcılar yapı içerisinde dolaşırken kolektif olarak oluşturulmuş ancak konuma göre değişen bir koku bulutu içerisinde ilerlemektedir denilebilir.

Şekil 2.20 Mısır Çarşısı İç Mekân [81]

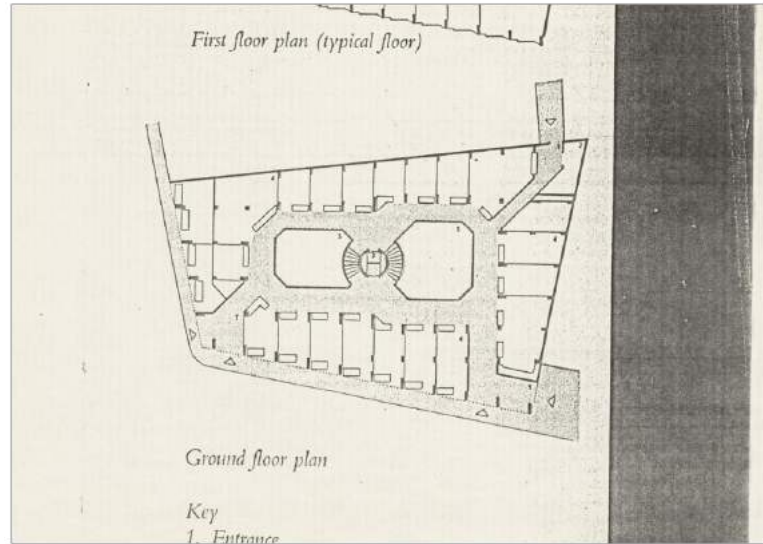
Şekil 2.21'de gösterilmiş olan Mısır Çarşısı'nın plan şemasının, bahsedilen sağlı sollu ticari birimlerin ve lineerliğin daha iyi anlaşılması açısından incelenmesi yerinde olacaktır. Nitekim koku, ses, ışık vb. duysal veri kaynaklarının yapı içerisindeki dağılımı ve davranışı düşünüldüğünde planimetri üzerinden bir haritalama yapılabilir.

Mısır Çarşısı örneğindeki gibi lineer bir sirkülasyon üzerinden çıkarım yapmanın, plan şeması daha kompleks olan yapıların değerlendirilmesinden daha kolay olacağı söylenmelidir. Bu durum yapı özelinde değişeceği için bazı durumlarda sağlıklı veri elde etmek zor olabilir. Örneğin şekil 2.22 ve şekil 2.22'de çizimleri gösterilen 'Cengiz Bektaş'ın 'Babadağlılar Çarşısı' binasında yer alan birbirine bakan ticari birimlerin

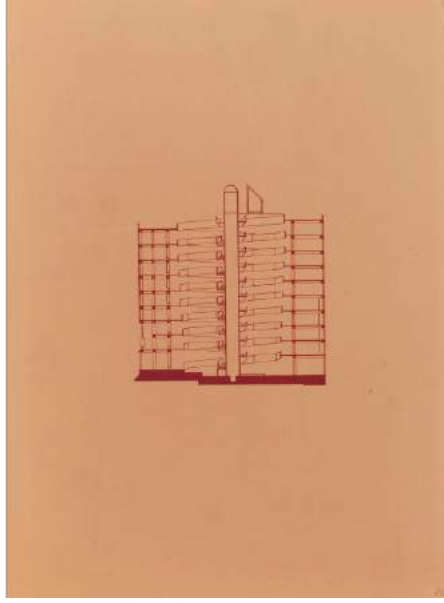
Şekil 2.21 Mısır Çarşısı Kat Planı [82]

yanı sıra yapının tüm katlarıyla ilişkili bir galeri hesaba katıldığında durumun daha karmaşık bir hal alacağı belirtilmelidir.

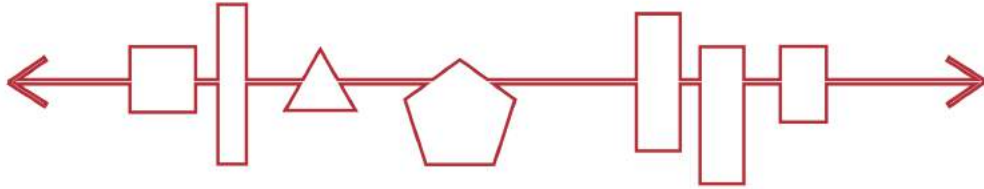
Şekil 2.22 Babadağlılar Çarşısı Zemin Kat Planı [83]

Planimetri, yapının faydalı alanlarının ve sirkülasyon alanlarının tespiti için iyi

Şekil 2.23 Babadağlılar Çarşısı Kesiti [83]

bir göstergedir. Sirkülasyon alanları, mimari yapıların önemli statik ve dinamik bileşenlerini temsil etmektedir [84]. Planimetrik analizi yaparken şematik bir temsiliyet öne sürülebilir. Bu temsiliyet yapının sirkülasyonu sırasında karşılaşılan faydalı alanların ve çeşitliliğinin basite indirgenip gösterilmesini sağlayabilir. Şekil 2.24'te bu temsili şema görülmektedir.

Şekil 2.24 Sirkülasyon Üzerinde Karşılaşılan Faydalı Alanlar ve Sağladığı Çeşitlilik

Bahsi yapılan kompleks örneklerdeki gibi durumlarda yapının salt tektoniğinden ve kurgusundan duyular bağlamında sağlıklı öngörüler yapılamayabilir. Böyle durumlarda yapının kendi özgün özellikleri baz alınmalıdır.

Çoğunlukla zamansal nicelikte beraber değerlendirilse de malzeme konusu, zamanın niteliği özelinde de ele alınabilir. Malzeme, insanlık tarihi boyunca her konuda önemli olmuştur. Avlanma, giyinme, barınma vb. tüm faaliyetlerde malzemenin niteliği dramatik bir belirleyicilik taşımaktadır. İnsanlık ilk zamanlar, malzemeyi olduğu gibi kullanırken daha sonra yontmuş, geliştirmiş, kimyasını değiştirerek istediği amaca uygun hale getirmiştir. Malzeme, gerçekleşen nesnel zamanın niceliğinin doğal sonuçlarından etkilenecektir. Bunun yanında zamanın niteliği de malzemeye dramatik

etkiler yapabilir. Malzemei kullanıcının zihnindeki zamansal imgeyi de etkilemektedir. Öyle ki mimarlık söz konusu olduğunda malzemenin, imgesel olarak mimariden önce geldiği söylenilebilir. Louis I. Kahn, mimarlığın aslında var olmadığını söylemektedir. Var olan tek şey ona göre mimari yapılardır. Mimarlık ise zihinlerde var olmaktadır [85]. Mimariyi var eden başlıca unsurun da malzeme olduğu söylenmelidir. Şair William Morris (1834-1896) malzemenin mimarlığın temeli olduğundan bahsetmiştir [86]. Buna paralel olarak temas edilen, algılanan, duyumsanan herhangi bir şeyin bir malzeme olduğu vurgulanmalıdır. Malzemenin insan zihninde bir algısal kimliği bulunmaktadır [87]. Algısal bilgilerin edimi doğal olarak insan duyuları vasıtasıyla olacaktır. Bu durumda malzemeyi duyumsamak, bize onunla ilgili zamansal verileri de sağlayabilir. Algı, geçmiş tecrübelerden etkileneceği ve kişiye özgü değişebileceği için öznel dir ancak bir yüzeydeki eskime çoğu insan tarafından fark edilebilir. Malzemenin mevcut niteliğinden sağlamlık durumu, kalıcılığı, sık kullanıldığı tarihi dönem vb. çıkarımlar yapılarak mimari yapının tarihi konumu üzerinde fikir yürütülebilir. Örneğin şekil 2.25'te görülen 3 farklı yapıya dair ilk bakışta tarihsel yorumlama yapılabilir. Malzemenin evriminin kısa bir temsiliyeti sayılabilecek bu biraradalık aynı zamanda insanlığın geçirdiği ideal dönemler hakkında da fikir verebilir.

Şekil 2.25 Mimaride Malzemenin Evrimi [86]

Malzeme–zaman kavramı–mimarlık ara kesitinde dikkate değer çıkarımlar yapmanın kolaylığı, malzeme konusu ile zamanın doğrudan alakalı oluşuna dair güçlü bir kanıt olarak gösterilebilir. Geçmişte üretilen ancak günümüzde kolaylıkla elde edilebilen malzemeler kullanılarak yapılmış bir yapının zamansal kimliğinin ayırt edilmesi zor olmayacaktır. Ayrıca malzemenin eskimesi de dikkate alınabilir. Tarihi yapılar özelinde, kullanılan malzemenin niteliğine bağlı olarak çevresel ve sosyal şartlardan kaynaklı bir deformasyon izlenebilir. Bu deformasyonların, mimarinin parçası olarak malzemenin geçirdiği zamanın kaydı olduğu düşünülebilir. Örneğin şekil 2.26'da görüldüğü üzere 1569-1575 yılları arasında inşa edilen Selimiye Camisi'nin cephesinde, 1913 senesinde 'Balkan Savaşları' sırasında isabet etmiş olan top mermisinin izi hala durmaktadır [88]. Söz konusu örnek, malzeme üzerindeki sosyal olayların etkisini gösteren bir vaka olarak kabul edilebilir.

Şekil 2.26 Selimiye Camisi'ndeki Top Mermisi İzi [88]

Selimiye örneğindeki veya deprem, sel vb. afetlerdeki gibi kayda değer durumlar dışında genellikle malzemenin kullanım odaklı eskimesi söz konusudur. Bu konu da zamanın niceliği ile alakalıdır ancak eskimenin günümüz dünyasında bir estetik unsur olarak ele alınabildiğini de belirtmek doğru olacaktır. Örneğin 20. Yy'ın başında ticari faaliyetlerin yoğun olduğu New York'un Soho bölgesi gibi liman alanlarında, merkez dışına yapılan endüstriyel göçler sonucu işlevsiz kalarak atıl hale gelen yapılar, barınma alanı olarak değerlendirilmek üzere gündeme alınmıştır. Bu yapı stokları 1950'li ve 1960'lı yıllarda sanatçılar tarafından barınma ve stüdyo amaçlı kullanılmaya başlanmış ve zamanla bugün 'loft konut' diye bildiğimiz tipoloji ortaya çıkmıştır. Sanatçıların kullanımıyla bir trend oluşarak endüstriyel loft mekânlarda yaşamanın modaya uygun ve havalı bir durum olduğu düşünülmüş ve özenilmiştir. Loft binaların malzemeleri, şekil 2.27'de görüldüğü gibi tuğla, demir, çelik, ahşap gibi masif ve ortalama konutlarda bulunan malzemelere göre daha pahalı malzemelerdir [89]

Şekil 2.27 Loft Konut Örneği [90]

Bahsedilen yeniden işlevlendirmelerde malzemedan kaynaklı zamansal estetiğin

etkisi harici birçok sosyal ve ekonomik derinlikli sebep vardır. Çalışmanın bu bölümünün konusunun malzeme oluşundan dolayı diğer sebeplere değinilmeyecektir. Yine de bu diğer sebeplerden dolayı barınma dışında eğitim, sosyal, kültürel birçok yeniden işlevlendirme örneği mevcuttur. 1913 yılında kurulan İstanbul Kağıthane'deki 'Silahtarağa Elektrik Fabrikası' günümüzde 'Santral İstanbul' adıyla Bilgi Üniversitesi bünyesinde eğitim amacıyla kullanılmaktadır. Yapının bazı donatılarının korunduğu bilinmekte, restorasyonun ve yeniden işlevlendirmenin bölümlerini üstlenen mimar Nevzat Sayın, Han Tümertekin ve Emre Arolat tarafından tasarım unsuru olarak kullanıldığı belirtilmelidir [91]. Şekil 2.28'de bugünkü durumu görülen Santral İstanbul'daki malzeme kullanımının inşa edildiği yıllardaki endüstriyel yapı tipolojisinin gerektirdiği malzeme skalasını içerdiğinden dolayı lofttaki ile benzer yüzeyler izlenebilir.

Şekil 2.28 Santral İstanbul [92]

Duvarlarındaki malzemenin sıvanmadan olduğu gibi korunarak kullanımı, bahsedilen zamansal estetik kavramına bir örnek kabul edilebilir. Yapının formu ve planimetrisi bahsedilen malzemenin zamansallığı ile birleştiğinde orijinal bir tarihi kayıt oluşturmaktadır. Sonuç olarak Mekânsal kalite ve yeni işlev, malzemenin nesnel estetiği ve tarihi refleksleri ile de desteklenmektedir denilebilir. Tüm bunlardan hareketle mimarlıkta malzeme konusunun, zamanın hem niceliği ile hem de niteliği ile ilgili olan, muğlak bir alanda yer aldığı söylenmelidir.

Özetle zamanın niteliği ile mimarlık, duyular, kütle, planimetri, malzeme gibi birçok

alandaki etkileşime girmektedir. Yapılacak analizde elde edilmek istenen sonuçların türüne göre gerekli görülecek kısımlar ele alınacaktır.

2.5.4 Zamanın Ritmi ve Mimarlık

'Louis H. Sullivan'a (1856-1924) göre bir yapının biçimlenmesi, işlevine bağlıdır. Modern mimarlığın temellerini atan bu "biçim işlevi etkiler" mantığı, geleneksel görüşlerden insanlığın sıyrılmasını sağlamıştır [93]. Mimari yapılara atadığımız fonksiyonlar, onların formunu, malzemesini, planimetrisini etkilediği gibi kullanım aralıklarını da belirler. Kullanıcıların, yapıların içerisinde genellikle ihtiyaç doğrultusunda bulunduğu ve yapmakta olduğu eylemleri belirli süreler için gerçekleştirdiği söylenebilir. Örneğin devlet gibi resmi bir düzenin işlerinin yürütüldüğü binalarda, otorite tarafından belirlenen çalışma saatleri doğrultusunda yoğun kullanım gözlenmektedir. Bu durum nesnel zaman ve mimarlık ilişkisinin doğrudan gözlemlenebilmesi mümkün olan yansımasıdır. Burada söz konusu edilen zaman sirkadiyen¹⁰, zihinsel veya psikolojik değil doğrudan toplumun rutinini gerçekleştirebilmek için ortak kabul ettiği dışsal zamandır. Bu dışsal zamanın süresi zihinsel olarak herkes için farklı algılanıyor olsa bile nesnel ilişkilerin ve fenomenlerin gerçekleşebilmesi bağlamında herkes için ortaktır.

Mimari yapıların analizlerine zaman bazlı bir bakışın, yapısal kullanım niteliği özelinde inceleme yapmayı gerektireceği belirtilmelidir. Daha önce bahsedildiği gibi doğrudan planimetrik ve arkitektonik farklılıkların kaynaklarından biri sayılabilecek mimari fonksiyonlar, yapıya bir zamansal sirkülasyon da atamaktadır. Zamanın mekânlaştırılmasını gerektiren bu yaklaşımda bir döngü ile karşılaşılacağı söylenebilir. Bu döngü, rutine sahip yapılarda daha güçlü gözlemlenmektedir. Örneğin bir bina sabah 8:00 'den akşam 18:00'e kadar her gün aynı amaçlarla yoğun şekilde kullanılıyor ise, bu döngü sürekli ve çok az değişiklikle yapısal veya fonksiyonel ömür doğrultusunda sürecektir. Şekil 2.29'da bu duruma örnek bir şema oluşturulmuştur.

Şekil 2.29'daki şemanın otoritenin belirlediği ve düzenli kullanımı olan yapılarda geçerli olan bir şablon olacağı belirtilmelidir. Kullanımı daha belirsiz olan yapılarda bu şablon değişecektir veya döngü kurulamayacaktır. Bu tür bir analizin, incelenen binayı daha iyi anlamak, daha verimli kullanılmasını sağlamak veya kullanıma uygun bir şekilde kurgulanıp kurgulanmadığını görmek açısından önemli olduğu söylenmelidir.

¹⁰İnsan vücudunun, uykuyu düzenlemesine yardımcı olan "sirkadiyen saat" adı verilen doğal bir saati vardır. "Sirkadiyen" kelimesi, yaklaşık 24 saatte bir tekrar eden ritmik biyolojik döngüleri ifade eder. Bu döngülere sirkadiyen ritimler de denir. Sirkadiyen saat, ışıktan güçlü bir şekilde etkilenir, bu nedenle farklı bölgelerde yaşayan insanların farklı uyku programları vardır. Gece vardiyasında çalışan kişilerin uykuya dalmakta veya uyanık kalmakta zorluk çekmelerinin nedeni de budur [94]

Şekil 2.29 Bir Yapının Örnek Kullanım Döngüsü

Kullanım amaçlarına göre her yapının zamansal sirkülasyonu tipolojik bir biçimleniş gösterebilir. Daha önce bahsedildiği gibi resmi kurumların aktif olduğu zaman aralıkları ile konut yapılarının daha aktif kullanıldığı zaman aralıkları farklı olacaktır. Bu farklılık süredeki nicelik dışında gün içerisindeki zamansal konumlanışı da içermektedir. Tipolojik bir veri elde edecek kadar genelleme yapılabilen yapıların yanı sıra daha karmaşık ve döngüsel olmayan durumlar da söz konusu olabilir. Örneğin otel olarak kullanılmakta olan bir binanın kullanım sıklığı, coğrafi konuma, meteorolojik olaylara, ekonomik sebeplere ve toplumsal etkilere bağlı değişebilir. Bu tip durumlardan elde edilecek analitik verilerin genellenmeden, duruma özgü değerlendirilmesi veya değişken özelliğinden dolayı hesaba katılmaması analitik doğruluk açısından daha uygun olabilir. Yine de uzun vadeli bakıldığında bir döngü ele alınabilir.

Daha önce değinildiği üzere bir mimari yapının fonksiyon bazlı kullanım zamanı analiz edilirken nesnel zaman odaklı bakılması gereklidir. Ancak nesnel zaman denilince akla Einstein'ın tanımladığı hıza göre değişebilen, sabit olmayan bir zaman kavramından bahsedilmemektedir. Nitekim böyle bir ele alış günlük yaşam ölçeğinde önemsiz olacaktır. Herkes için ortak bir zamansal konumlanış belirlenirken dünyanın güneşe göre konum değişikliklerindeki periyodik bölüntülerden meydana gelen saat, gün, ay, yıl gibi süreleri kullanmak gereklidir. Bu süreler geçmişte yanlış payı yüksek olsa da günümüzde çok az hata ile işleyen atomik saatlerle de doğrulanmaktadır [95].

Yapının fonksiyonuna bağlı kullanım sürelerinin ortaya konulması, bağlama dair güçlü fikirler elde etmemizi sağlayabilir. Öyle ki bahsedilen bağlam sadece yapısal çevre değil, binanın bulunduğu ülkenin kültürü, ekonomisi, sosyokültürler aktiviteleri gibi birçok kategorik veri alınmasını sağlayacak ölçüde geniş olabilir. Konser vb. aktivitelerin yapıldığı kültürel binaların kullanım sıklığı, içinde bulunan kültürel ekosistem hakkında fikir verecektir. Tren garı gibi bir ulaşım binasının peronlarının veya havalimanı yapılarındaki kontuarların kullanım sıklığı ve döngüsü incelendiğinde içinde bulunan kentin özelliklerine dair çıkarımlar yapılabilir.

Bahsedilen bu kullanımların her biri mekân özelinde zamansal bir ritim oluşturmaktadır. Her yapının otoriteler tarafından belirlenmiş veya kendiliğinden oluşmuş bir kullanım biçimi vardır. Bu biçim, kendini tekrar eden periyotlara bölünebildiğinde zamansal ritim ve mimarinin ilişkisinden söz edilebilir. Bu bölümde ele alınan ritim nesnel anlamdadır. Yapının herkes tarafından gözlenebilen ve analitik çıkarsamaların elde edilebildiği bir kullanımdan bahsedilmektedir. Kullanıcının yapıyı tecrübe ederken yaşadığı zamansal ritim, niteliksel bir durum olarak görülmüş ve zamanın niteliği adı altında ele alınmıştır.

3

ÖNERİLEN ZAMAN ODAKLI MİMARİ ANALİZİN ÜÇ YAPI ÜZERİNDEN GÖSTERİLMESİ

3.1 Guggenheim Müzesi, New York

Uzun ismi Solomon R. Guggenheim Müzesi olan ve New York'ta bulunan bina, Frank Lloyd Wright'ın tasarımıdır. Müzenin inşaatı 1956 yılında bitmiştir. Mimar Wright müze için; “Benim Pantheon’um” tabirini kullanır [96]. Wright'ın üzerinde en çok zaman harcadığı yapılarından birisidir. Bina, günümüzde sanat müzesi olarak faaliyet göstermektedir. Bu çalışmada Guggenheim Müzesi'nin seçilmesinin sebebi, yapının fonksiyonu ile bağlantılı olarak zaman bazlı yorumlanabilecek biçimsel niteliğidir. Bunun yanı sıra malzemesindeki duruluğun da zaman ve harekete doğrudan referans veren bu formu primitif biçimde vurguladığı düşünülmektedir. Şekil 3.1'de güney batı cephesi görülen Solomon R. Guggenheim Müzesi, günümüzde kültürel bir imge olmayı başarmıştır.

VIEW FROM SOUTHWEST

Photo credit: D. Breiner

MAIN ENTRANCE

Photo credit: D. Breiner

Şekil 3.1 Solomon R. Guggenheim Müzesi [96]

3.1.1 Analizin Yöneliminin Belirlenmesi

Müzeler ve sanat galerileri, belirli eşyaları sergilemeye yarayan mekânlar olduklarından, insanların bilinçlerinde farklı etkiler yapabilecekleri söylenebilir. Her eşyanın kendi özelinde bir bilinçsel değişim yaratması ve ortak paydası bu eşyaları görmek olan insanların aynı mekânı paylaşmaları mimarlık açısından dikkate değer bulunmaktadır. Solomon R. Guggenheim Müzesi, bu tip bir ihtiyacı gideren bir mekân olmasının yanı sıra mimari plastiği ve sirkülasyon kurgusu da düşünüldüğünde analize uygun görülmüştür. Müzenin zaman kavramından hem teorik hem de pratik birçok yönden etkileneceği düşünülmektedir. Mimari plastiğin ve dolayısıyla taşıyıcı kurgunun zorlandığı bir yapı olması sebebiyle bu biçimin zaman içerisinde ne duruma geldiğinin tespiti gibi ilk bakışta merak uyandıracak etmenler mevcuttur. Bahsedilen bu etmenler pratik edimlerken, müzenin mimari karakteriyle kullanıcılarının zihin kronolojisini nasıl yönlendirdiği gibi sonuçlar da teorik edimler olacaktır. Tüm bu ön incelemeler düşünüldüğünde tablo 3.1’de belirlendiği gibi hem pratik hem de teorik sonuçların amaçlandığı bir analiz yapılması hedeflenmektedir.

Tablo 3.1 Guggenheim Müzesi’nin Analiz Yönelimi

ANALİZ YÖNELİM CETVELİ				
TEORİK	-3	-2	-1	0 +1 +2 +3 PRATİK
ARISTOTELES			-1	+1
NEWTON			+1	+1
LEIBNİZ			-1	+1
EINSTEIN			-1	+1
AUGUSTINUS			-1	+1
KANT			-1	-1
BERGSON			-1	-1

Guggenheim Müzesi'nin zaman odaklı analizinde zamansal nitelik için Bergson'un konuya yaklaşımı uygun görülmüştür:

“Bergson Gerçek zamanın, kişinin bilincindeki zaman olan ‘süre’ olduğunu iddia etmektedir. Dış dünyadaki zaman homojendir eşit parçalıdır. Ancak gerçek zaman böyle değildir”

Bu ifade zihinsel zamanı konu almaktadır ve hipotetiktir. Puanı (-1) olarak belirlenmiştir.

Guggenheim Müzesi'nin analizinde zamansal nitelik için Augustinus'un ifadeleri dikkate alınmaktadır:

“Ona göre zamanın uzunluğundan veya kısalığından söz ederken geçmiş ve geleceği kullanırız. Şimdiki zamanın geçmiş olan miktarı zamansal uzunluğu belirlemektedir.”

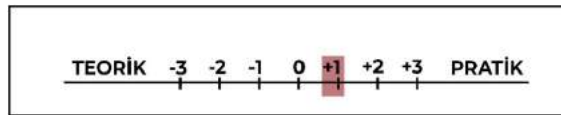
Söz konusu ifadede nesnel bir miktar konu alınmıştır ve (+1) olarak puanlanmaktadır.

Guggenheim Müzesi'nin analizinde zamansal ritim özelinde Augustinus'un Augustinus'un bakış açısı üzerinden gidilmiştir:

“Augustinus, zamanın eşit anlara bölünüp ifade edilebileceğini söylemektedir.”

Söz konusu ifade zamanı, eşit birimlere bölmekte ve ritim matematiksel olarak kurulmaktadır. İfade (+1) olarak puanlanmıştır.

Tablo 3.2 Guggenheim Müzesi Analizinin Yönelim Puanı

Tablo 3.2'de görüldüğü gibi zaman odaklı analizin toplam puanı +1 olarak belirlenmiştir ve pratik sonuçların daha belirgin olduğu bir değerlendirme ortaya çıkacağı söylenilmelidir.

3.1.2 Zamanın Niceliği Üzerinden Değerlendirme

Guggenheim Müzesi'nin zamanın niceliği ile ilişkili mekânsal analizinde nesnel zaman kavramı ile anlamlı çıkarımlar yapılabilecek bir etkileşim gözlenmektedir. Çalışmanın bu bölümünde Augustinus'un bahsettiği eşit kabul edilen zaman birimlerinin çokluğu, yani niceliksel çokluk üzerinden gidilecektir. Yapının kararlı formu, malzeme karakteri ve düzenli kullanımı, nesnel ifadesi mümkün olabilecek bir zaman analizine mahal vermektedir.

Yapılacak analizde öncelikle geçicilik-kalıcılık meselesine değinilecektir. Solomon R. Guggenheim Müzesi, şekil 3.2'de de görülebileceği üzere beton gibi kalıcı olması istenen bir malzeme ile inşa edilmiştir.

Şekil 3.2 Müze İnşaatı [97]

Yapının plastik olarak anıtsal oluşu, onu bulunduğu konumda dikkat çekici bir noktada tutmaktadır. Genellikle Wright'ın 'organik mimari'si yapının etrafıyla bir bütün olarak çalışmasını amaçlar. Bu tasarımımda ise Manhattan'ın dikdörtgen formlarının dışında kolay farkedilir bir biçim görülmektedir. Malzeme bazlı kalıcılığının yanı sıra dramatik bir forma sahip oluşu onu sosyal anlamda da kalıcı kılmıştır ve yapı, 20. Yy'ın en ünlü mimari eserleri arasında gösterilmektedir. Yapının bir sanat müzesi olarak tasarlanması da", kalıcılık amaçlanarak inşa edildiğini göstermektedir. Burada kastedilen kalıcılık, insan ömrü ile kıyas yapılarak tanımlanmaktadır. Nesiller boyu kullanılması fikriyle inşa edilmiş herhangi bir yapı, bu çalışmada kalıcı yapı sınıfında sayılacağı için Guggenheim Müzesi de bu kümede görülmektedir.

Guggenheim Müzesi'nin kalıcı yapı sınıfında gösterilmesi, onun strüktürel kurgusuna ve özelliklerine değinmeyi gerekli kılmaktadır. Kabuğun ve yapının tamamında 2000 m³ beton ve 700 ton çelik kullanılmıştır. Kullanılan beton, şekil 3.3'te ve 3.4'te görülen kalıplara dökülmek yerine püskürtme olarak uygulanmıştır çünkü kalıpları geliştiren mütteahhitler betonun kendi kendine akmayacağını fark etmişlerdir. O dönemde yeni bir yöntem olan bu teknik Wright'ın progresif yönünü de vurgulamaktadır [98].

Şekil 3.3 Kontrplak Kalıplar [99]

Şekil 3.4 Kontrplak Kalıplar [99]

Strüktürel kurgu, kolonların desteklediği dış kabuğa konsol biçiminde saplanan sarmal bir rampa biçiminde aşağıya inen döşemelerden oluşmaktadır. Oldukça masif sayılabilecek ve dışarıdan tek bir kütle olarak görünen bir biçime sahiptir. Bunun yanı sıra içeride bazı yerlerde rampa konsolu 8 metreye kadar çıkabilmektedir. Bu

tektonik, yapının kalıcılığının altını çizmektedir . Yine de Wright'ın asıl tasarımı daha geniş ve hafif bir strüktürel kurgu üzerineydi. Bunun için Wright tamamı ile çelik bir konstrüksiyon düşünmüştür. Yerel otorite ise bu strüktüre güvenmemiş ve onu yapıyı daha az geniş ve betonarme olarak kurgulamak zorunda bırakmıştır [100]. New York Belediyesi'nin strüktüre olan bu güvensizliğinin altında yapının sürekliliğinin, yani kalıcılığının tehlikede olduğunu düşünmesi yatmaktadır.

Hafif orijinal tasarıma rağmen sonucun küteselliği, Wright'ın binasının obje olarak kalıcılığını imgesel anlamda da desteklediğini göstermektedir.

Zaman kavramının nesnel olarak ele alındığı bu bölümde aslında yapının imgesel gücü, sosyal bir kalıcılıktan söz etmeyi de gerekli kılmaktadır. Bunun devamı olarak da çalışmayı muğlak bir ara kesite hapsetmeden toplumsal bir öznedeki imgeden bahsedilecek ve nesnel zaman yaklaşımı korunmaya çalışılacaktır.

Solomon R. Guggenheim Müzesi, New York açısından simge bir yapı haline gelmiştir. Önce asansör ile yukarı çıkıp sonra tüm bir binayı sürekli bir rampa ile inme fikri hem imgesel olarak kalıcı hem de fikir olarak güçlüdür. Bahsedilen bu spekülatif karakteristiğin dış görünüşe de yansıdığını söylemek gereklidir. Öyle ki sanatçılar tarafından, içindeki eserlerden daha çok öne çıktığı için eleştirilmiştir [101]. Guggenheim New York'un sosyal etkisinin gücü ve toplumda bıraktığı iz, UNESCO Dünya Mirası listesine alınmasıyla da anlaşılabilir. Aslında onun imgesel kalıcılığı, hem yapıldığı dönemin ilklerinden oluşu hem de mimarının ünüyle de alakalıdır. Nitekim aynı zamanda Frank Lloyd Wright'ın 7 yapısı daha miras listesine alınmıştır [102].

Zamanın miktarı, malzemeyi de etkilemektedir. Bu sebepten dolayı Solomon R. Guggenheim Müzesi'nin nicel zaman odaklı analizinde malzeme konusuna da değinmek gereklidir. Önce kısaca Frank Lloyd Wright'ın yapı malzemelerine olan yaklaşımına değinmek faydalı olabilir. Wright, "Mimarlık malzemenin doğasındadır" demiştir. Ona göre her malzemenin kendine has bir doğası vardır. Tasarımcı, malzemeye biçim dayatmamalı ve onu doğasına uygun biçime kavuşturmalıdır [103] Wright'ın doğadan kastı ise bir şeye yapısını kazandıran ilkelerdir [104].

Guggenheim Müzesi'nin malzeme skalası, 20. Yy. açısından yeni olan betonarmenin ihtiva ettiği beton ve çelik ağırlıklıdır. İç mekânda tercih edilen beyaz boya ise içerisindeki sanatsal işlerin daha ön planda olmasını sağlamaktadır. Yapının dışının da beyaz oluşu Manhattan gibi yoğun bir kentte boyanın sık sık yenilenmesini gerektirmektedir [100]. Zamanın malzemeye etkisinin kolayca anlaşılacağı bu durumda kısa sürede ortaya çıkabilen boyadaki kirlilik istenmemektedir. Bazı durumlarda bu estetik bir getiri sağlayabilse de bunun Guggenheim New York örneği

için geçerli olmadığını sylemek gereklidir. Kent dokusu içerisindeki dikkat çekici, dinamik formuna cephedeki kirliliğin olumsuz etkisi olacağı varsayılmaktadır.

Wright'ın orijinal çizimlerinde yer alan kulenin Gwathmey Siegel ve Associates Architects LLC tarafından daha geniş olarak yeniden tasarlanmasıyla günümüzdeki ek bina bir restorasyonla eklenmiştir [105]. Arkada yer alan bu kulenin cephesi, daha az bakım gerektiren ve kent dokusuna karışan kireçtaşı malzemesindendir. Bu malzeme, şekil 3.5'te görüldüğü gibi yapının ana kütlesi olan pürüzsüz dokuya sahip sarmal formu daha da ön plana çıkarmaktadır.

şekil 3.5 Guggenheim Müzesi Havadan Görünüşü [105]

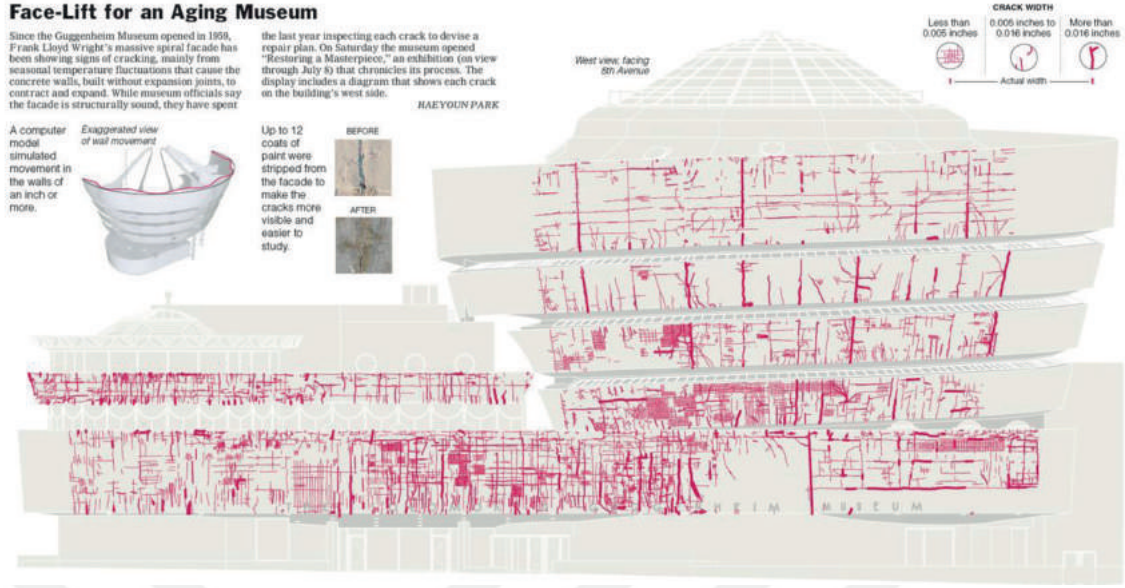
Form ve strüktürünün bir sonucu olarak zamanla yapıya binen yükler, kabukta bazı deformasyonlara neden olmuş ve restorasyonla giderilmiştir. Bu zaman ile malzemenin melezlenmesiyle oluşan bir sonuçtur . Öyle ki şekil 3.6'da görüldüğü gibi zamanla oluşan sıcak soğuk farkları, bütüncül olan kabuğun ie ve dışa doğru uzayıp kısılmasına ve dolayısıyla deformasyonlara neden olmuştur.

Yapıya zaman boyunca binen yükler ve oluşan deformasyon ise şekil 3.7'de gösterilmiştir.

Görüldüğü gibi zamanın niceliğinin yapı malzemesi üzerinde deforme edici, yıpratıcı etkisi vardır. Aslında bu etki doğrudan zamanın veya sürenin kendisinden gelmemektedir. Bir strüktür, inşa edildiği andan itibaren çevresel koşullara karşı bütünlüğünü korumaya çalışmaktadır. Bu koşullar insan hareketleri ve sosyal olayların yanı sıra mevsim şartları, günlük sıcaklık farkları, doğal afet vb. birçok etmeni içermektedir.

Şekil 3.6 Sıcaklık Farkıyla Oluşan Malzemedeki Deformasyon [106]

Şekil 3.7 Malzemedeki Zamanla Oluşan Deformasyon [106]

Yapının işlevsel ve yararlı olduğu veya sosyal anlamda önemli olduğu çoğu durumda insanlar tarafından muhafazası sağlanmakta, bakım yapılmaktadır. Bazı durumlarda ise daha önce bahsedildiği gibi yapı özelinde zamanla oluşmuş deformasyonlar, estetik bir girdi olarak binanın anlamını güçlendirmektedir. Guggenheim Müzesi'ndeki durum ise böyle değildir. Burada müzenin iddialı formunun, malzemedeki bütünlük ile desteklenmesi ve bunun yanı sıra yapının strüktürel anlamda sağlıklı kalması hedeflenmektedir. Bunun için de bina, şekil 3.8'de de görüldüğü gibi majör bir yapısal restorasyon geçirmiştir [107].

Şekil 3.8 Restorasyon Esnasında Guggenheim [107]

Mimarinin gerçekleşmesini sağlayan malzeme ile gerçekleşmesindeki zorunlu şartlardan biri olan zaman kavramının ilişkisi genellikle tek yönlü olmaktadır. Kısacası malzeme eskimekte, güç kaybetmektedir. Buradaki zamandan kasıt ise kendi başına işleyen fiziksel zamandır. Ancak malzemenin eskimesi için nesnel zaman kabulüne de ihtiyaç yoktur. İnsanlar tarafından sınırları çizilen veya kabul edilen zaman aralıkları

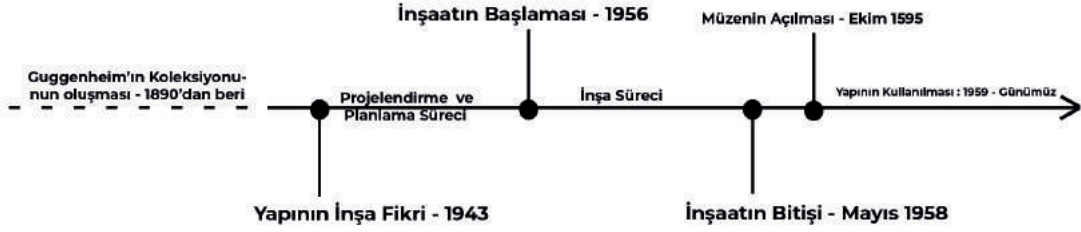
olsa da olmasa da malzeme eskimektedir. Tüm görüngülerin temelinde zorunlu olarak tanımlanan, Kant'ın bahsettiği zaman ve mekân kavramları düşünüldüğünde malzemenin fenomenlerden etkilenmesine ortam sağlayan şey zamandır. Mekân ise mimarinin kendisi olmuştur.

Başka bir bakışla da Newton'un bahsettiği mutlak zaman düşüncesi, malzeme ömrü üzerinde spekülasyon üretirken geçerlidir. Herhangi bir malzemenin ömrünün yıllarla ifadesi, mutlak zamandan yola çıkılarak sınırları çizilen süreleri gerektirmektedir. Ancak bahsedildiği gibi bu sadece pratik durumlar için faydalı olacaktır. Mevcut fiziksel duruma herhangi bir etkisi yoktur. Bunun yanı sıra birbiriyle birebir aynı herhangi iki bina, farklı kültürlerde ve yerlerde olduğunda malzemelerinin ve yapının kendi akıbetinin aynı olmayacağı düşünülmelidir. Ancak zaman, her ikisi için de aynı kalmıştır. Öyleyse burada yine Leibniz'in değindiği fenomenlerin ardışıklığı meselesine dikkat edilmelidir. Herhangi iki farklı yerdeki benzer yapıların, yer ve kültür farklılığından ötürü meteorolojik ve kültürel fenomenlerle temasları farklı olacaktır. Öyle ki Guggenheim Müzesi hava şartlarının New York'a nazaran çok daha sert olduğu, sıcaklık farklarının fazla olduğu bir coğrafyada olsaydı şekil 3.7'de gösterilen deformasyonların daha kısa sürelerde olacağı iddia edilebilirdi.

Görüldüğü gibi malzeme ve zaman özelinde konuşabilmek için zaman kavramını hangi açıdan değerlendirmenin daha sağlıklı olacağı sorusu ön plana çıkmaktadır. Pragmatik açıdan bakıldığında böyle bir yaklaşımın herhangi bir bilimsel faydası olmayabilir çünkü malzemenin fiziksel yapısının değerlendirilmesinde kullanılan bilimsel yöntemler bellidir. Burada değinilen, Augustinus'un zamanın eşit miktarlara bölünmesi ve bu bölünmeyle oluşan zamanın uzunluğu diye bahsedilen niceliksel çokluktur. Aslında bu durum Newton'un mutlak zamanının da birebir kabulünü gerektirmektedir. Bunun yanı sıra sosyal bir netice beklentisi ile soruna yaklaşmak, mimari ve zaman ara kesitinde çok boyutlu bir değerlendirmenin önünü açabilir: Zaman mimariye direkt etki etmemekte, ona etki eden şeylerin ardışıklığına ortam sağlamaktadır. Malzeme de aynı şekilde zamandan etkilenir, ancak zamanın kendisinden değil ortam sağladığı fenomenlerden etkilenmektedir. Kısaca burada kültürün, iklimin, sosyal ve siyasi olayların filtresinden geçmiş bir malzeme olgusundan söz edilmektedir. Zaman tüm bunlara altlık oluştururken, malzeme de bunların kaydını tutmaktadır. Bazı durumlarda bu kayıtlar estetik bir unsur olarak yapının bir parçası olurken bazı durumlarda ise Guggenheim Müzesi'ndeki gibi silinmek istenmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde Guggenheim Müzesi'nin de zamansal konumunun objektif bir haritalamasının yapılacaktır. Yapının fikir olarak var olmasından, yani tasarımının yapılıp projelerinin çizilmesinden, günümüze kadar bir zaman aralığının gösterimi

şekil 3.9'te görülebilir.

Şekil 3.9 Guggenheim New York'un Tarihsel Konumunu Gösteren Şema

Şekil 3.9'daki şemada önemli dönüm noktaları üzerinden bir görsel üretimi amaçlanmıştır. Yapının geçirdiği aşamaların daha geniş kronolojik özeti aşağıdaki gibidir:

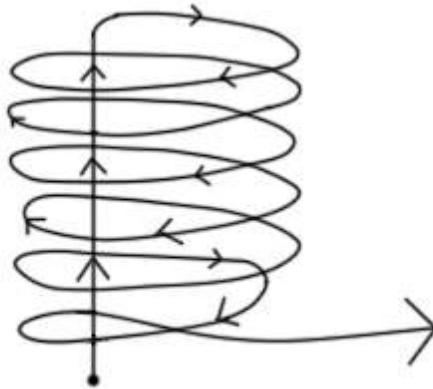
1. 1943 yılında Frank Lloyd Wright, Solomon R. Guggenheim Koleksiyonu için bir müze tasarlamakla görevlendirilmiştir.
2. 1944–1951 yılları arasında müze alanı için arsa satın alınmıştır.
3. 1949 yılında Solomon R. Guggenheim hayatını kaybetmiştir.
4. 1956 yılında Solomon R. Guggenheim Müzesi'nin inşaatı başlamıştır.
5. 1959 yılında Frank Lloyd Wright hayatını kaybetmiştir.
6. 1958 yılında Solomon R. Guggenheim Müzesi'nin inşaatı tamamlanmıştır.
7. 1959 yılında Solomon R. Guggenheim Müzesi New York'ta açılmıştır.
8. 1990 yılında müzenin eklentilerinin yapıldığı restorasyon başlamıştır.
9. 2005 yılında müzenin dış cephe yenileme çalışmaları başlamıştır.
10. 2019 yılında müze, UNESCO Dünya Mirası Listesine alınmıştır. [108]

Görüldüğü gibi Solomon R. Guggenheim Müzesi'nin geçirdiği önemli fenomenler, kronolojik biçimde sıralanmış ve şematik olarak gösterilmiştir. Bu gösterim, tüm insanlığın ortak kabul ettiği zaman dilimleri baz alınarak yapılmıştır. Yapılan çıkarsama bir mimari yapının nesnel zamanla olan ilişkisinin göstergesi olması açısından da dikkate değer görülmektedir.

3.1.3 Zamanın Niteliği Üzerinden Değerlendirme

Bu bölümde Guggenheim Müzesi Binasının zihinsel zaman ile olan ilişkisi irdelenmeye çalışılacaktır. Yapının formundan, açıklıklarından, içerisindeki geometriden ve sirkülasyondan kaynaklı verilerin, kullanıcıların zaman algısına nasıl etkiyebileceğine dair çıkarımlar yapılmaya çalışılacak ve bu çıkarımlar Bergson'un zihinsel zaman ve süre kavramını içeren bakış açısıyla yorumlanacaktır.

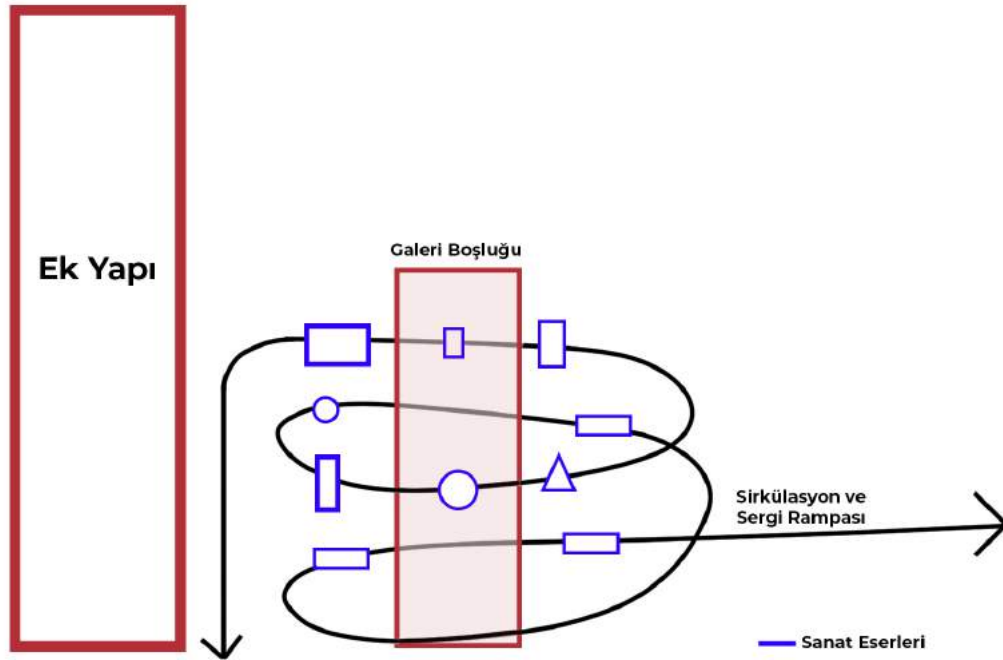
New York Solomon R. Guggenheim Müzesi, kullanıcıların zamansal anlamda duyularını etkileyebilecek bir potansiyel taşımaktadır denilebilir. Öncelikle bunun Frank Lloyd Wright'ın planimetri, malzeme ve forma verdiği önemle temellendirmek yanlış olmayacaktır. Wright'ın organik mimarlık olarak adlandırdığı mekân anlayışı iç mekân ile dış mekânı birleştirmektedir. Annesi onu, küçük yaşlarda Alman pedagog Friedrich Froebel'in oyuncaklarıyla eğitmeye çalışmıştır. Froebel'e göre doğa kopyalanmamalı, çocuk doğayı ahşap bloklar, küpler ve karelerin olduğu gridal bir sistemden öğrenmelidir. Bu tecrübeler Wright'ın geometrik formlarla doğayı bütünleştirmesinde etkili olmuştur [109]. O da doğanın olduğu gibi taklit edilip mimarlığa yansıtılmasının yanlış olduğunu düşünmektedir. Doğadaki form ve fonksiyon ilişkilerini inceleyen Wright, organik mimarlığın bütün ve parça ilişkilerinde var olduğunu söyler. O, "Bütünün parça ile olan ilişkisi neyse, parçanın da bütünle olan ilişkisi odur: devamlılık ve bütüncüllük" demiştir [110]. Wright'a göre doğa sadece dış çevreden oluşmamaktadır. Doğa bir malzemenin, hissin ve bütünselliğin ifadesidir, bir araçtır [109]. Bundan hareketle Wright'ın, yapıların bir özü ve doğası olduğunu düşündüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Bu özün de yapının bütünü boyunca yansıtılması yapıyı belirli bir zaman içerisinde tecrübe eden kullanıcının zihnindeki zaman algısının kendiliğinden belirli bir forma evriltmektedir denilebilir.

Şekil 3.10 Guggenheim'in sirkülasyon mantığını gösteren eskiz şema

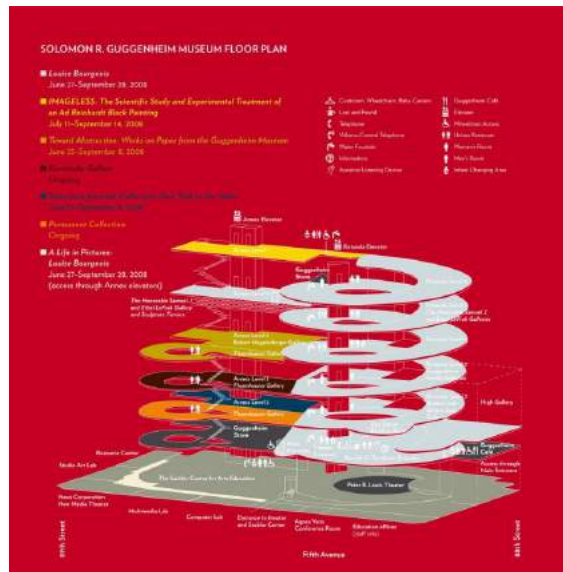
Şekil 3.10'da görülebilecek sirkülasyon mantığının, hareketin sürekliliğini sağlaması açısından oldukça önemli olduğu söylenmelidir. Yapı içerisindeki harekette oluşan

devamlılık da yapısal tektoniğin kendi zaman ritmini özgün bir şekilde inşa ettiğine delil olarak gösterilebilir.

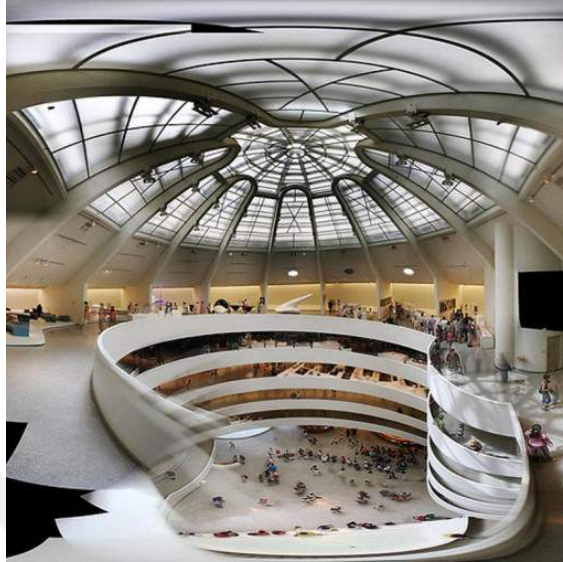
Şekil 3.11 Guggenheim Sirkülasyon ve Faydalı Alanları Gösteren Şema

Frank Lloyd Wright, şekil 3.11'de ve şekil 3.12'de de görüldüğü gibi Guggenheim Müzesinde zemin sürekliliği ile bütün mekânları birleştirmeyi amaçlamıştır.

Şekil 3.12 Katları birleştiren ve sirkülasyonu sağlayan rampa [105]

Katlar arasında rampa ile sağlanan sürekliliğin, mekânın kullanıcısının bilinç halleri arasındaki ardışıklığını etkileyeceği söylenilebilir. Mekânın sirkülasyonunda yatay çizgilerin hakimiyetinden söz etmek yanlış olmayacaktır. Nitekim şekil 3.13'te görülebilecek parapetler rampa boyunca kullanıcıya eşlik etmektedir.

Şekil 3.13 Rampa boyunca sürekli olarak devam eden parapet [111]

Zevi'nin yatay çizgiler için entelektüelliği ve içkinliği temsil ettiğini söylediğinden daha önce bahsedilmişti. Guggenheim'da, Bruno Zevi'nin bahsettiği bu durum rahatlıkla izlenebilmektedir. Kullanıcının yer değiştirmesine eşlik eden yatay devamlılığın, bilinçte yaratılan bir temsiliyetin de sürekliliğini sağlayabileceği düşünülebilir. Zevi'nin söz ettiği entelektüel algı bir yana her özne için farklı bir bilinç hali ortaya çıkacağı düşünülebilir. Yine de ortaya çıkan bu bilinç halinin devamlılığı Bergson'un bilinç halleri arasındaki ardışıklıktan oluştuğunu söylediği süreyi sekteye uğratacağı açıktır.

3.1.4 Zamanın Ritmi Üzerinden Değerlendirme

Her müze gibi Guggenheim New York'un da belirli ve düzenli hizmet saatleri vardır. Bu saatler içerisinde müze binasının kullanıcılar tarafından tasarlanan sirkülasyonda kullanımı gerçekleşmektedir. Öncelikle bahsedilen kullanımların uzunluğunun her gün aynı olduğunu söylemek gereklidir. Nitekim otorite tarafından kabul edilen dışsal zamana göre bir rutin izlenmektedir. Bu dışsal zaman Augustinus'un teorik biçimini kurguladığı -miktar bakımından- ve Newton'un bahsettiği mutlak zaman fikrinin sosyolojik ve politik uygulamasıdır denilebilir. Buna göre her gün 24 saat ve her saat ise birbirine eşittir ve herhangi bir şekilde uzayıp kısalması söz konusu değildir. Bu durumda her planlama gibi yapının kullanımı da güvenilir bir düzene ve sürekliliğe oturabilecektir. Eğer Bergson'un bahsettiği gibi bir zamana bağlı kullanım

planlansaydı – ki böyle bir planlama mümkün değildir denilebilir- herkese göre eşit bir zamansal aralık belirlenemeyecekti. Şekil 3.14’te müzenin açık olduğu günler ve saatler görülebilmektedir.

Regular Hours

Sunday–Monday, 11 am–6 pm
Wednesday–Friday 11 am–6 pm
Saturday 11 am–8 pm
Closed Tuesday

Holiday Hours

Closed November 25 (Thanksgiving Day) and
December 25 (Christmas)

Members-only hours on select Mondays 6–8 pm

Şekil 3.14 Solomon R. Guggenheim Müzesi Çalışma Saatleri [105]

Önceden belirlenmiş zamanlar ve sürelerle göre yapının kullanımı, günün her saati kullanılabilen konut benzeri yapılardan farklı olarak daha belirgindir. Yine de belirli tarihlerde özel etkinliklere veya serginin değişken koleksiyonuna bağlı olarak daha yoğun kullanım gözlemlenebilir. Şekil 3.15’te, 12 Ekim 2018 ile 23 Nisan 2019 tarihleri arasında müzedeki ‘Hilma af Klint’ sergisi [112] sırasında çekilmiş bir videodan bir kare görülmektedir.

Şekil 3.15 Hilma af Klint Sergisinden Bir Görüntü [112]

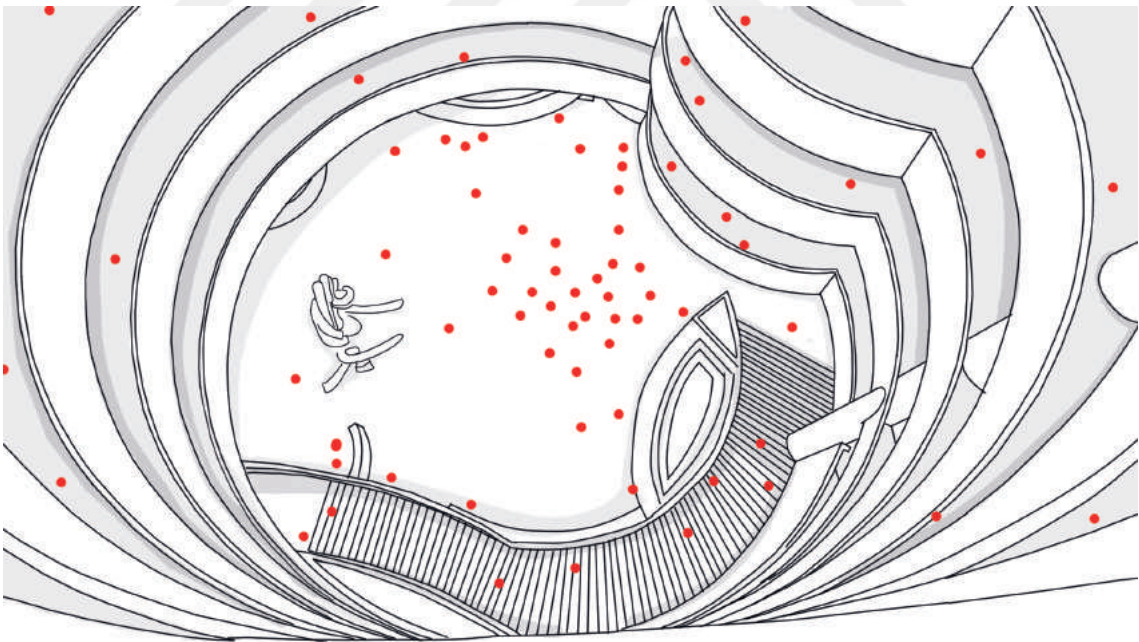
Buna karşın şekil 3.16’da ise sıradan bir günde müzenin kullanımı görülebilir. Sergilenen objelerin sosyal ve sanatsal açıdan önemi, yapının kullanımına yansımaktadır denilebilir. Bu durum da yapının sergi fonksiyonu ile alakalıdır.

Yine de yapının belirlenmiş saatler arasında olan düzenli kullanımı söz konusu

olduğu için genellenebilir bir durumdan söz edilebilir. Şekil 3.16'daki perspektif üzerinden haritalama yapılacak olursa müzenin kullanımının zamana bağlı genel durumu görülebilir.

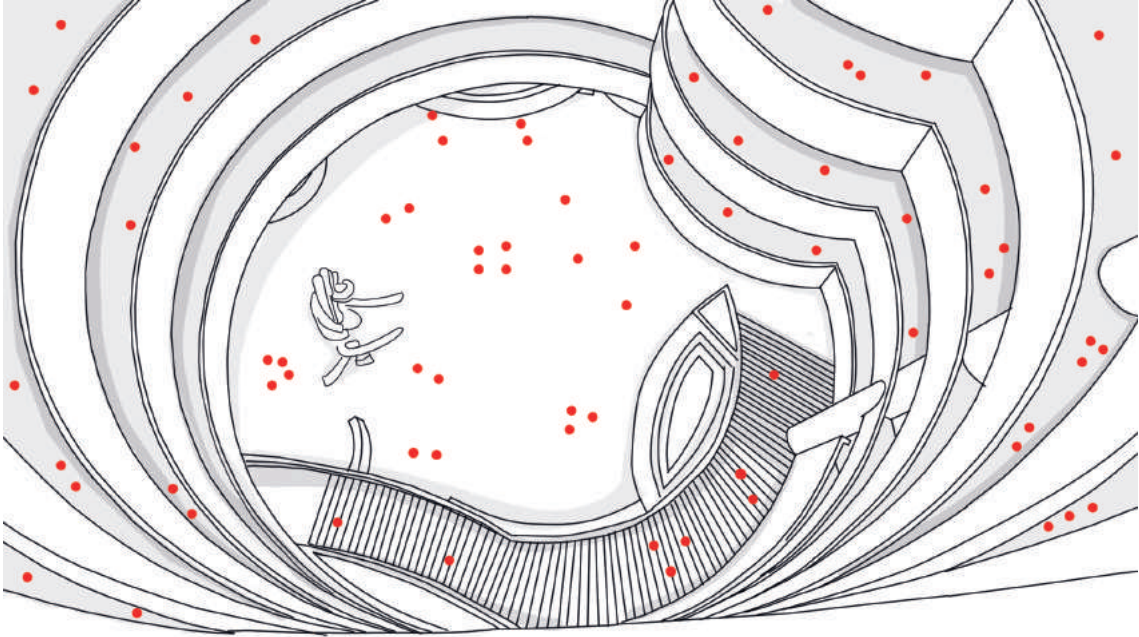
Şekil 3.16 Guggenheim sıradan bir gün [113]

Şekil 3.17 Rutin Ziyaret Saatlerinde

Şekil 3.17'de müze yönetimi ve vakıf tarafından belirlenmiş rutin saatlerde müzenin ziyarete açık olduğu durum temsil edilmiştir. Söz konusu zaman aralığında temsil edilen kullanım tüm zamanı kapsamamakta, ortalamaya dair fikir vermeyi amaçlamaktadır. Müzenin ziyarete açık olduğu her saatte mütemadi olarak bu yoğunlukta bir kullanıma sahip olmadığı hesaba katılmalıdır. Örneğin Çarşamba

günleri saat 11.00'da özel bir etkinlik harici böyle bir kullanım olmayabilir ancak bu durumun ortalama bir tipolojik temsiliyete engel olmayacağı söylenebilir. Şema incelendiğinde bir karşılama mekânı olarak çalışan zemin katta yer alan birimin önünde kullanıcıların yoğunlaştığı görülmektedir. Karşılama mekânı haricinde müze içerisindeki serbest kullanımla birlikte sirkülasyon üzerinde düzensiz dağılmış müzedeki eserleri inceleyen kullanıcılar görülmektedir. Bu şema, müzenin nesnel zaman aralıklarındaki rutin kullanımını temsil etmektedir.

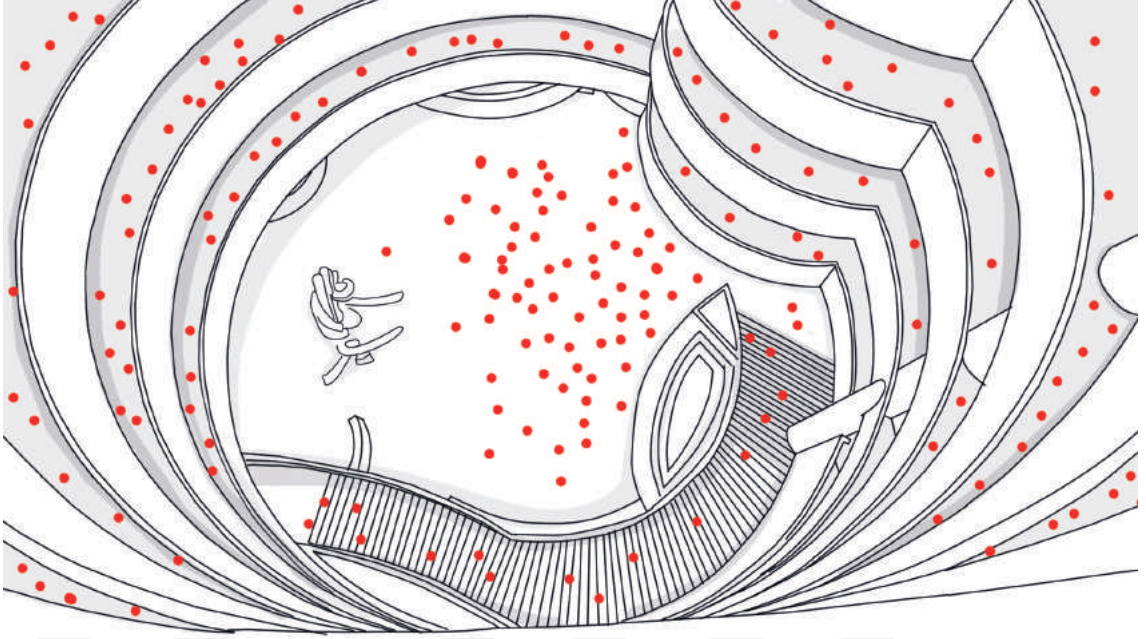

Şekil 3.18 Üyelere Özel Zamanlarda

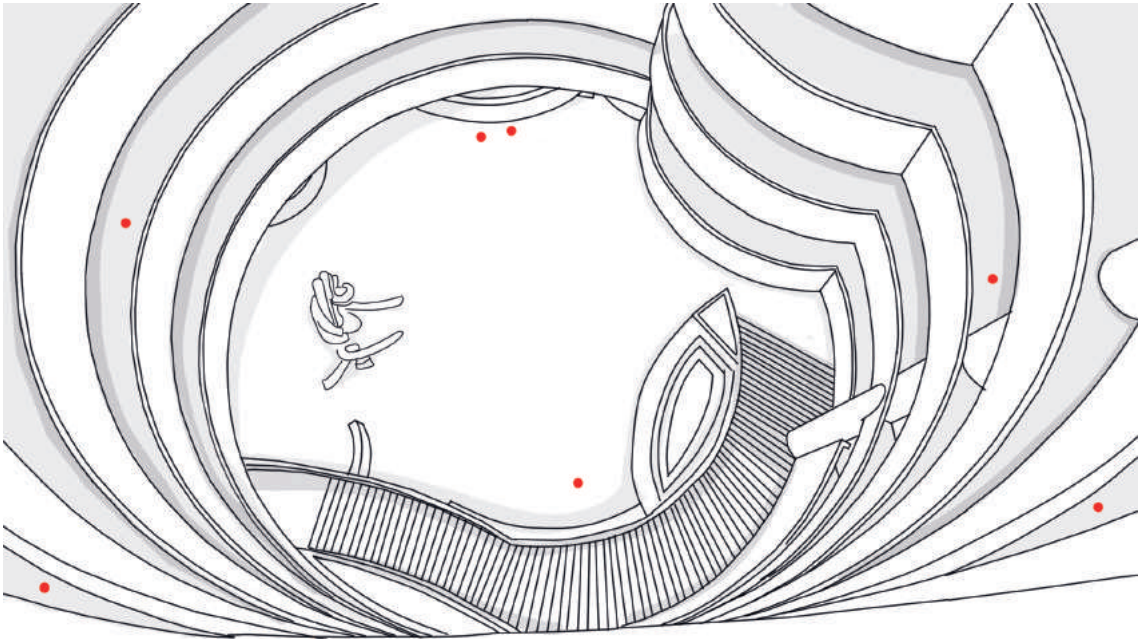
Şekil 3.18'de ise yine vakıf ve müze yönetimi tarafından belirlenmiş ve müzenin sadece üyeler için kullanıma açık olduğu gün ve saatlerdeki temsili kullanımı şematize edilmiştir. Yönetim tarafından önceden onaylanmış bir kullanıcının varlığı söz konusu olduğu için karşılama mekânındaki kontrolün daha hızlı olacağı düşünülebilir. Bu durum, kullanıcıların karşılama mekânındaki yoğunluğunu azaltacaktır. Pazartesi günleri müzenin genel ziyarete kapatıldığı saat olan 18.00'dan 20.00'a kadar sadece üyelere özgü bir kullanım söz konusudur. Bu sayede gün içindeki rutin kullanıcı yoğunluğu gözlenmeyecektir [108]. Bunun yanı sıra üyelerin birbirine olan aşinalığı hesaba katılacak olursa giriş mekânında karşılaşmalar ve grup halinde bir arada bulunan kullanıcılar olacaktır.

Şekil 3.19'da kısa süreli özel etkinlikler sırasında müzenin tahmini kullanımı temsil edilmektedir. Karşılamadaki kontrol mekânında daha yoğun bir kullanımın olacağı söylenebilir. Bunun yanı sıra sergi rampalarındaki kullanıcı yoğunluğu da özel zamanlarda rutin saatlerden daha fazla olacaktır.

Şekil 3.20'de müzenin ziyarete kapalı olduğu zaman aralıklarındaki kullanımı temsil

Şekil 3.19 Kısa Süreli Özel Etkinliklerde

Şekil 3.20 Müzenin Kapalı Olduğu Saatler ve Tatil Günlerindeki Temsili Kullanım

edilmektedir. Sergi, müze vb. gibi içerisinde değerli objelerin bulunduğu mekânlarda güvenlik açısından hacimlerin fiziksel anlamda devamlı kontrol edildiği düşünülebilir. Bu durumdan hareketle mekânın sirkülasyonunun ritmik sürelerde müze personeli tarafından kullanımının olacağı söylenmelidir.

İncelenen zamana bağlı kullanımların, nesnel zaman çerçevesinde ele alındığı belirtilmelidir. Daha önce değinildiği gibi bu dışsal zaman, otorite tarafından belirlenmiş ve sınırları çizilmiş, herkes için ortak olarak kullanılacak bir süre ve zamansal konum temsiliyetidir. Bu temsiliyetin, Augustinus'un bahsettiği eşit zaman birimleri üzerinden kurgulandığı söylenmelidir. Yine de gösterilen kullanımların her biri tipolojik bir fenomen gibi düşünülecek olursa, birbiri arasında kendiliğinden kurulan ardışık ilişkinin söz konusu olacağı söylenilebilir. Fenomenlerin ardışıklığı da Leibniz'in belirttiği zamanın kendisinin olmadığı duruma dikkat çekmektedir. Burada fenomenlerin sınırını çizen yapının mimari düzeni, yönetimi tarafından zamana bağlı kısıtlamalar, kültürel ve sanatsal vb. dış etmenlerdir. Mimari düzen, yapının kullanımında bir fenomenal tipoloji oluşturmakta, otorite ise bu fenomenlerin ardışıklığını düzenlemektedir. İki etmenin bir araya gelmesiyle oluşan ardışık döngü ise bazı zamanlar kültürel, sanatsal, ekonomik vb. dış etkilerin sebep olduğu özel durumlarla kırılmaktadır.

Özetle, yapılan analize zamansal açıdan iki farklı bakış söz konusudur denilebilir. Bu bakışlardan ilki Newton'un mutlak zamanı özelindedir. Buna göre zaman herkes ve her şey için aynıdır. Bu bakışla objektif ve adil bir mekânsal kullanım düzenlenebilmektedir. Öyle ki belirlenen gün ve saatlerde binanın kullanıcıya açık oluşunun oluşturduğu döngüsellik yıllarca korunabilir. Bunun harici olan bakış da Newton'un zaman düşüncesine itirazı olan Leibniz'in bakışıdır. Buna göre de zamanın kendi başına var oluşu söz konusu değildir. Bu açıdan bakıldığında fenomenler mi mimari kullanım zamanlarını yaratır yoksa süreler mi yapıdaki fenomenleri yönlendirir soruları sorulabilir.

3.2 Paris Kuzey Garı Binası

Şekil 3.21 Paris Kuzey Garı [114]

Jacques-Ignace Hittorff'un tasarımı olan Paris'teki Kuzey Garı Binası, 1861-1865 yılları arasında inşa edilmiştir. Söz konusu yıllarda son teknolojinin bir ifadesi olan demiryollarına çok önem verilmektedir. İnşa edildiğinde Fransa'nın en güzel yapılarından biri olarak kabul edilmiştir [115]. Mimari özellikleri ve dünyanın en kalabalık istasyon binalarından biri olması, zaman odaklı analiz için bu yapıyı uygun kılmaktadır. Ulaşım binalarının kendilerine özgü kullanım ritimlerinin olduğu söylenmelidir. Söz konusu periyodlar bu tip yapıları zamansal açıdan dikkate değer kılmaktadır.

3.2.1 Analizin Yöneliminin Belirlenmesi

Gar binalarının kendine özgü ritminin oluşu, yapının uzun süreler boyunca kullanılıyor olması ve mimari açıdan kayda değer bulunması gibi etmenlerin bir arada bulunabildiği "Paris Kuzey Garı", zaman odaklı analiz için örnek oluşturulabilmesi açısından uygun bir yapı olarak görülmektedir. Toplum açısından önemi olan bu tip yapıların mekânsal değerlendirmesinde belirli sonuçlar elde etmek amaçlanabilir. Bu sonuçlar mekânın mimarisini ve bu mimarlığın altında yatan düşüncüyü daha iyi anlamak gibi teorik olabilirken, yapının, kullanılış biçimi ve kullanılmasında yaşanan sorunların tespiti, işletme giderlerinden tasarruf edilemeyeceğinin gösterilmesi veya taşıyıcı elemanların sağlamlık durumunun anlaşılması gibi pratik de olabilir. Bu çalışmada yapılacak analizin şablon niteliği taşımasından dolayı hem teorik hem pratik amaçlar güdülmüştür ve analizin pratik-teorik puanı buna göre belirlenmiştir. Tablo 3.3'te analizin yönelimi görülmektedir.

Tablo 3.3 Paris Kuzey Garı'nın Analiz Yönelimi

ANALİZ YÖNELİM CETVELİ

TEORİK -3 -2 -1 0 +1 +2 +3 PRATİK

	NİTELİK	NİCELİK	RİTİM
ARISTOTELES	Zaman ve hareketi yakından ilişkilendirmekte ve sürekliliğe vurgu yapmaktadır. Zamanın, değişimin kendisi olmadığını ancak değişimden de bağımsız olmadığını söylemektedir.	Zamanın, önce ve sonraya göre devrinin sayısı olduğunu söylemektedir. Zaman, anların toplamı değildir çünkü şimdiki zaman da hesaba katılmaktadır.	Aristoteles'in sürekliliğe yaptığı vurgu önemlidir. Ona göre geçmiş, şimdi ve gelecek içtendir. Herhangi bir anın başlangıcı, ötekini bitirir. Zaman bu yüzden bölünemeyen anlardan meydana gelmektedir.
NEWTON	Zamanın mutlak ve evrenin her yerinde aynı olduğunu söylemektedir. Gerçek zamanın bilinmeyeceğini sadece ölçülebilir verilerle algılanabileceğini belirtmektedir. Zamanın tanrının yaratımı olduğunu iddia etmektedir.	Newton'a göre zamanın niceliği esastır çünkü zaman tanrının yaratımıdır ve herkes için her birimi eşittir. Her şey konum düzeni açısından uzayda, ardışıklık düzeni açısından da zamanda yerleşmiştir.	Newton'a göre zaman parçalarının düzeni sabittir. Uzay ve zamanı tam anlamıyla ölçemeyiz onun duyulur ölçülerini kullanırız: "Mensura Sensibilis"
LEIBNİZ	Zaman Leibniz'e göre soyut ve var olmayan bir kavramdır. Bir kabulden ibarettir. Fenomenlerin birbirinin nedeni olmasından meydana gelmektedir.	Leibniz'e göre varlık, bölünemeyen 'monad'lardan meydana gelmektedir. Zaman da bunlar arasındaki ilişkilerden oluşmaktadır. Bu sebepten dolayı ilişkilerin yoğunluğu ve miktarı zamanın miktarı olacaktır.	Leibniz zamanı fenomenlere bağlı tanımladığı için bu fenomenlerin herhangi bir biçimde tekrar, zamansal ritmi meydana getirecektir denilebilir.
EINSTEIN	Zaman Einstein'a göre mutlak değildir, yavaşlayıp hızlanabilir. Bunun bilimsel kanıtını göstermiştir. Bu durum felsefeyi ve sanatı derinden etkilemiştir.	Zaman ona göre kendi başına bir fiziksel boyut olduğundan dolayı nicel olarak ifade edilebilir.	Zamanın hızının hareketle, ivmeyle, kütleyle bağlı değiştiğini söylemektedir. Ancak bu değişimler sistemin tümünde yaşandığı için ritim, Newton'un bahsettiği anlamda mutlak olacaktır.
AUGUSTINUS	Zamanı tanrının yarattığını söylemektedir. Bu sebepten dolayı ondan öncesi yoktur ve zaman sonsuz değildir. Zamanı, sadece şimdiki zaman olarak algılayabiliriz. Geçmiş zaman artık yoktur, gelecek zaman ise henüz yoktur.	Ona göre zamanın uzunluğundan veya kısalığından söz ederken geçmiş ve geleceği kullanırız. Şimdiki zamanın geçmiş olan miktarı zamansal uzunluğu belirlemektedir.	Zamanın eşit aralara bölünüp ifade edilebileceğini söylemektedir.
KANT	Zaman ve mekânın 'arı' kavramları olduğunu ve tüm fenomenlerin şartı olduğunu söyler. Bu kavramlar kendiliğinden var olan deneyimden bağımsız ortaya çıkan kavramlardır.	Kant'a göre tek bir zaman ve mekân vardır. Diğer tüm zaman ve mekânlar bunun sınırlamalarından ibarettir.	Kant, ardışıklığın olduğunu söylemektedir ancak değişimi de kabul etmemektedir. Ona göre farklı uzaylar eşzamanlıysa, farklı anlar da eş uzaylıdır.
BERGSON	Gerçek zamanın, kişinin bilincindeki zaman olan 'süre' olduğunu iddia etmektedir. Dış dünyadaki zaman homojendir epti parçalıdır. Ancak gerçek zaman böyle değildir.	Bergson zamanın, bilinç hallerinin ardışıklığından meydana geldiğini söylemektedir. Nicelik de buna göre değişken olacaktır. Aslında Bergson, niteliksel çokluktan bahsetmektedir.	Şuur ve otomatikleşmeden bahsetmektedir. Eğer bir eylem sıradan ve bilinçsizce yapılyorsa içsel olarak zamanın ritmi azalır veya durur.

Paris Kuzey Garı'nın zaman odaklı analizinde zamansal nitelik için Bergson'un konuya bakışı uygun görülmüştür:

“Bergson, Gerçek zamanın, kişinin bilincindeki zaman olan ‘süre’ olduğunu iddia etmektedir. Dış dünyadaki zaman homojendir eşit parçalıdır. Ancak gerçek zaman böyle değildir”.

Bu bakış açısının önermesi, zamanın kişinin bilinç hallerinin ardışıklığından meydana geldiğinin savunulduğu bir önermedir. Yönelim puanı, -1'dir. Yapının mimari biçim ve planının, fonksiyonunun ve sirkülasyon kurgusunun kişinin bilincine olan etkisinin dikkate değer olduğu düşünülmektedir.

Yapının zamansal nicelik odaklı incelemesinde ise Isaac Newton'un bakışı uygun görülmüştür:

“Newton'a göre zamanın niceliği esastır çünkü zaman tanrının yaratımıdır ve herkes için her birimi eşittir. Her şey konum düzeni açısından uzayda, ardışıklık düzeni açısından da zamanda yerleşmiştir.”

Nesnel zaman odaklı bir değerlendirme olan bu ifadenin yönelim puanı, +1'dir

Yapının zamanın ritmi bazlı incelemesinde Leibniz'in önermesi uygun görülmüştür:

“Leibniz zamanı fenomenlere bağlı tanımladığı için bu fenomenlerin herhangi bir biçimde tekrarı, zamansal ritmi meydana getirecektir denilebilir.”

Bir ulaşım yapısı olan Paris Kuzey Garı, ulaşımın aşamalarının periyodik olarak tekrarına sahne olduğu için bu önerme uygun görülmüştür. Yönelim puanı +1'dir

Tablo 3.4 Paris Kuzey Garı'nın Analiz Yönelimi

TEORİK	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	PRATİK
--------	----	----	----	---	----	----	----	--------

Tablo 3.4'te görüldüğü gibi zaman odaklı analizin toplam puanı +1 olarak belirlenmiştir ve pratik sonuçların daha belirgin olduğu bir değerlendirme ortaya çıkacağı söylenilmelidir.

3.2.2 Zamanın Niceliği Üzerinden Değerlendirme

Çalışmanın bu bölümünde Newton'un mutlak ve her şeyden bağımsız işleyen zaman düşüncesi baz alınmıştır.

'Gare du Nord', 19. Yy.'ın ortasında inşa edilmiş bir yapı olmasından dolayı tarihi yapı kapsamında kabul edilebilir. İnşaatından bu yana 150 yılı aşkın süre geçmesi ve kullanılıyor olması mimari anlamda kalıcılığına dair önemli fikirler verebilmektedir. Öncelikle bu durum için daha önce analizde belirlenmiş belirli sorular sorulmalıdır:

1. Paris Kuzey Garı'nın inşa ediliş amacı nedir?

Fransa'nın başkenti olan Paris'te söz konusu yıllarda gittikçe artan yolcu ve ticaret trafiğinin karşılanması için bir yapı ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyacın giderilmesi için o yıllarda kent dışında yer alan 'Clos Saint Lazare' adı verilen alanda yer alan daha küçük bir istasyon binasının yerine inşa edilmiştir [116]. Bu gar binası, Belçika'ya bağlanan tren hattının son noktası olması açısından da önem arz etmektedir.

2. Yapının fonksiyonu nedir?

Yapının ilk inşa edildiği zamanki fonksiyonu yolcu ve mal trafiğini karşılayacak bir tren istasyonudur. Günümüzde tarihi vafına rağmen bu fonksiyonunu korumaktadır.

3. Tercih edilen malzeme ve strüktürel kurgu nedir?

Şekil 3.22'de görüldüğü üzere yapıda kullanılan malzeme, o dönem oldukça moda olan ve daha hafif, yüksek yapıların inşa edilmesini sağlayan demirdir.

Şekil 3.22 Kuzey Garı'nın Ana Salonu [114]

Yapının demir iskeleti şekil 3.23 ve şekil 3.24'te görülebileceği üzere dekoratif bir cephe ile de gizlenmiştir. Yaklaşık 72 metre açıklığa sahip bu yapıda dökme demir sütunlar kullanılmıştır. Şekil 3.24'te görüldüğü gibi cephede ise kesme taş kullanılarak neoklasik bir tarz amaçlanmıştır.

Şekil 3.23 Paris Kuzey Garı Strüktür ve Cephe Modeli [117]

Şekil 3.24 Kuzey Garı Ön Cephesi [117]

4. Yapının var olması amaçlanan süre nedir?

Yapının niteliği, maliyeti ve işçiliği göz önüne alındığında kısa süre ayakta kalması için inşa edilmemiş olduğu anlaşılmaktadır. Tüm bu etmenler bir araya gelip değerlendirildiğinde Paris Kuzey Garı Binası, kalıcı yapı sınıfına sokulabilir. Tarihi yapı olması ve uzun süre var olması bu sonuca direkt olarak gidilmesini kolaylaştırmaktadır ancak yapının inşa edilirken de uzun sürelerde hizmet vermesi düşünülerek inşa edildiğinin tespitinin yapılması açısından yaklaşım önemli görülmektedir.

Gare Du Nord binasının her yapı gibi kendine ait bir zaman çizelgesi mevcuttur. Bu çizelgeyi, yapının inşa edilmesinden daha önce ticari ve toplumsal bir ihtiyacın doğmasıyla başlatmak gerekebilir. Ulaşım açısından ihtiyaç duyulmaya başladığı anda yapının eksikliği kendini gösterecek ve sosyolojik olarak var oluşu başlayacaktır. Daha sonra inşa edilmeye karar verilmesi, inşa edilecek yerin belirlenmesi ve projenin hazırlanmasıyla bu var oluş kuvvetlenecektir. Mevcut gar binasından önce aynı yerde yer alan bir gar binasının oluşu, yapının tarihini daha da eskiye taşımaktadır. Zaten ulaşım için kullanılan bu alanın kamu belleğinde yeri oldukça kuvvetlidir. İnşa edilirken de mevcut binanın tamamı yıkılmadan, onu kapsayan ve onunla melezlenen bir bina ortaya çıkmıştır.

Şekil 3.25 Paris Kuzey Garı Tarihi Konumunu Gösteren Şema [117]

Aynı alanda zaten daha önce kullanılan daha küçük bir istasyon mevcuttur. Burada yer alan gar binası 'Léonce Reynaud' (1803-1880) tarafından inşa edilmiştir. Gerekliliğin bu yönde olduğuna karar verilmesi dolayısıyla istasyon önerilere rağmen maliyetin de etkisiyle daha sonra ihtiyacı karşılayamayacak kadar küçük inşa edilmiştir [115]. Daha sonra Avrupa'daki diğer istasyonlarda olduğu gibi kısa zamanda yoğunluk artmış ve şimdiki yapının inşasına karar verilmiştir. Mevcut istasyonun genişletilmesi üzerine olan tasarım, onunla melezlenen yeni bir yapı ortaya çıkarmıştır. İnşaat henüz devam ederken yapı açılmış ve kullanılmaya başlanmıştır. Günümüz itibarı ile 158 senedir kullanımı devam etmektedir. Bu zaman dilimi insan ölçeğinde düşünüldüğünde birkaç nesili kapsaması açısından uzun kabul edilebilir. Burada kastedilen zaman uzunluğu nicelikselidir. Paris Kuzey Garı'nın şekil 3.25'te yer alan şemadaki tarihçesi daha detaylı ele alınacak olursa açıldığından beri şöyle bir kronolojik sırayla karşılaşılmaktadır:

1. 25 Ocak 1846: Paris – Clermont bölümünün açılışı, Paris-Nord'dan Lille'e giden hattın ilk bölümü ve iskelenin şirkete teslimi
2. 14 Haziran 1846: Paris-Nord'dan Lille ve Kuzey iskelesine giden hattın açılışı
3. 1861-1865: Gare du Nord'un mimar Jacques Hittorff tarafından yeniden inşası

4. 1877: ray planının değiştirilmesi, sekizden on üç raya geçiş
5. 1889: ilk genişleme, on üç şeritten on sekiz şeride geçiş
6. 1900: ikinci genişleme, onsekizden yirmisekiz şeride geçiş
7. 1934: avant istasyonunun geliştirilmesi ve rayların üçüncü yeniden dağıtımı
8. 9 Aralık 1958: Elektrik çekişinin gelişi ve 25 kV-50 Hz'de güç verilmesi
9. 1973: Bir yanda Hittorf istasyonunu, diğer yanda eski Petite-Ceinture ek istasyonunu birbirine bağlayan betonarme otopark inşaatı
10. 1977'den 1982'ye: metro istasyonunda geliştirme çalışmaları
11. Mayıs ve Eylül 1993: LGV Nord'un açılışı ve TGV Nord'un işletmeye alınması, hat planının bir kez daha tamamen elden geçirilmesi
12. 12 Temmuz 1999: RER E hattı ve Magenta istasyonunun açılışı
13. 1998'den 2002'ye: "Gare du Nord Exchanges" operasyonu. 1973'ten önce beton otoparkın yerini ilkel salona yakın camlı bir salon aldı.
14. 2020'den 2024'e: "Stationord" operasyonu ve istasyonun trafiğinde günde 700.000'den 900.000'e çıkacak bir artış için hazırlanması [116]

Yapıyı ve yapının tarihsel konumunu iyi anlamak açısından önemli zaman noktalarının belirtilmesi, faydalı görülmektedir. Leibniz'in fenomenlerin ardışıklığı fikrine de referans verebilecek bu yaklaşımın uygulanması, yapının mimarlık tarihi açısından incelemesinden farklı olmayacaktır. Ancak yapılan zaman odaklı yaklaşımın bir kısmını oluşturması açısından da gerekli görülmektedir. Yapılan inceleme, Newton'un bahsettiği mutlak zamanı temel alan bir incelemedir. Dış gerçeklik olan zamanın, herkes için ortak kabul edilen ve belirli periyodları nesnel olarak tekrar eden türü söz konusudur. Bir yapının 158 senedir ayakta ve kullanılıyor olması, dünya mimarlık tarihi açısından önemli oluşunun yanı sıra miktar olarak bakıldığında sadece 158 seneyi kapsayan bir var oluştan söz edilebilir. Buna karşın yapının zamanın başka özellikleri ile değerlendirildiğinde farklı bir bakışla önemi belirlenebilir. Piramitler gibi 4000 seneye varan sürelerde ayakta kalan yapıların da mevcut olduğu düşünülürse zamansal nitelik bazı konularda daha ayırt edici noktalarda kendini gösterebilir.

Paris Kuzey Garı Binası'nın anıtsal kapsamda sayılması ancak hala kullanılması onu, muhafaza edilmesi ve her detayı korunması gerekli bir müzeden çok fayda beklenen bir yapı da yapmaktadır. Binanın bir durak noktası olması, veda edilen veya karşılanan bir mekân olması dolayısıyla sosyal açıdan önemi de fazla olmuştur. Bu durum onun toplumsal hafızada bir yere sabitlendiğine kanıt olarak sunulabilir. Bina ileri bir zamanda kullanılmamaya karar verilse veya fonksiyon değiştirse bile toplumsal

önemi açısından varlığını sürdürebileceğini ve bu anlamda kalıcılığının güçlendiğini söyleyebiliriz.

Şekil 3.26 Charles Gumery'nin 'Amsterdam' heykeli [117]

Toplum hafızasında bir romantik röper olmasının yanı sıra mimari anlamda da dikkate değer bir yapı oluşu onu sanat ve mimarlık tarihi açısından önemli ve kalıcı kılmaktadır. Gare Du Nord'un cephesi 13 ünlü sanatçı tarafından yerinde yontulmuş 23 adet heykel barındırmaktadır [117]. Bu heykeller onu bir açık hava müzesi gibi de konumlandırmaktadır. Heykellerin her biri demiyolu şirketinin hizmet verdiği kentleri temsilen oradadır. Şekil 3.26'da 'Charles Gumery'nin 'Amsterdam' heykeli görülmektedir. Bunlar, binanın plastik kalıcılığının sosyal anlamda da desteklenmesini sağlayan mimari elementlerdir. Doğrudan mimari kalıcılığı etkilemese de sosyal açıdan önemi artırması, binanın korunması yenilenmesi ve ömrünün uzatılması gibi sonuçlara götürmektedir. Nitekim yapı açıldığı 1864 senesinden beri kronolojik sırada bahsedildiği gibi 4 kez büyük yenileme ve restorasyon geçirmiştir. Şekil 3.27'de bu yenilemelerden birine ait (Eurostar¹ için) 1990'larda çekilmiş fotoğraf görülmektedir.

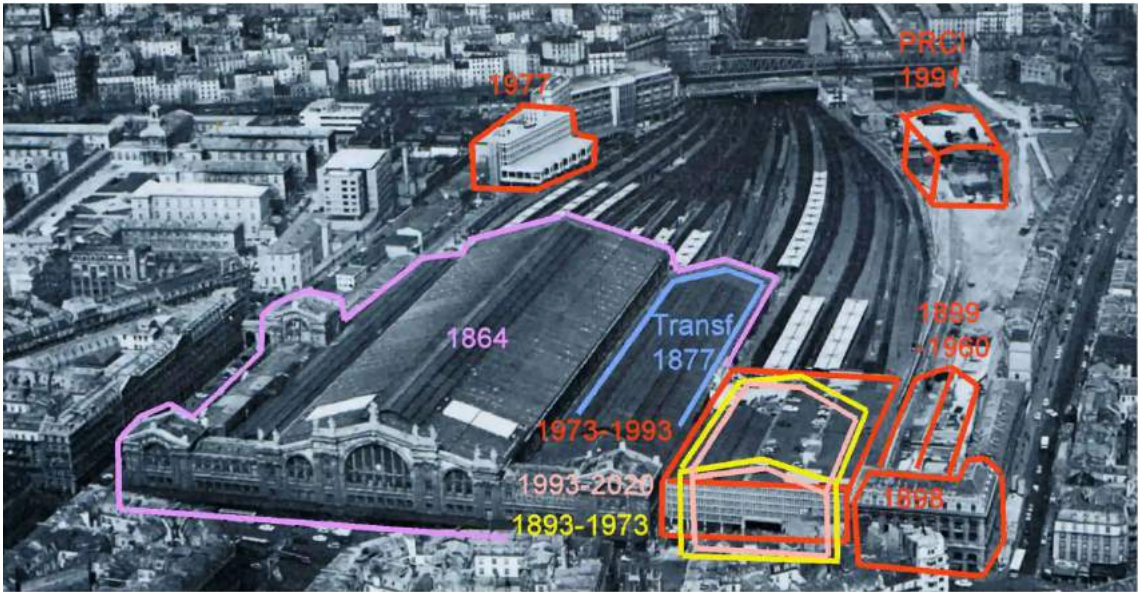
Yapı şekil 3.28'de görüldüğü gibi sonraki yıllarda birçok eklenti ile de büyütülmüştür.

5. Yenileme ise önümüzdeki 30 yıl planlanarak yapılmış ve 2024 Olimpiyat Oyunları'na kadar bitirilmesi planlanmıştır [119]. Daha sonra proje maliyetlerinin

¹Eurostar İngiltere'yi Fransa, Belçika ve Hollanda'ya bağlayan yüksek hızlı tren hizmetidir [118]

Şekil 3.27 Eurostar için Yapılan Yenileme [116]

Şekil 3.28 Kuzey Garı'nın sonradan yapılan eklentileri [116]

tahmin edilenin üç katına çıkması ve teslim tarihinin 2026 yılını bulması sebebiyle iptal edilmiştir [120]. Yine de 2024 yılı için gerekli yenilemeler hafifletilerek 'Horizon 2024' adı altında yeniden planlanmıştır [121].

Gar binasının 30 sene daha yolcu taleplerini karşılayacak şekilde yenilenmek istenmesi onun strüktürel kurgusunun amaçlandığı şekilde kalıcılığını sürdürmesini sağladığını göstermektedir. Malzeme dayanıklılığının, toplumsal gerekliliklerin, sosyal etkilerin, sanatsal ve mimari özelliklerin bir araya gelerek oluşturduğu bu etki onun herkes için ortak kabul edilen zaman birimlerinde mümkün olduğunda fazla ayakta kalmasını sağlamaktadır.

Sonuç olarak Paris Kuzey Garı Binası, yapılan zamansal nicelik odaklı incelemede kalıcı yapı olarak sınıflandırılmış ve yapının insanlık tarihindeki zamansal konumu şemayla gösterilip detaylandırılmıştır. Buradaki inceleme, tamamıyla zamanın miktarıyla alakalıdır. Bu dış gerçeklik olan zamana referans veren bir inceleme olduğundan Newton'un bahsettiği zamanın mutlaklığı ve herkes için aynı oluşunu dikkate almak gerekmektedir. Bunun yanı sıra Bergson da bu zamanı homojen zaman olarak belirlemekte ancak onun tanımı mutlak bir zamanı zorunlu kılmadığı için Newton tarafından bir bakış daha tutarlı olacaktır. Mimarlık ve zaman kavramının oldukça nesnel ara kesitinde yer alan bu çıkarsamaların, herkes için aynı ve her yerde geçerli olan analitik veriler sağladığı söylenebilir. Newton'un penceresinden olan bakışın yanı sıra Leibniz'e de değinmek gereklidir. Fenomenlerin ardışık halde bulunmasına yaptığı vurgu, yapının geçirdiği önemli aşamaların, tamirlerin, yenilemelerin kronolojik sıralamasıyla ilişkilendirilebilir. Nitekim yapının uzunca bir süre önemli bir olay ve değişim geçirmediği bir zaman aralığında olan

3.2.3 Zamanın Niteliği Üzerinden Değerlendirme

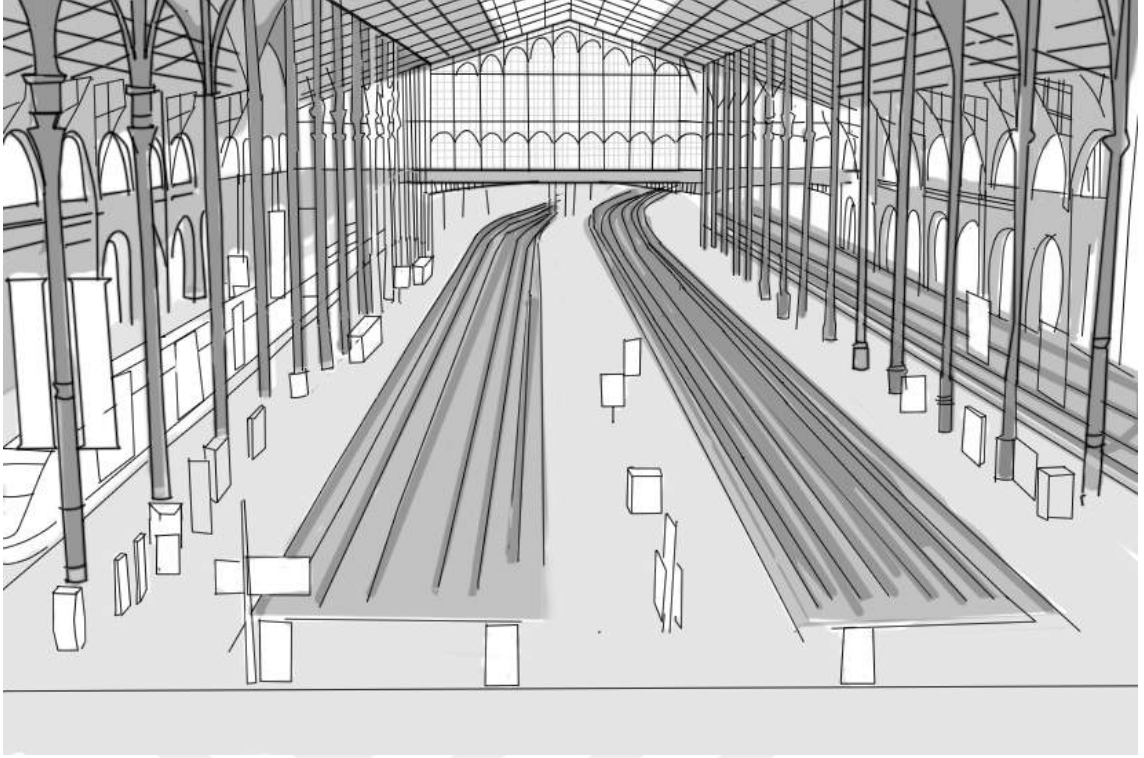
Çalışmanın bu bölümünde Bergson'un 'süre' kavramı üzerinden bir yaklaşım kurulmaktadır.

Ulaşım yapıları, temelde ortak paydası ulaşım olan bir topluluğun beraber kullandığı mekânlar olup uğranan yerlerdir. Yolculuk eden toplulukların yol rotaları üzerinde bir durak olmaları bu yapıları ara mekânlar haline getirir de, herhangi bir kente lastik tekerlekli veya raylı sistemler kullanarak gelen herkesin uğramak durumunda kaldığı ortak yapılar olması açısından önemlidir. Ulaşım yapılarında zaman kavramının ayrıca bir önemi vardır çünkü ulaşım kavramı zamana odaklı bir oluşu temsil etmektedir.

Bu zamana odaklı eylemin insan bilincindeki alanlara olacak etkisi dikkate alınmalıdır. Bir mekândan bir yere gidilecek olması veya bir yerden o mekâna gelmiş olması, tüm

bu fenomenlerin ardışıklığı konusunu oldukça belirgin kılmaktadır denilebilir. Yapının mimari özelliklerinden önce fonksiyonun ona kazandırdığı bu tür etkiler mevcuttur. İnsanların zihninin böyle bir filtreyle mekânı tecrübe etmesi, herhangi başka bir mekânın doğrudan tecrübesinden de farklı olacağı söylenebilir. Yolculuğunun bitişinin ardından gar binasında trenden inen yolcu, yol boyunca yaşadığı hareketlilik ve mekân değiştirmenin verdiği dinamizm yerine artık durağanlıkla temas etmiştir. Bu durağanlığa ilk temas ettiği yer ise tren istasyonu olmuştur. Farklı şekilde yolculuğa başlayacak birisi için hareketlilik ve dinamizmden önceki son durağan nokta istasyon olabilir. Bütün bunlar Bergson'un bahsettiği bilinç hallerinin ardışıklığı ve zamansal ortamdır. Kişilerin bilincini mimari fonksiyonun bu şekilde kendiliğinden manipüle ettiği söylenebilir. Paris Kuzey Garı Binası, mimari plastiği ve yüzeyleriyle de zaman kavramı açısından incelenebilir. Öncelikle yapının büyük iç boşluğu, tek hacimde bütün hareketliliğin gerçekleşmesi gibi durumlar göz önüne alınmalıdır. Büyük mekânların insanları durdurucu etkisinden daha önce bahsedilmiştir. Günlük yaşamda sürekli devasa açıklıkların geçildiği kucaklayan mekânlarla temas etmeyen birey, bu tür mekânlara geldiğinde refleks olarak mekânın etkisine girecektir. Bu durumda mimari plastik ve hapsettiği boşluk Kant'ın bahsettiği tek mekân ve tek zaman olgusuna bir bilinçsiz vurgudur. Kişiyi tekilliğe ve bütünsel algılamaya götürebilecek bu boşluk ifadesi, zamansızlaşma, zamandan soyutlanma, zamanı başka türlü tecrübe etme gibi sonuçlar doğurabilir. Bunların kullanıcı tarafından bilinçli olarak algılanması gerekmemektedir. Bundan hareketle Pallasmaa'nın, "...devasa sütunlar arasındaki mekânlarda zaman ve mekân ebediyen birbirine kilitlenmiştir; madde, mekân ve zaman kaynaşarak tek bir temel deneyime, varolma duygusuna dönüşür." , diyerek sözünü ettiği durumla Paris Kuzey Garı Binası'nda karşılaşılacağı söylenilebilir.

Zevi'nin sözünü ettiği düşey çizgilerin, Gare Du Nord yapısında bolca mevcut olduğu söylenilmelidir. Onun sözünü ettiği, kişinin kendi görsel yolculuğundan ayrılıp yerden göğe kadar olan bir izlenmeye tutulması, mekânın şekil 3.29'daki iç hacmindeki yükseklikle de birleştiğinde anlam kazanmaktadır. Bunun yanı sıra yapıda şemada görüldüğü gibi tren raylarının yatay ve sonsuzluğa uzanıyormuş gibi mekânı aşan, yapının dışına taşan biçimde yer aldığı görülebilir. Bu aşkınlık onu diğer istasyonlara bağlayan veya kullanıcı özelinde düşünüldüğünde sadece onu kendi sınırından dışarıya taşıyan bir durum yaratmaktadır. Rayları gözleriyle takip eden birisi, kendi düşünsel dünyasında onu devam ettirecektir. Kişi bu yapıyı sadece kendi tektoniğiyle tecrübe ettiğinde de bilincindeki zamanın bu şekilde kırılıma uğraması beklenebilir. Bu durum her kullanıcı özelinde farklı olacaktır ancak zamansal algıyı etkileyen ana elementlerin tespiti bakımından inceleme faydalı olabilir. Yapının planimetrik analizi de kullanıcının bilinç değişim aralıklarının öngörüsünde gereklidir. Planimetrisinin, yapıya ait faydalı alan ve sirkülasyon alanlarını göstermesi açısından kuvvetli bir

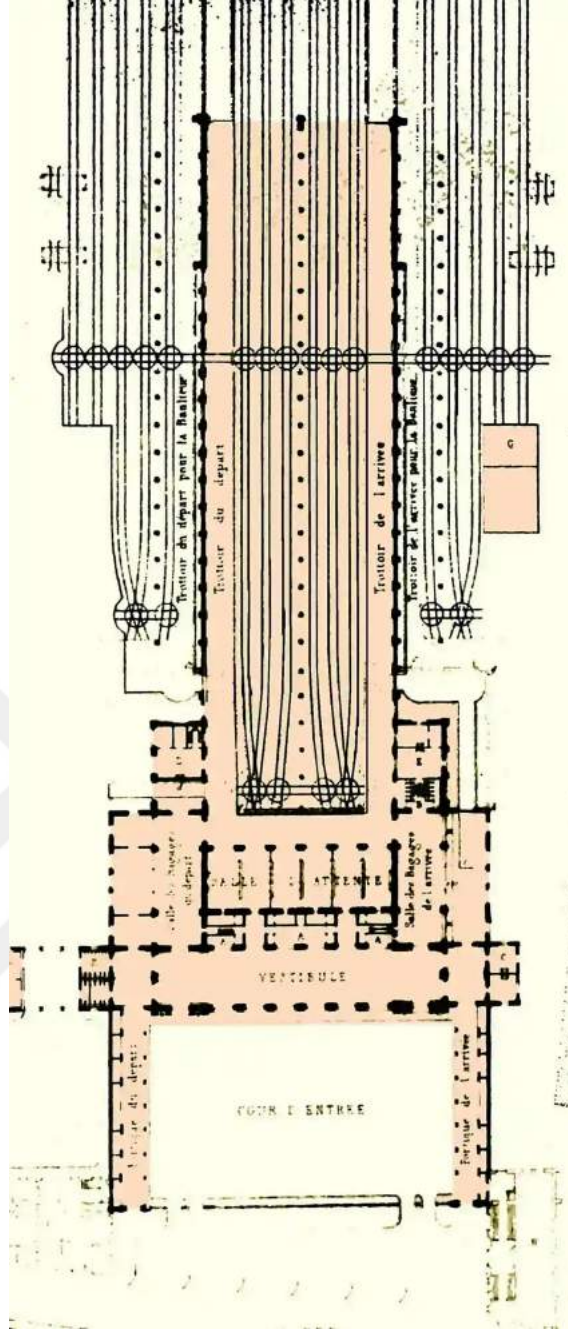

Şekil 3.29 Gare Du Nord İç Mekân Perspektif Çizimi

element olduğundan daha önce bahsedilmişti. Bu yüzden Paris Kuzey Garı'nın planlarının analizinin bir parçası olması istenmiştir.

Şekil 3.30'da Önceki yapıya Hittorff'un hatları genişletme adına yaptığı müdahaleler şekil 3.31'deki ve Şekil 3.32'deki planlarda görülebilmektedir. Hittorff'un planında yolcuların hattın sağında ve solundaki alanlarda olmasıyla yapının tek büyük hacmine ulaşılmıştır. Şekil 3.33'te ise 2024 yılı için yapılacak yenilemeden sonraki durum görülebilir.

Planimetride görülebildiği gibi hizmet veren alanların tren hatlarının yan tarafında olmasından dolayı 'Rue de Dunkerque' cephesinden yapıya giren kişinin trenlerde direkt karşılaşması söz konusudur. Neoklasik bir cepheyle yüzleşen kullanıcının bu cepheyi aştıktan hemen sonra raylı sistemler gibi 1800'lerde başlamış ve günümüze modernize edilerek gelmiş elementler ve devasa bir hacimle temasının bilinç üzerinde yaratacağı etkiler düşünülmelidir. Yapıya girerken böylesine bir geçiş yaşamak, ardışık tecrübelerin nicelik olarak kısa bir zamanda nitelik olarak uzun algılanmasına yol açabilir. Sürekli salona giren ve çıkan trenlerin yarattığı hareket de bu sirkülasyon kurgusuna etki edecektir. Yapının alt ve üst katları da dolaşımdaki bu ana hikayeye dahil olmakta veya o ana mekândan ayrılmaktadır. Tüm katlarının planimetrik analizinin yapılması, sadece zamansal nitelik odaklı yaklaşıldığı için bu çalışmada gerekli görülmemiştir. Yine de şekil 3.34'deki şemada yapının seviyeleri arasındaki

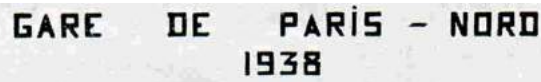

Şekil 3.30 İlk Yapının Planı[116]

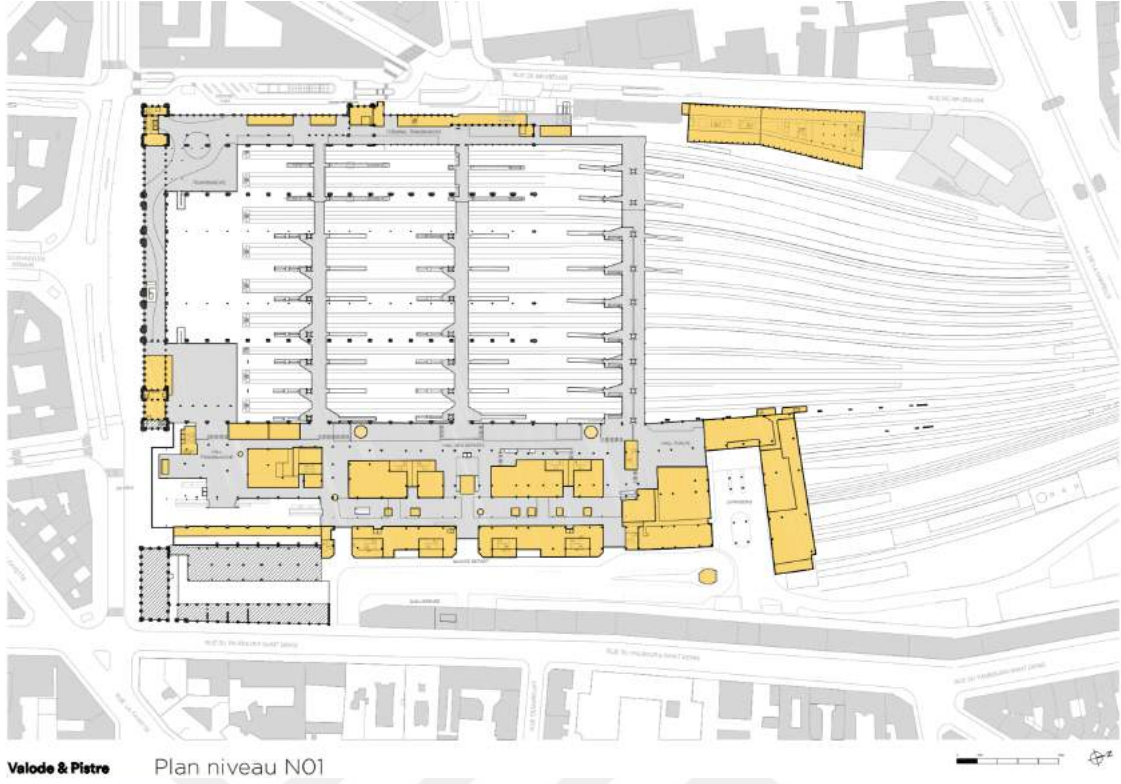
Plan d'ensemble

Şekil 3.31 Kuzey Garı Master Plan [116]

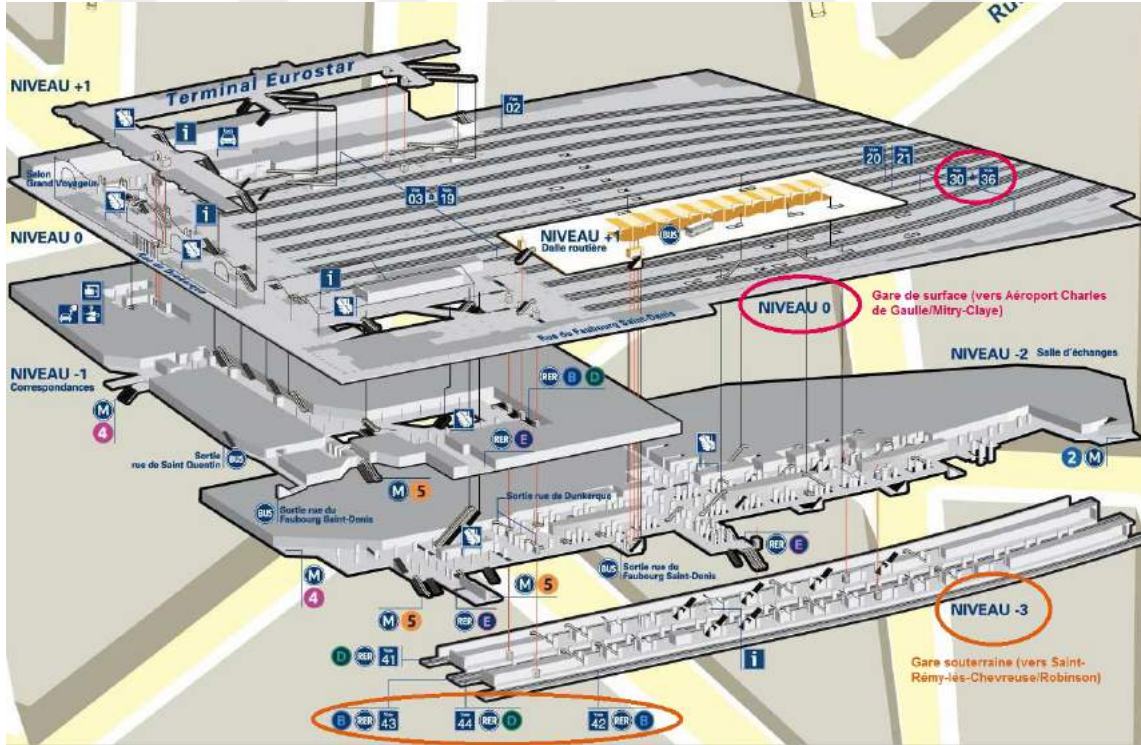

Şekil 3.32 Kuzey Garı 1938 Hat Planı [116]

Şekil 3.33 Kuzey Garı 2024 İçin Planlanan Yenilemedeki Kat Planı [122]

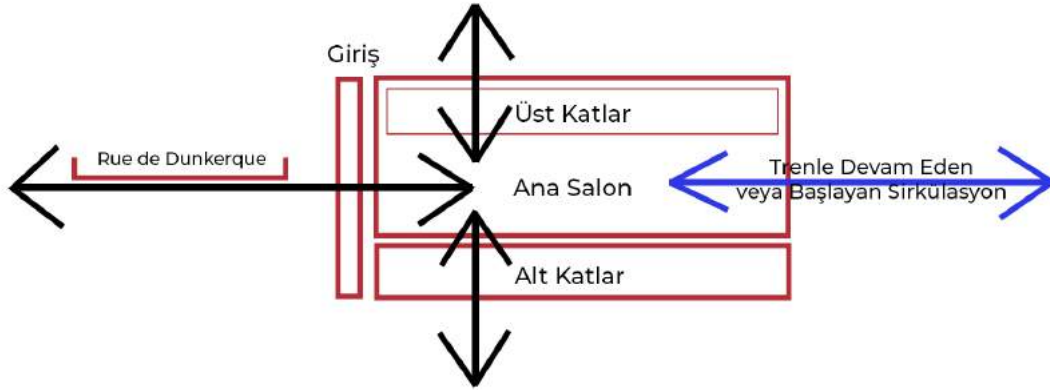
ilişki görülebilir.

Şekil 3.34 Kuzey Garı Katları Gösteren Şema [123]

Alt ve üst katlardaki sirkülasyon da Dunkirk Caddesi'nden gelen yönelimde olduğu

gibi ana salondaki dramatik iç mekânla sonlanmaktadır. Bahsedilen ana salon, sirkülasyondaki kronolojik izlencenin kaydadeğer bir noktasını oluşturmaktadır. Yapıyı kullanan kişi açısından kesinlikle bu ilk tecrübeye bir zamansal kırılım oluşacağı söylenmelidir.

Şekil 3.35 Sirkülasyon Üzerinde Karşılaşılan Alanlar - Şematik Kesit

Şekil 3.35'te görüldüğü gibi bina, iki ana hikayenin odak noktasını oluşturmaktadır. Yolculuk yapmak için yapıya gelen kullanıcıların kentten ana salona girişi ve burada mekânı tecrübe edip trene binerek binadan ayrılmaları ana hikayenin ilkidir. Burada planimetri, hikayenin biçimini ve mekânı kullanan insanların duyularının biçimini etkilemektedir. Herhangi bir ulaşım yapısında da hikaye ana hatlarıyla aynıdır ancak mimarının kullanıcı üzerinde etkisiyle manipülasyona uğrayan zamansallık, plan şeması, arktektonik, malzeme gibi elementlerle farklı olacaktır. Diğer hikaye ise bunun tam tersi olan, sürekli bir yer değiştirme anlamına gelen yolculuğun bütün ve statik bir mekânda son bulmasıdır. Trenin göreceli küçük hacminde bir süre geçiren insan için trenden direkt olarak bu büyük hacme geçiş de zamansal bir atlamayı temsil edebilir. Tam bu geçiş noktalarında Bergson ve Leibniz'in zaman bakışları beraber değerlendirilebilir. Fenomenlerin ardışıklığı, Gottfried Leibniz'e göre zamanı yaratmaktadır. Bu ardışık fenomenlerin bilinçaltına etkisi de Bergson'a göre gerçek zaman olan süreyi meydana getirmektedir. Bu durumda Trenden inerek büyük bir hacimle karşılaşan yolcu için her iki tanım da zamansallığına referans verebilir.

Bahsedilen iki ana hikayenin yan hikayeleri de mevcuttur. Herhangi bir yolculuk yapma amacının dışında binayı kullanan kişiler açısından planimetri, büyüklükler, anlamsallık farklı işleyecektir. Yolculuk yapacak birinin yanında gelmiş veya yolculuğu sonlanacak birini karşılamaya gelmiş birisi için peronların olduğu salon, bir bekleme mekânıdır. Bu tip kullanıcılar mekâna gelir, bekler ve geldiği yoldan geri giderler. Bu bekleme sırasında kişinin kendi içsel durumuna göre zamanın niteliği değişmektedir. Bireyin psikolojisi yanında mimarının etkisi böyle durumlarda zayıf kalabilir ve formüle edilmesi zor bir durumdur. Ancak mekânın bütününün ve içerisindeki

hareketin algılanıyor oluşu, beklenen zamanın niteliğine ve dolayısıyla bilinçteki hızına etki edebilir. Bunun yanı sıra geçimlerini Kuzey Garı'nda çalışarak sağlayan insanlar açısından da durum dikkate değerdir. Gar içerisinde bilet satışı yapan, temizlik yapan, güvenliği sağlayan kişiler açısından bu mekândaki zamansallık çok farklı işleyecektir. Gün içerisinde gidip gelen trenlerin yarattığı ritim sıradanlaşacak ve Bergson'un otomatikleşme dediği duruma yol açabilecektir. Bu otomatikleşme Bergson'a göre, kişi açısından zamanın farkındalığını azaltmaktadır. Azalan bu farkındalığın sebebi, yapının düzenli ve sık aralıklarla uzun süreli tecrübe edilmesi ve kişinin şuurunda sıradanlaşması olacaktır. Bu kişi, Dunkirk Caddesi'nden gar binasının içine girdiğindeki o dramatik değişimi bir süre sonra yaşamayacaktır. Mekânın kişi için sıradanlaşmasının ve alışılmasının Bergson'un otomatikleşme dediği zamansal durumla olan kesişimi dikkate değer görülmektedir.

Şekil 3.36 Gare du Nord Tren Girişinin Olduğu Cephe

Şekil 3.36'daki modelde görüldüğü gibi yapıda yer alan açıklıkların dış çevrede ve dünyadaki zaman hakkında gelen bilgiye müdahale etmediği belirtilmelidir. Açıklıkların oldukça fazla oluşu, gün ışığı ve günün saati hakkında kullanıcıya gelecek herhangi bir verinin manipülasyonunu engellemektedir. Bu durum da kullanıcıyı, kişiye içkin bir zaman olan Bergson'un süre'sinden alıp Newton'un bahsettiği mutlak zamana bağlamaktadır. İnsanlar bu yapının içerisinde saatin farkında olmak durumundadırlar. Binmeyi bekledikleri veya yeni indikleri vasıta dış gerçeklik olan zamana göre hareket etmektedir.

Paris Kuzey Garı'nın içerisinde tipik sayılabilecek bir hareket vardır. Trenlerin gara girdiklerinde çıkardığı seslerin, trenin kendisinin garın içerisinde vücut göstermesinin veya peronlardan uzaklaşarak mekândan ayrılmasının yarattığı hareketten ve dolayısıyla zaman duygusundan söz edilebilir. Burada bahsedilen hareketin farkındalığının Aristoteles'e referansla zamanın farkındalığına yol açtığını söylemek gereklidir. Bunun yanı sıra tren bekleyen, trenden inen ve trene binen yolcuların yapının o büyük boşluğu içerisinde yarattığı hareket ve dalgalanma, buna dahil

olan insan için bir zaman duygusu ve hızı belirlerken, dışarıdan izleyen için ayrı bir zamansal çıktı yaratır. Trenin hareket saati yaklaştığında geç kalan yolcuların hareketi ve bilincindeki zamanla, trene zamanında binmekte olan yolcuların yavaş hareketleri farklı olacaktır. Bunlar herhangi bir tren istasyonu için geçerli olabilecek verilerdir. Bu durum aslında mimari fonksiyonun zamana etkisi olarak adlandırılabilir. Fonksiyon, çoğu zaman yapının mimari kararlarından bağımsız olup kararların nedenidir denilebilir. Önem arz eden tüm bileşkelere, sirkülasyona, faydalı hacimlere, açıklıklara ve taşıyıcı kurguya etki etmektedir. Binanın tüm karakterine böylesine işleyen bir element, yapının zaman ile ilişkisini de bahsedilen sebeplerden ötürü etkileyecektir. Ulaşım yapılarında ise bu durum bazen nedenselliği bozmakta ve bahsedildiği gibi doğrudan zamansallığı belirleyebilmektedir. Yapının fonksiyonuyla yakından alakalı bir başka durum ise zamansal ritim ve mimarinin alakasıdır.

3.2.4 Zamanın Ritmi Üzerinden Değerlendirme

Otoriteler veya şirketler tarafından düzenlenen ulaşımın planlı bir eylem olması, zamanın belirli nicel değerleriyle ilişkili olsa da bu nicel değerlerin tekrarı zamanın ritmiyle ilişkilidir denilebilir. Zamanın ritmi, zamanın hızıyla alakalı olan bir durum gibi algılanabilse de bu çalışmada, duruma tekrar eden periyotlar üzerinden yaklaşılmaktadır.

Mimari yapıların kendilerine özgü kullanım biçimleri olduğu gibi fonksiyonlarından ileri gelen ve belirli sınırlar dahilinde belirlenmiş kullanımları da mevcuttur. Bu, binanın kullanım periyotları olarak adlandırılabilir. Bu periyotlar otoriteler tarafından belirlenirken, kendiliğinden de oluşabilir. Örneğin bir kamu yapısının kullanım saatleri belirgin iken bir konut yapısında durum daha belirsizdir. Paris Kuzey Garı'nda ise diğer tüm ulaşım yapıları gibi önceden kararlaştırılmış bir kullanım mevcuttur. Trenlerin geliş ve gidiş saatleriyle meydana gelen bu kullanım, her ne kadar sınırları belli de olsa dinamiktir. Toplum için yılın önemli sayılabilecek günlerinde, resmi tatil günlerinde, önemli toplumsal olaylarda kullanım belirlenen sınırlar dahilinde de olsa artabilir veya azalabilir. Paris Kuzey Garı'nın ölçülebilir bir zamansal ritmi vardır. Bu zamansal ritme dair bilgi, şekil 3.37'deki gibi herkesin ulaşabildiği tren saatlerinin bilgisiyle edinilebilir.

Şekil 3.37'de Paris Kuzey Garı'ndan hareket eden trenlerin saatleri ve günlük sefer sayıları görülebilir. Binanın kullanımının ve içindeki hareketin bu aralıklarda artacağı söylenebilir. Yapının asıl inşa amacı olan ulaştırmayı sağlarken kullanımının artacağını söylemek basit bir çıkarım sayılabilecek de olsa zamansal ritim ile olan çok yönlü ilişkinin bir yönünü temsil etmesi açısından önemli görülmektedir. Edinilen ulaşım periyotlarının bilgisine dayanarak ve gözlem yapılarak detaylı bir periyodik kullanım

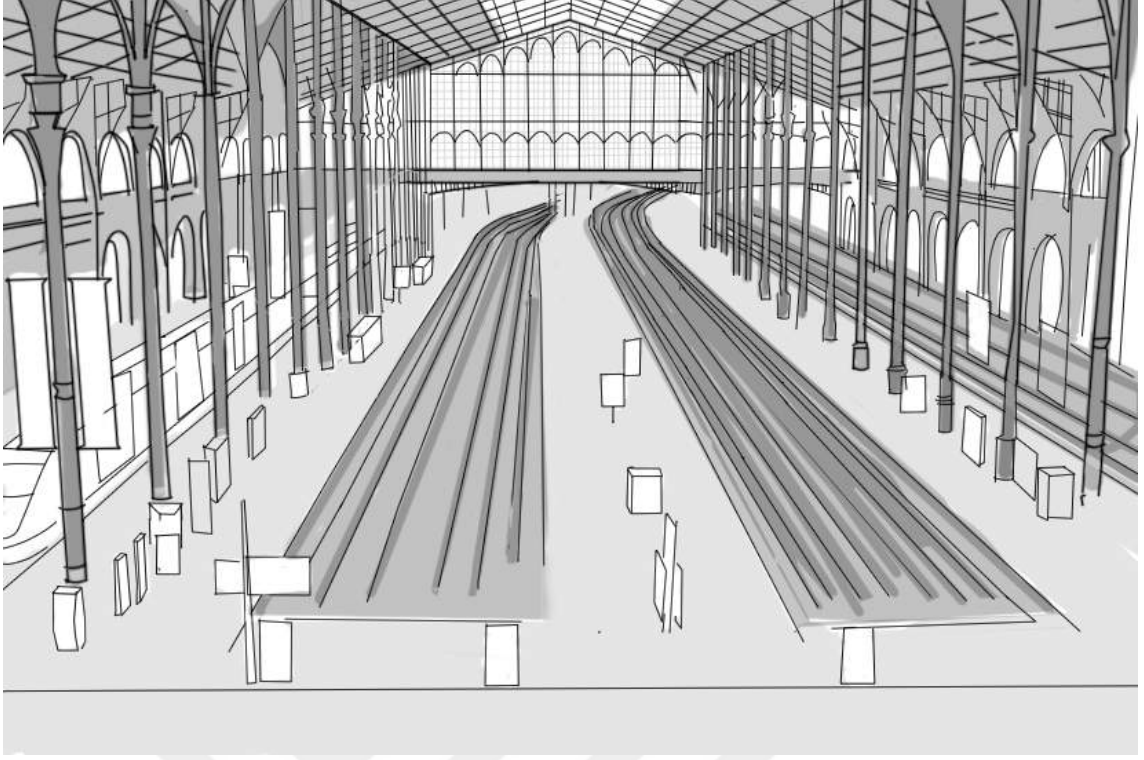
Top routes from Paris Gare du Nord

	Duration	first and last train	Trains per day
To Disneyland Paris (Marne-la-Vallée Chessy)	9m	8:10 - 21:21	16
To Paris Charles de Gaulle Airport	5h 30m	11:31 - 21:17	4
To Beauvais	1h 17m	7:34 - 22:01	13
To Versailles-Chantiers	11m	7:09 - 23:02	16
To Chantilly - Gouvieux	22m	8:04 - 22:37	20
To Amiens	1h 2m	8:04 - 22:46	19
To Amsterdam Centraal	3h 19m	8:01 - 21:55	14
To London St. Pancras	3h 57m	13:12 - 19:28	2
To London	2h 17m	7:13 - 21:13	16
To Brussels Midi	1h 22m	8:01 - 21:55	19
To Brussels	1h 22m	8:01 - 21:55	19
To Lille Flandres	1h 2m	8:45 - 22:46	14
To Paris Gare de Lyon	9h 36m	6:04 - 21:17	9
To Paris Montparnasse	12m	8:41 - 21:41	8
To Senlis	57m	6:04 - 23:13	16
To Arras	48m	8:06 - 22:46	13
To Köln Hbf	3h 20m	7:20 - 21:55	16
To Creil	24m	7:34 - 22:37	26
To St-Quentin	1h 13m	7:34 - 22:46	17
To Massy - Palaiseau	5h 33m	6:04 - 21:17	6

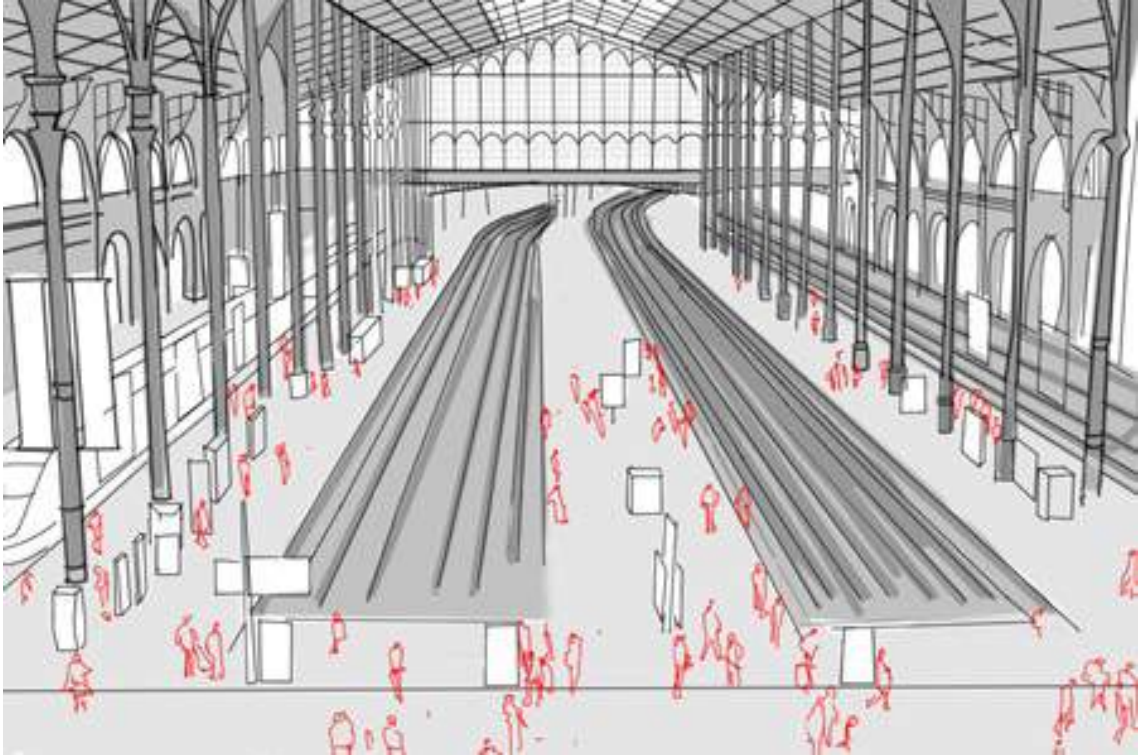
Şekil 3.37 Paris Kuzey Garı'ndan hareket eden trenlerin saatleri ve günlük sefer sayıları

şablonu oluşturulabilir. Bu çalışmada ise daha genel hatları ile ele alınan kullanıma dair şekil 3.38,3.39,3.40,3.41'deki haritalamalar yapılmıştır.

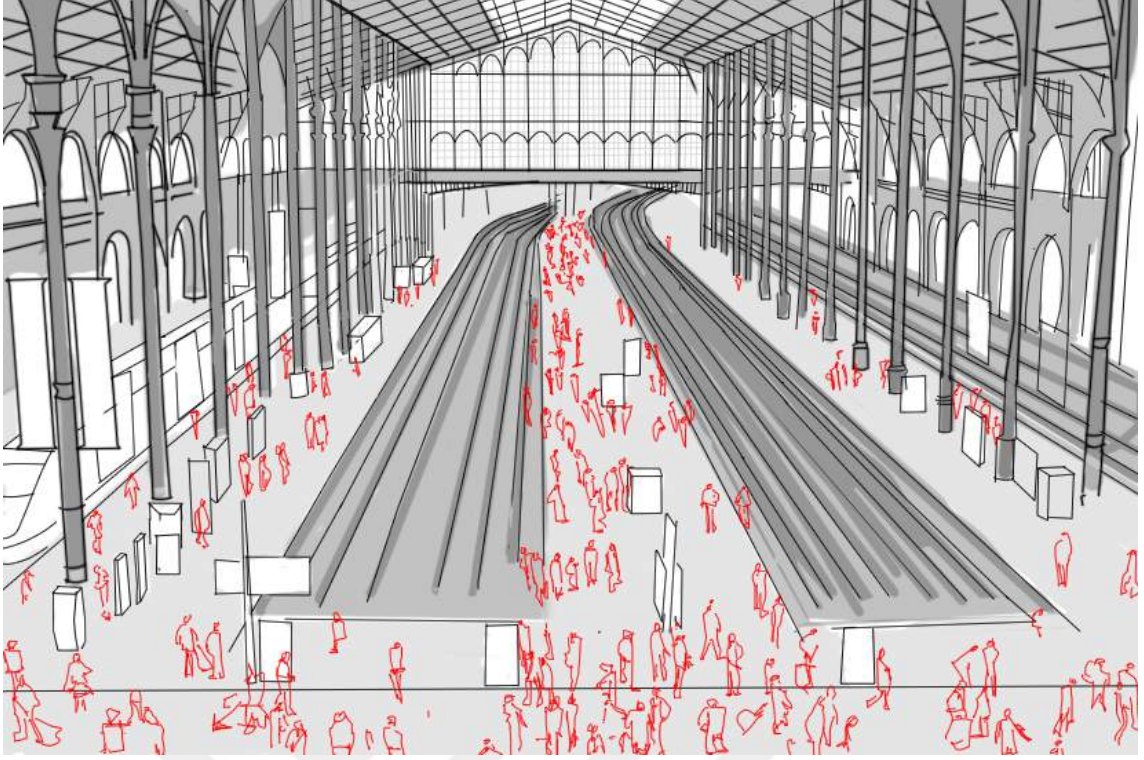

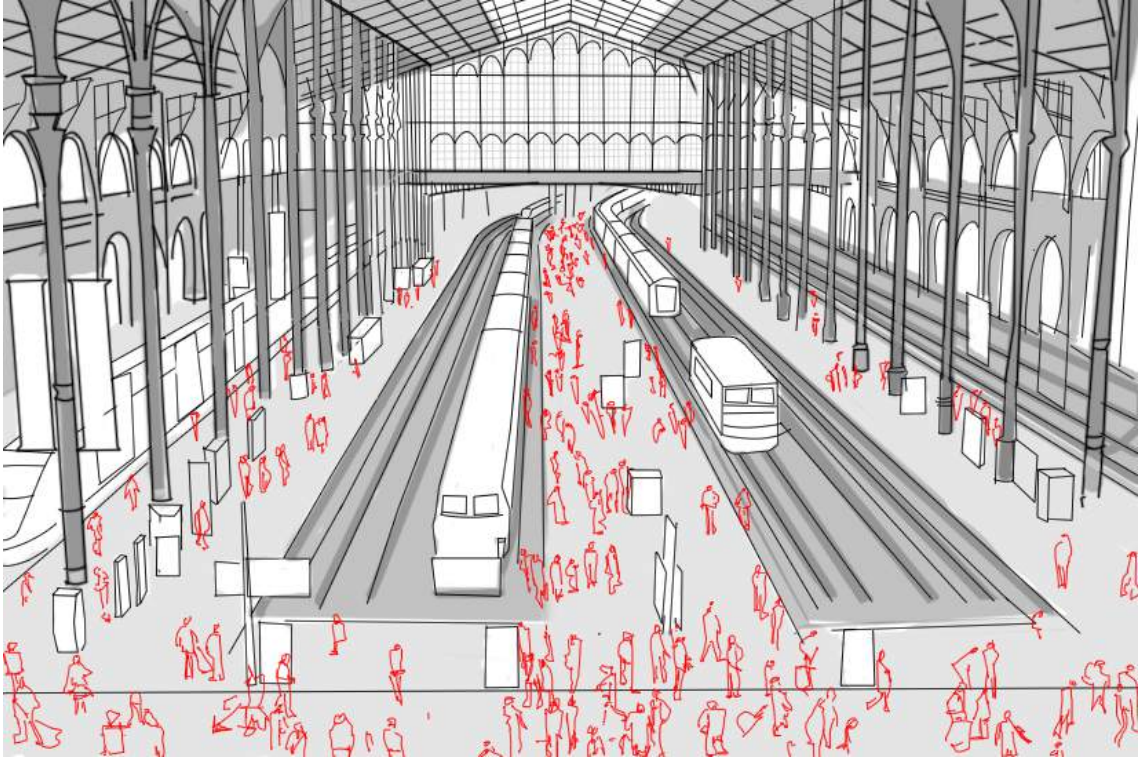
Şekil 3.38 Bina Kullanıma Kapalıyken

Şekil 3.39 Ulaşım Periyodu Dışında Kullanım

Şekil 3.40 Ulaşım Periyodundaki Kullanım - 1

Şekil 3.41 Ulaşım Periyodundaki Kullanım - 2

Haritalamada görülebileceği gibi yapının belirli periyotlarda öngörülen belirli tipik kullanımları mevcuttur. Bu durum zamanın nicelik ve niteliği dışında kendine özgü bir durumdur. Öyle ki fenomenal bir ardışıklık söz konusuysa bunun tekrarlama, fenomenler özelinde öznel, tekrara dair de nesnel bir hal yaratacaktır. Ritim, bu ikisinin kesişiminde de yer alabilir. Ancak ikisine de bağlı değildir. Her periyot birbirinin aynı şekilde gerçekleşirken aynı zamanda da özgün olacaktır. Çünkü periyotların aktörleri birbirinden farklıdır. Bunun yanı sıra belirli saatler özelinde aktörler de aynı olabilir. Paris ve Brüksel arası yolculuğun trenle 1 saat 22 dakika sürdüğü [124] bir durumda bu şehirlerden herhangi birinde yaşarken diğerinde de işyeri olan biri açısından bakıldığında işe gidiş ve işten dönüş rotasında yapının bu kişi tarafından düzenli kullanımı söz konusu olacaktır. Bu durumda aktörlerin bile belirli ritimlerde aynı olabildiği dikkate değer bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu durum ulaşım yapısı özelinde bu şekildeyken, bir ticari yapı veya konut yapısı açısından daha belirgindir.

Özetle Paris Kuzey Garı'nın zamansal ritme bağlı kullanımı, zamana bağlı kullanımı düzenlenmiş bir yapı olması açısından önemli görülmektedir. Ulaşımın temel gerekliliği olan zamanlama ve ulaşım yapılarının bu zamanlamanın tekrarını sağlaması, incelenen bu yapıda da gözlenebilmektedir.

3.3 Yapı Kredi Kültür ve Sanat Merkezi

Şekil 3.42 Yapı Kredi Kültür ve Sanat Merkezi[125]

3.3.1 Analizin Yöneliminin Belirlenmesi

Sergi binası, seminer salonu, kütüphane vs. işlevleri olan Yapı Kredi Kültür ve Sanat Merkezi Binası, bulunduğu bağlamı besleyen ve kamuya faydalı olarak görülen bir mimari yapıdır. Bu yapının, zaman ile kurduğu ilişki, bağlamının tarihselli inin yanı sıra bulunduğu konumun beşeri hareketliliği de d   n ld  nde tablo 3.5'teki gibi hem teorik hem pratik sonuçların edimi açısından incelemeye değer görülmektedir.

Tablo 3.5 YKKS'nin Analiz Yönelimi

ANALİZ YÖNELİM CETVELİ

TEORİK	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	PRATİK

	NİTELİK	NİCELİK	RİTİM			
ARISTOTELES	Zaman ve hareketi yakından ilişkilendirmekte ve sürekliliğe vurgu yapmaktadır. Zamanın, değişimin kendisi olmadığını ancak değişimden de bağımsız olmadığını söylemektedir.	-1	Zamanın, önce ve sonraya göre devrim sayısı olduğunu söylemektedir. Zaman, anların toplamı değildir çünkü şimdiki zaman da hesaba katılmalıdır.	+1	Aristoteles in sürekliliğe yaptığı vurgu önemlidir. Ona göre geçmiş, şimdi ve gelecek içtendir. Herhangi bir anın başlangıcı, ötekinin bitişidir. Zaman bu yüzden bölünemeyen anlardan meydana gelmemektedir.	-1
NEWTON	Zamanın mutlak ve evrenin her yerinde aynı olduğunu söylemektedir. Gerçek zamanın bilinmeyeceğini sadece ölçülebilir verilerle algılanabileceğini belirtmektedir. Zamanın tanrının yaratımı olduğunu iddia etmektedir.	+1	Newton'a göre zamanın niceliği esastır çünkü zaman tanrının yaratımıdır ve herkes için her birini eşittir. Her şey konum düzeni açısından uzayda, ardışıklık düzeni açısından da zamanda yerleşmiştir.	+1	Newton'a göre zaman parçalarının düzeni sabittir. Uzun ve zamanı tam anlamıyla ölçemeyiz onun duyulur ölçülerini kullanırız : 'Mensura Sensibilis'	+1
LEIBNİZ	Zaman Leibniz'e göre soyut ve var olmayan bir kavramdır. Bir kabulden ibarettir. Fenomenlerin birbirinin nedeni olmasından meydana gelmektedir.	-1	Leibniz'e göre varlık, bölünemeyen 'monad'lardan meydana gelmektedir. Zaman da bunlar arasındaki ilişkilerden oluşmaktadır. Bu sebepten dolayı ilişkinin yoğunluğu ve miktarı zamanın miktarı olacaktır.	-1	Leibniz zamanı fenomenlere bağlı tanımladığı için bu fenomenlerin herhangi bir biçimde tekrarı, zamansal ritmi meydana getirecektir denilebilir.	+1
EINSTEIN	Zaman Einstein'a göre mutlak değildir, yavaşlayıp hızlanabilir. Bunun bilimsel kanıtını göstermiştir. Bu durum felsefeyi ve sanatı derinden etkilemiştir.	-1	Zaman ona göre kendi başına bir fiziksel boyut olduğundan dolayı nicel olarak ifade edilebilir.	+1	Zamanın hızının harekete, ırmeye, kütleye bağlı değişebildiğini söylemektedir. Ancak bu değişimler sistemin tümünde yaşadığı için ritim, Newton'un bahsettiği anlamda mutlak olacaktır.	-1
AUGUSTINUS	Zamanı tanrının yarattığını söylemektedir. Bu sebepten dolayı ondan öncesi yoktur ve zaman sonsuz değildir. Zamanı, sadece şimdiki zaman olarak algılayabilirsiniz. Geçmiş zaman artık yoktur, gelecek zaman ise henüz yoktur.	-1	Ona göre zamanın uzunluğundan veya kısalığından söz ederken geçmiş ve geleceği kullanırız. Şimdiki zamanın geçmiş olan miktardan zamansal uzunluğu belirlemektedir.	+1	Zamanın eşit anlara bölünüp ifade edilebileceğini söylemektedir.	+1
KANT	Zaman ve mekânın 'arı' kavramları olduğunu ve tüm fenomenlerin şartı olduğunu söyler. Bu kavramlar kendiliğinden var olan deneyimden bağımsız ortaya çıkan kavramlardır.	-1	Kant'a göre tek bir zaman ve mekân vardır. Diğer tüm zaman ve mekânlar bunun sınırlamalarından ibarettir.	-1	Kant, ardışıklığın olduğunu söylemektedir ancak değişimi de kabul etmemektedir. Ona göre farklı uzaylar eşzamanlıyken, farklı anlar da eş uzaylıdır.	-1
BERGSON	Gerçek zamanın, kişinin bilincindeki zaman olan 'süre' olduğunu iddia etmektedir. Dış dünyadaki zaman homojendir eşit parçalıdır. Ancak gerçek zaman böyle değildir.	-1	Bergson zamanın, bilinç hallerinin ardışıklığından meydana geldiğini söylemektedir. Nicelik de buna göre değişken olacaktır. Aslında Bergson, niteliksel çokluktan bahsetmektedir.	-1	Şuur ve otomatikleşmeden bahsetmektedir. Eğer bir eylem biraşın ve bilinçsizce yapıyorsa işsel olarak zamanın ritmi azalır veya durur.	-1

Yapı Kredi Kültür ve Sanat Merkezi Binası'nın zaman odaklı analizinde zamansal nitelik için Bergson'un konuya bakışı uygun görülmüştür:

“Bergson, Gerçek zamanın, kişinin bilincindeki zaman olan ‘süre’ olduğunu iddia etmektedir. Dış dünyadaki zaman homojendir eşit parçalıdır. Ancak gerçek zaman böyle değildir”.

Bu bakış açısının önermesi, zamanın kişinin bilinç hallerinin ardışıklığından meydana geldiğinin savunulduğu bir önermedir. Yönelim puanı, -1'dir. Yapının bağlamı ile kurduğu ilişkinin, cephesinin geçirgenliğinin ve planimetrisinin bu anlamda incelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Yapının zamansal nicelik odaklı incelemesinde ise Isaac Newton'un bakışı uygun görülmüştür:

“Newton'a göre zamanın niceliği esastır çünkü zaman tanrının yaratımıdır

ve herkes için her birimi eşittir. Her şey konum düzeni açısından uzayda, ardışıklık düzeni açısından da zamanda yerleşmiştir.”

Nesnel zaman odaklı bir değerlendirme olan bu ifadenin yönelim puanı, +1’dir

Yapının zamanın ritmi bazlı incelemesinde Aristoteles’in önermesi uygun görülmüştür:

“Aristoteles’in sürekliliğe yaptığı vurgu önemlidir. Ona göre geçmiş, şimdi ve gelecek içiçedir. Herhangi bir anın başlangıcı, ötekinin bitişidir. Zaman bu yüzden bölünemeyen anlardan meydana gelmemektedir.”

Yapının sokaktan algılanışı ve sokağın sürekli ritmiyle kurduğu koparılması güç ilişki onu süreklilik ve ritim yönünden incelemeye değer kılmıştır. Yönelim puanı -1’dir

Tablo 3.6 YKKS’nin Zaman Analizinin Yönelim Puanı

TEORİK	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3	PRATİK

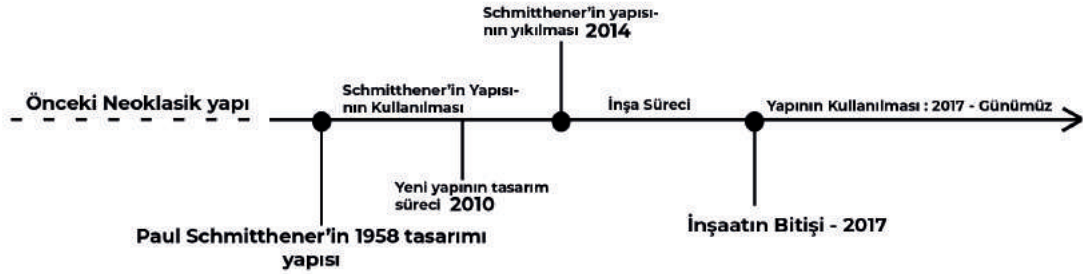
Tablo 3.6’da görüldüğü gibi zaman odaklı analizin toplam puanı -1 olarak belirlenmiştir ve teorik sonuçların daha belirgin olduğu bir değerlendirme ortaya çıkacağı söylenilmelidir.

İstiklâl Caddesi, Türkiye’nin ve İstanbul’un oldukça bilinen ve kullanılan önemli bir aksıdır. Tarihi kimliğinden ve konumundan miras kalan mimari yüzeylerin hakimiyeti, caddenin uğradığı deformasyonlara rağmen bağlamın iskeletini oluşturmaktadır denilebilir. Yapı Kredi Kültür ve Sanat Merkezi Binası da bu iskeletle güçlü ilişkiler kuran ve İstiklâl Caddesi’nin oldukça önemli bir noktasında yer alan bir yapıdır. Yapının sokak ve iç mekân arasında kurduğu güçlü görsel ilişki, daha önce yerinde başka bir önemli yapının bulunması ve onun yerine inşa edilmiş diğer bir binanın yeniden işlevlendirilmesiyle ortaya çıkması gibi etmenlerin onun zaman odaklı analize uygun bir yapı olarak görülmesinde büyük etkiye sahip olduğu söylenmelidir. “YKKS”, kaynaklar üzerinden analiz edilen ve çalışmada yer alan diğer iki yapıdan farklı olarak yerinde de incelenmiştir.

3.3.2 Zamanın Niceliği Üzerinden Değerlendirme

YKKS’nin zamanın niceliği üzerinden yapılacak değerlendirmesinde Newton’un mutlak zaman fikri üzerinden gidilicektir. Mutlak zaman fikri zamanın herkes için ortak kabul edilen bölüntülerini ve fiziksel fenomenlerin oluş zamanlarını içerdiği

için bu çalışmada nesnel bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Çalışmanın bu bölümünde “Yapı Kredi Kültür ve Sanat Merkezi Binası”nın tarihsel konum haritalaması yapılacaktır.

Şekil 3.43 YKKS tarihi konumunun haritalaması

Yapının geçirdiği aşamalar daha geniş bir biçimde kronolojik olarak ele alınacak olursa:

1. 1958 yılında şekil 3.44'te görülebilecek neoklasik üsluptaki ilk yapı yerine Schmitthener'in yapısı inşa edilmiştir [126].

Şekil 3.44 Neoklasik üslupta inşa edilmiş ilk yapı[125]

2. 1964 yılında bina, Yapı Kredi Bankası'nın kültür sanat faaliyetlerine ev sahipliği yapmaya başlamıştır.

3. 1980 yılında mimar Bülent Marmara tarafından kültür ve sanat fonksiyonunu genişletmek üzere restore edilmiştir [126].
4. 2010 yılında ‘Teğet Mimarlık’ firması tarafından yeni yapının tasarım süreci başlamıştır. [125].
5. 2013 yılına kadar yapı, 500’e yakın sergiye ev sahipliği yapmıştır.
6. 2014 senesinde yeni yapının inşası başlamıştır.
7. 2017 yılında inşaat bitirilmiş ve kullanıma açılmıştır [127].

Zamanla sosyal anlamda önemli bir hale gelişinin ve değerli bir konumda bulunmasının, yapının birçok kez müdahale görüp iyileştirilmesine, en sonunda da uzun sürmesi istenen bütünüyle bir dönüşüme neden olduğu görülmektedir. Günümüzdeki bina bir yarışma sonucu ortaya çıkmıştır [128]. Yarışmanın ihtiyaç programında yapının tamamen kaldırılarak yerine yenisinin yapılması planlanmış ancak Kütükçüoğlu ve Uçar, şekil 3.45’te de görülebilecek eski yapıyı korumuş, Schmitthener’in tasarımını dönüştürmüşlerdir [129]. Bunun zaman-mimarlık ara kesitinde önemli görülen noktası, eski yapının belleğinin korunması ve yerini onun izlerinde şekillenmiş yeni bir yapının almasıdır.

Şekil 3.45 Paul Schmitthener’in Yapısı[125]

YKKS’nin sosyal ve kültürel açıdan değerli bir yapı olduğu düşünüldüğünde, kalıcı yapı sınıfına dahil edilmesi doğal bir sonuç olacaktır. Yapının niteliğini ve fiziğini uzun yıllar koruması istenmiş ve önceki yapı gibi yapımında betonarme tercih edilmiştir. Bir önceki strüktürel elemanlar güçlendirilerek cephe kaplaması olarak da önceki yapının

görüntüsüne benzer ancak daha sarı bir kesme taş kullanılmıştır [129]. Şekil 3.46'da görülebilecek yapının kesit maketinde, taşıyıcı elemanların masif oluşu ve dolayısıyla binanın kalıcılık amaçlanarak yeniden inşa edildiği anlaşılabılır.

Şekil 3.46 YKKK'nin kesit maketi[125]

Özetle Yapı Kredi Kültür ve Sanat Binası, nitelikli mimarisi, konumu ve işlevlerinden dolayı oldukça önemli bir yapı olarak görülmektedir. Bu önem, konumun ve dönemin kazandırdığı sosyal özellikler sebebiyle önceki neoklasik yapıya doğru köklenmektedir. Schmitthener'in tasarımıyla daha da değerli bir hale gelmiş bina, dönüştürülmesi ve günümüzdeki halini almasıyla bir belleğin devamını sağlamış ve meydan ve cadde özelinde güçlü bir melezlenme yaratmıştır. Zamansal nicelik özelinde değerlendirildiğinde YKKK'nin, hem plastik hem de sosyal kalıcılığının bahsedilen etmenlerden dolayı oldukça fazla olduğu sonucuna varılmaktadır.

3.3.3 Zamanın Niteliği Üzerinden Değerlendirme

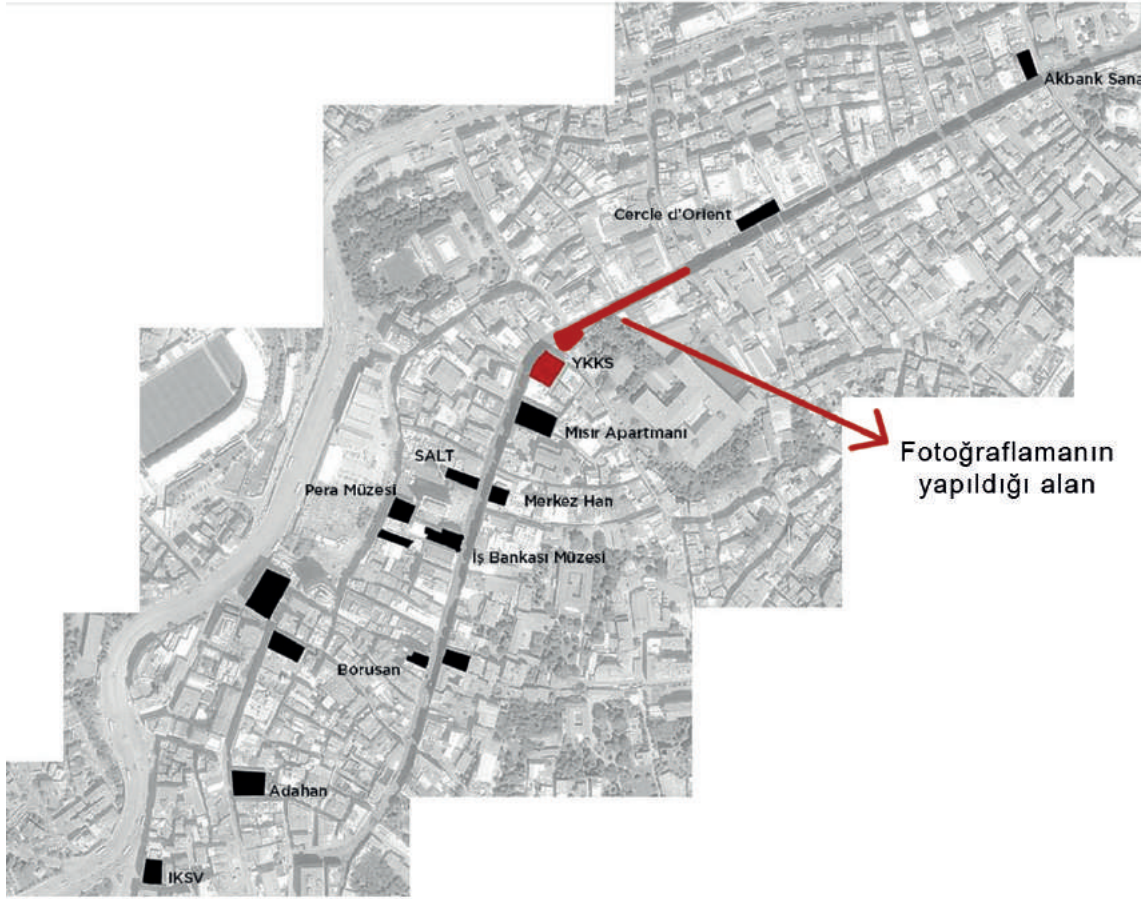
Yapı Kredi Kültür ve Sanat Merkezi Binası'nın, İstiklâl Caddesi'nde Galatasaray Meydanı'nda yer alması ve bu meydana kapladığı hacim düşünüldüğünde onun bağlam ve zamanın niteliği arasında dikkate değer bir konumda okunabilmesini kolaylaştırmaktadır. Öncelikle yapının zamansal nitelik özelinde incelenmesinde kullanılacak yaklaşım biçiminden bahsedilecektir. Daha sonra da bu yaklaşım biçimi bazında yapının zamanın niteliği odaklı incelemesi yapılmaya çalışılacaktır. Zamanın niteliği özelinde yapının mimari değerlendirmesi yapılırken Bergson'un yorumu dikkate alınmaktadır. Bergson, gerçek zamanı bilinç hallerinin değişimiyle oluşan bir konsept olarak tanımlamıştır. YKKK, kullanıcılarının veya yapının olduğu bağlamı tecrübe eden sokaktaki insanların güçlü görsel ilişkiler kurabildiği, iç ve dış

ilişkinin belirsizleştiği bir yapı olarak tanımlanabilir. Yapının Taksim Meydanı'ndan Galatasaray Meydanı'na gidilirken, İstiklâl Caddesi'ndeki diğer yapıların aksine uzaktan algılanmaya başlanmasıyla [130], bilinçsel etkisi başladığı söylenilmelidir. Bu durum şekil 3.47'de, yapının algılanmaya başlanmasından tümüyle algılandığı konuma kadar ara ara fotoğraflanmasıyla gösterilmeye çalışılmıştır.

Şekil 3.47 Yapının Sokaktan Meydana Kadar Olan Algı Fotoğraflaması

Şekil 3.48'de ise bu fotoğraflamanın yapıldığı aks ve yapıların konumları görülmektedir.

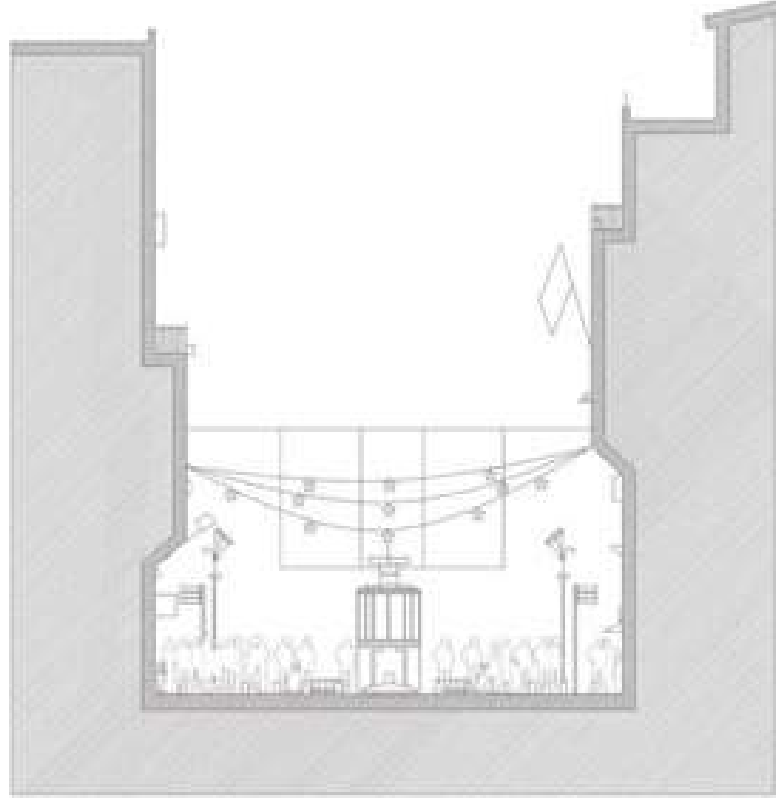

Şekil 3.48 Fotoğraflamanın Yapıldığı Bölge ve Çevre Yapıları Gösteren Harita

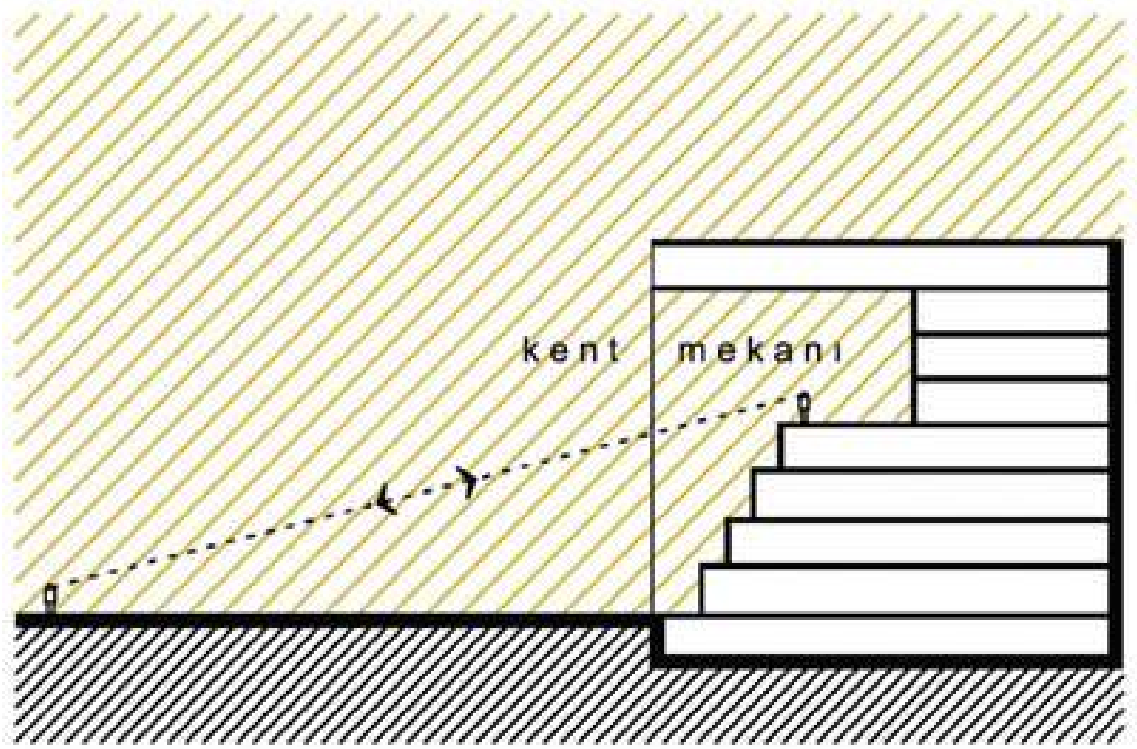
YKKS'nin İstiklâl Caddesi üzerinde yer alan 'Çiçek Pasajı' önlerinden başlayan bir algılanışı vardır [126]. Caddeki diğer binalara nazaran erken başlayan bu görsel ilişki binanın kuzey cephesini içermektedir. Kuzey cephesine yaklaştıkça da şeffaf olan bu cephenin içerisindeki mimari belirginleşmektedir. Bina'nın kaydadeğer formu ve mimarisinin, sokaktaki algıyı cezbediği söylenmelidir. Görüldüğü andan itibaren Galatasaray Meydanı'na yüründüğü süre boyunca imgeyi domine eden bu yapının kullanıcısının bilincinde kendi başına bir ardışıklık yarattığı belirtilmelidir. Bu da Bergson'un bahsettiği içsel zaman ve sürenin işlediği soyut ortamı etkileyecektir. Süre'deki bu etkilenimin sokaktan ve mekânın içerisinde ayrı ayrı meydana geldiği, ikisini de tecrübe eden kişi için de bir melezlenme yaratabileceği söylenmelidir.

Şekil 3.49'da görülebilecek İstiklâl Caddesi'nin tipik kanyon formu kesitinin de bahsedilen algının daha iyi anlaşılmasında etkisinin olacağı söylenmelidir. Kullanıcıyı sokak boyunca çevreleyen bu kanyon etkisi, cephelerin ritmik değişimiyle belirli bir zamansal ardışıklık yaratmaktadır. Yapının kişinin karşısında belirlediği andan itibaren de yapı tarafından ardışıklığın sekteye uğradığı bir durum ortaya çıkmaktadır.

Şekil 3.50'de, YKKS'nin dışarıdan algılanmasının bir adım ötesine geçmesini sağlayan

Şekil 3.49 İstiklâl Caddesi Kanyon Tipik Kesiti [125]

Şekil 3.50 YKKS'nin Şeffaf Cephesi ile kent mekânına dahil olması [125]

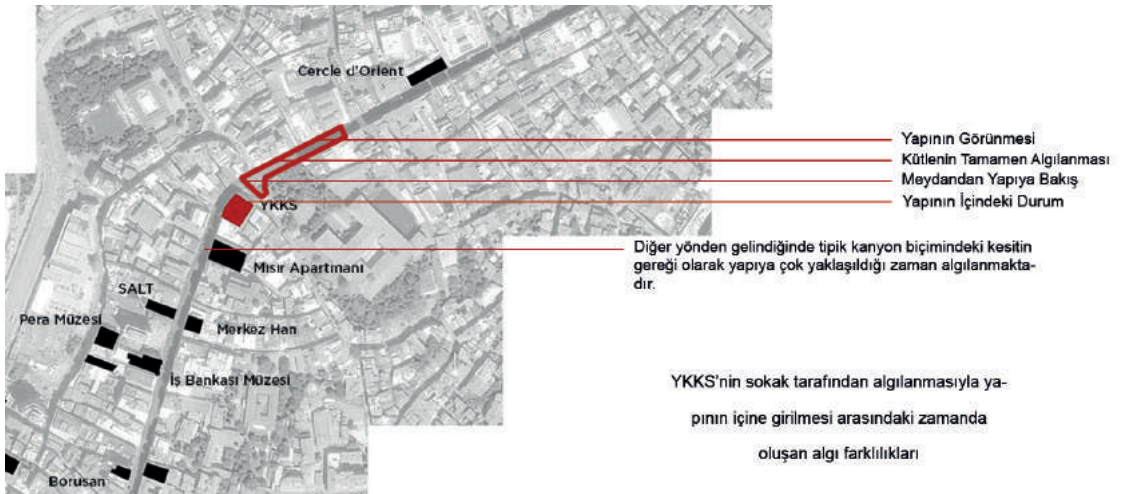
geçirgen cephesini içeren şematik kesit görülebilir. Bu durum, sokaktan yapıyı algılayan kullanıcının zihninde yapının içine de dahil olan bilinçsel bir melezlenme ortaya çıkarabilir. Bu melezlenme, Bergson'un süre adını verdiği bilinç hallerinin değişimi düşünüldüğünde kişinin zaman algısını etkileyecektir. Yapının kuzey cephe camlarının arkasında yer alan rampalarının şekil 3.51'deki gibi gözle takip edilmesi de bu teması artıran bir hareket yaratmaktadır denilebilir.

Yapının dışındaki bilinçsel ardışıklık durumu özetlendiğinde şekil 3.52'deki gibi bir haritalama ortaya çıkmaktadır.

Şekil 3.52'den de anlaşılacağı gibi caddede binanın görsel olarak algılandığı andan itibaren bilincin aşamalı ancak süreksiz olmayan bir etkilenimi vardır. Bu algı sürekli biçimde yoğunlaşarak devam etse de yapının uzaktan görüldüğü an ile meydana kütleli olarak tümüyle tecrübe edildiği an arasında farkın belirgin olduğu ortadadır. Bu durumda yapı, caddede onu tecrübe eden kişi için niteliksel olarak lineer biçimde yoğunlaşan bir tecrübe sunmaktadır denilebilir. Bu bilinçsel ardışıklığın oluşması veya yönlendirilmesi şekil 3.52'de somut biçimde ifade edilmiştir. Şekil xx'ten de anlaşılacağı gibi caddede binanın görsel olarak algılandığı andan itibaren bilincin aşamalı ancak süreksiz olmayan bir etkilenimi vardır. Bu algı sürekli biçimde yoğunlaşarak devam etse de yapının uzaktan görüldüğü an ile meydana kütleli olarak tümüyle tecrübe edildiği an arasında farkın belirgin olduğu ortadadır. Bu

Şekil 3.51 Sokaktan algılanan şeffaf kuzey cephesinin arkasındaki rampalar

Şekil 3.52 YKKS'nin algılanmasıyla oluşan bilinç değişim anları

durumda yapı, caddede onu tecrübe eden kişi için niteliksel olarak lineer biçimde yoğunlaşan bir tecrübe sunmaktadır denilebilir. Bu bilinçsel ardışıklığın oluşması veya yönlendirilmesi tablo xx'te somut biçimde ifade edilmiştir. YKKS'nin Galatasaray Meydanı ile ilişkisi yapının tecrübe edilişi bakımından önemli görülmektedir. Yapının mimarları olan 'Ertuğ Uçar' ve 'Mehmet Kütükçüoğlu' 'Meydanla Diyalog' adlı yazısında bu duruma şöyle değinir:

“YKKS Binasını caddedeki diğer yapılardan ayıran en önemli özelliğe bu noktada geliyoruz işte. Tünel ve Taksim Meydanları arasında kıvrılarak uzanan İstiklal Caddesinin dar kesiti, bu yapının önüne gelince açılıyor; YKKS Binası daha Taksim'den Çiçek Pasajı'na doğru yaklaşırken farkediliyor. Tüm kütleyle bir meydan binası bu. Meydan ve bina arasında bir diyalog gerçekleşiyor. Meydan binayı, bina meydanı kuruyor [131]”

Meydanın yapı için mekânsal ilişkilerin bir üreticisi gibi olduğu söylenmelidir. 'Ertuğ Uçar' bu ilişki hakkında şöyle demektedir:

“Meydan cephesini ise meydanı içine alacak ve binada olan biteni de meydanla paylaşacak şekilde kurguladık. Bir kentsel eyvan gibi. Diğer yandan, yapmayı denediğimiz şey sokağın binanın içinde fiziksel olarak devam etmesi hissiydi. Meydandayken yukarı tırmanan insanların hareketlerini, rampadan çıkıp caddeye baktığımızda oradaki hareketi görüyoruz, hayal edilen etki kuruluyor diye düşünüyorum.[132]”

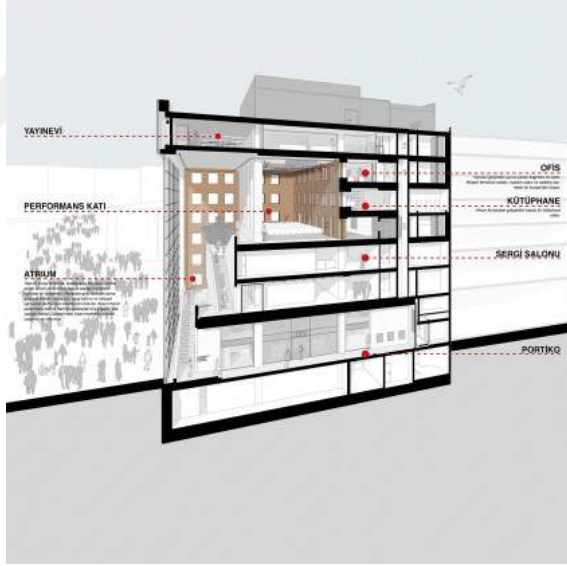
Şekil 3.53 YKKS'nin batı cephesindeki portiko

YKKS'nin tecrübe edilişiyle oluşan bilinç ardışıklıklarının önemli bir aşaması da yapının içerisinde olup bitendir. Şekil 3.53'te görülebilecek batı cephesindeki portikodan iç mekâna, şekil 3.54'teki gibi sokaktan aşamalı olarak uzaklaşarak

Şekil 3.54 YKKK'nin batı cephesindeki portikonun iç mekânı

girilmektedir. Bu uzaklaşma ise meydanla çok güçlü görsel ilişkiye sahip olan kuzey cephesinde tekrar tersine dönmektedir. Yapıyı oluşturan bileşenlere ve alanlara katıldıkça da aniden tekrar dışarıdan soyutlanılmaktadır.

Şekil 3.55 YKKK'nin Kesiti ve Atrium'un Diğer Hacimlerle İlişkisi[125]

Şekil 3.55'te görülen atriumun, bahsedilen 'meydanla diyalog'u kuran başlıca hacim olduğu söylenmelidir. Bu atriumdaki merdivenler yapının sergi salonlarına, performans katına, ofis ve kütüphanesine ulaşımı sağlamaktadır. Diyalogu koparan ve tekrar kuran bu atrium'un, kullanıcının bilincindeki kırılımlarda önemli bir rol oynadığı söylenilebilir. Şekil 3.56'da bu atriumdan çekilmiş bir fotoğraf görülmektedir.

Görüldüğü gibi yapının içerisindeki atrium'da bulunurken zaman, hala meydandaki niteliğiyle benzer işlemektedir. Bunun sebebinin, hem meydanla çok güçlü bir görsel

Şekil 3.56 YKKK'nin atrium'undan meydana bakış

ilişki kurulması, hem de yapının biraz önce içeriye mekânın aşamalı tecrübesiyle kullanıcısını buyur etmesi ve soyutladığı yere geri alması olduğu söylenilebilir. Yapının tecrübe ettirdiği ardışıklık, döngüsellliği bakımından dikkate değerdir. Yine de yapı portiko ve atriumdan oluşmamaktadır. Sergi salonları, kütüphane vb. hacimler de bahsedilen ardışıklığa dahil edilmelidir.

Şekil 3.57 YKKK'nin müzesinden bir kare

Şekil 3.57'de YKKK'nin 1. Katında yer alan müzeden bir fotoğraf görülmektedir. Söz konusu hacimde yapı, kullanıcıyı tamamıyla meydandan koparmakta ve kendi konusuna dahil etmektedir. Bu dahil oluş da meydanla güçlü diyalog kuran atriumda hissedilen süreyi sekteye uğratmakta, değiştirmektedir. Ancak daha sonra şekil 3.58'deki gibi tekrar atrium'a kavuşulacak ve bir üst kata çıkarken meydandaki süre

hatırlanacaktır.

Şekil 3.58 Tekrar atriuma katılım ve meydanla ilişkinin geri kazanılması

Şekil 3.59’da görülebilecek bir üst kottaki salon ise başka bir zihinsel ardışıklığa yol açmaktadır.

Şekil 3.59 YKKS'nin 2. katındaki salon

Ardından şekil 3.60’ta görülebileceği gibi tekrar atrium’a dönülüp ‘performans katı’na ulaşılmaktadır.

Performans katına ulaşıldığında ise durumun değiştiği gözlenmiştir. Bu katın mimari özelliklerinden dolayı kullanıcının atrium ile ilişkisi tamamen kopmamaktadır. Şekil 3.61’de görülebilecek açıklıkların arkasında atrium, onun da arkasında dışarıyı algılanmaktadır.

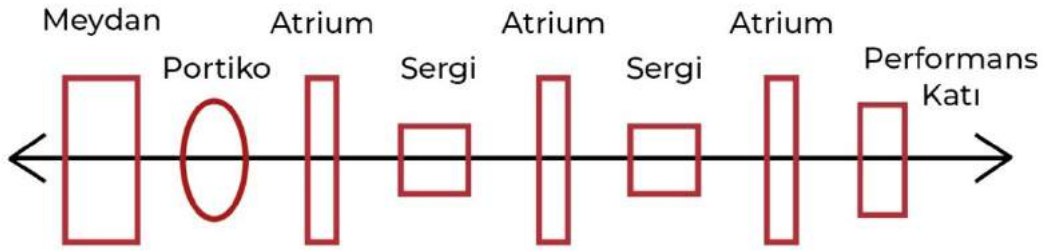

Şekil 3.60 YKKS'nin performans katının olduğu seviye

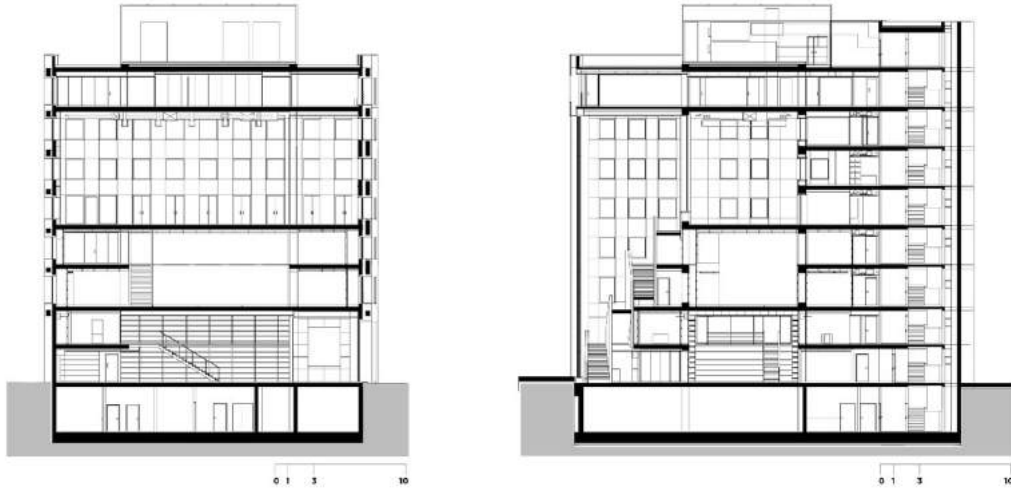
Şekil 3.61 YKKS'nin performans katında yer alan açıklıklar

YKKS'nin meydanla diyalog kuran atrium hacminin tecrübesiyle bir bilinçsel ardışıklık olduğu söylenilebilir. Bu ardışıklığın nitelik değişimleriyle meydana geldiği ve Bergson'un süre düşüncesiyle temellendiği belirtilmelidir. Sirkülasyon sırasında bilinçte oluşan bu niteliksel farklılık şekil 3.62'de basit bir ifadeyle şematize edilmiştir.

Şekil 3.62 YKKS, atriumun tecrübesiyle oluşan bilinçsel ardışıklık

Bahsedilen sirkülasyon, yapının kuzey cephesinde yer alan atriumun kullanılmasıyla oluşmaktadır. Buna karşın YKKS'nin şekil 3.63'te görülebilen güney cephesinde yer alan bir düşey sirkülasyonu da mevcuttur. Bu sirkülasyon, yapının ardışık tecrübesini bir düzene sokmakta ve rutin işleyişini kolaylaştırmaktadır.

Şekil 3.63 YKKS'nin kesitler

Bu cephedeki düşey sirkülasyon kullanıldığında daha önce bahsedilen dikkate değer silsileyle karşılaşmamaktadır. Buradaki ardışıklığın tipolojik bir hal aldığı söylenilebilir.

3.3.4 Zamanın Ritmi Üzerinden Değerlendirme

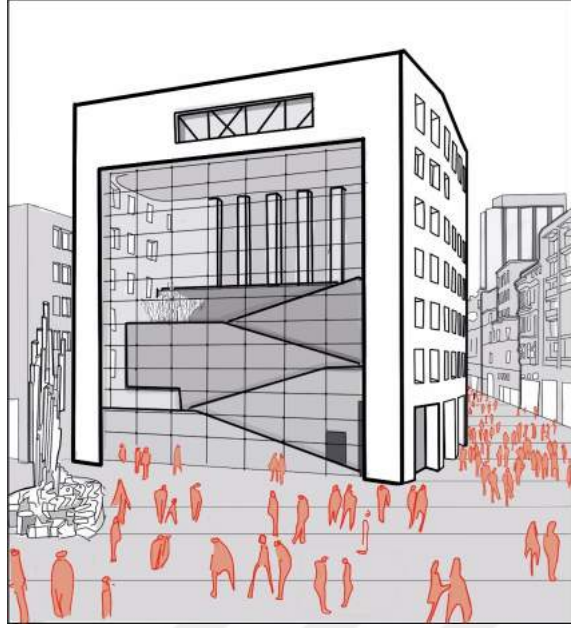
Çalışmanın bu bölümünde Aristoteles'in zamanın ritmi özelindeki savı üzerinden gidilecektir ve Bergson'un süre kavramına da değinilecektir. Aristoteles'e göre zaman sürekli olup 'geçmiş', 'gelecek' ve 'şimdi' içiçe yer almaktadır [13]. Bu durumda süreklilik, devamlılık gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Aristoteles'in bahsettiği yaklaşım nesnel görünse de onun bilinçteki sürekliliğe de değindiği bilinmektedir. Bu durum, Bergson'un süre kavramıyla birlikte düşünüldüğünde sürekli ancak bilinçsel ardışıklığı da içeren melez bir kavramdan söz edilebilir.

YKKS'nin zamanın ritmi üzerinden olan değerlendirmesinde öncelikle şekil 3.64'teki binanın kullanım saatleri dikkate alınmıştır. Bu saatler üzerinden yapının, kullanıma kapalı olduğu ve kullanımda olduğu zamanlar boyunca meydana olan durumunun ne olacağı değerlendirilebilir. YKKS'nin bulunduğu konum, İstanbul'un en yoğun bölgelerinden birisidir. Bu çevrenin, insanların kamusal alanda aktif olduğu her saatte yoğun kullanımı olacağı söylenilebilir. Ancak YKKS, kendi karar alıcıları tarafından kullanım saatlerinin düzenlendiği bir yapıdır. Hafta içi ve hafta sonu saat 19:00'dan sonra kullanıma kapanmaktadır. Buna karşın İstiklâl Caddesi gibi bir kamusal aks, YKKS'nin kullanıma kapandığı zamanlarda yoğun olarak kullanılmaktadır. Şekil 3.65'te ve 3.66'da Yapı Kredi Kültür ve Sanat Merkezi'nin önündeki meydanla beraber kuzey cephesini gösteren perspektif çizimi ve bahsedilen kullanımlarının temsili gösterimi görülmektedir.

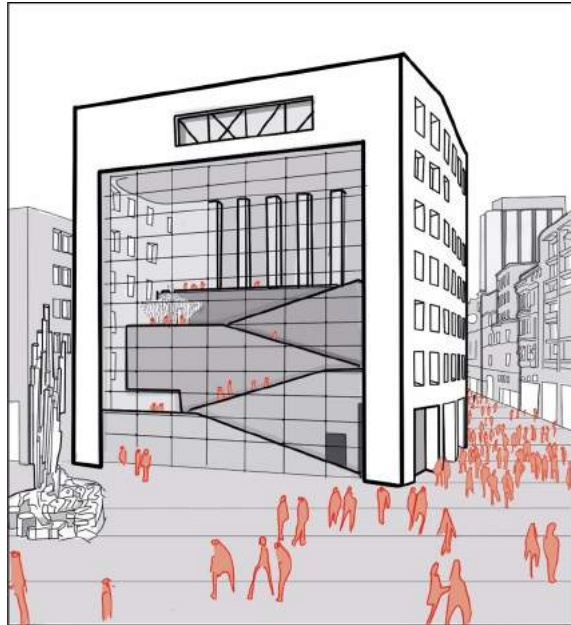

Şekil 3.64 YKKS'nin kullanım saatlerinin görüldüğü kapısına yapıştırılmış bilgi yazısı

Şekil 3.65 ve 3.66'daki iki haritalamada da yapının kuzey cephesindeki atriumun önündeki kamusal alanla beraber çalışması, net olarak algılanmaktadır. Bu diyalog, meydanın arkasında yukarı doğru giden ve gözle yapılan bir hareket tanımlamaktadır denilebilir. Bu harekete imkân veren mimari plastiğin, içeride ve dışarıdaki zamansal

Şekil 3.65 YKKS Kullanıma kapalı olduğundaki durum

Şekil 3.66 YKKS Kullanımda olduğundaki durum

ritmi eşitlemesinin yanı sıra meydan görsel olarak devam ettirdiği de söylenebilir. Etrafındaki cadde ve meydan hareketliliği korunduğu sürece de yapının zamanın ritmi ile olan ilişkisinin, kullanımı sınırlandırılrsa bile dramatik bir değişime uğramayacağı belirtilmelidir. Bahsedilen durum yapının meydana olan zaman odaklı katkısıdır. Meydanın ise atriumdan bütünüyle algılanabildiği için, kullanımda olduğu süre boyunca yapıya kendi ritmini yaşatacağı düşünülebilir. Bu durum Aristoteles'in süreklilik diye bahsettiği durumun da altını çizmektedir. Yapının şeffaf olan kuzey cephesi ve etrafıyla olan ilişkisinin kesintisiz biçimde devam ettiği bir ritim duygusundan söz edilmektedir.

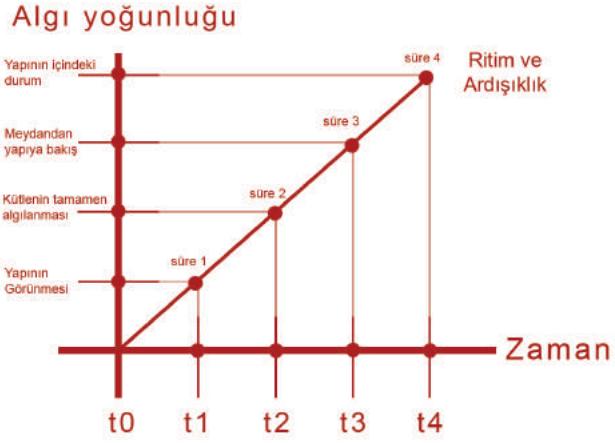
Yapının dışındayken onu sadece görsel olarak tecrübe etmekle yetinmeyerek içine de dahil olacak kullanıcı açısından da durum dikkate değerdir. Şekil 3.67'de birbirinin tersi olan iki yönde kullanıcının yapıya yaklaştığı rota görülmektedir.

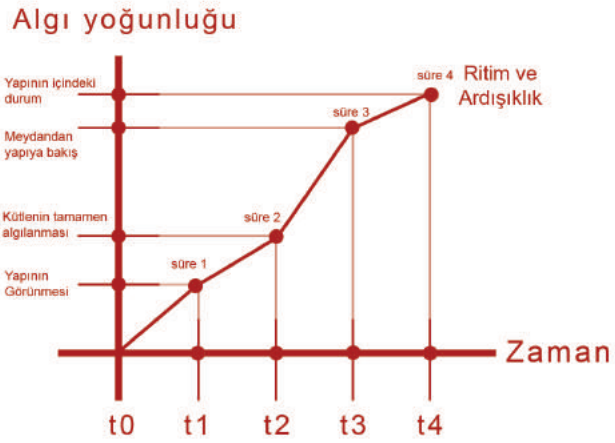
Şekil 3.67 YKK's'nin sokaktan tecrübe edilebileceği iki ayrı yön

Şekil 3.68'deki temsili grafikte, bu rotanın bahsedilen meydan tarafından olan yönünden YKK's'ye yaklaşmakta olan kullanıcının yaşadığı süre ve ardışıklık gösterilmiştir. Yapının görünmesinden itibaren ona yaklaşması ve yavaşça yapıyla olan tecrübesinin çoklaşması onu sürekli ve düzenli bir ardışıklığa yerleştirebilir. Bu durumda dramatik tek bilinç atlaması, YKK's'nin İstiklâl Caddesi'ndeki diğer binalara nazaran uzaktan başlayan algılanışı olacaktır.

Şekil 3.69'daki grafikte ise yine aynı yönden yaklaşmakta olan başka bir kullanıcının bilincindeki farklılıktan kaynaklanabilecek başka bir temsili ardışıklık görülmektedir. Bu kullanıcı birebir ilk kullanıcıyla aynı tecrübeyi yaşasa da kendi bilincinde farklı bir ardışıklık izlencesi vardır ve ilk kullanıcıdaki steril durum bozunuma uğrayacak, bilinç sürekliliği düzensiz olacaktır.

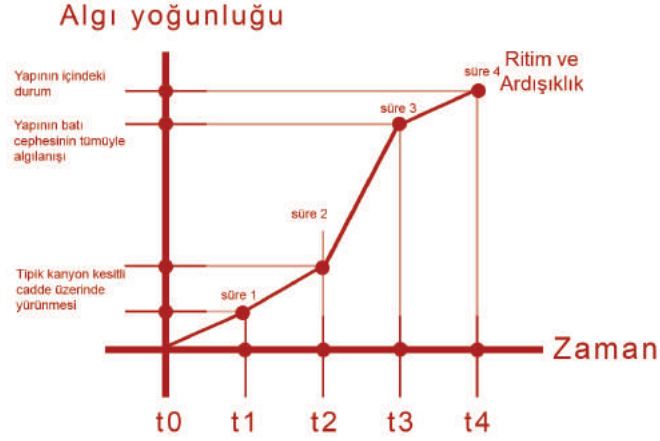

Şekil 3.68 Meydan tarafından YKKS'ye yaklaşmakta olan kullanıcının yaşadığı zamansal ritim

Şekil 3.69 Meydan tarafından YKKS'ye yaklaşmakta olan başka bir kullanıcının yaşadığı zamansal ritim

Şekil 3.70’te, diğer yönden yapıya yaklaşmakta olan kullanıcının bilincinde yaşayacağı ardışıklık temsili olarak gösterilmektedir. Kanyon kesitli cadde üzerinde yürümekte olan kullanıcı, yapıyı portikoların olduğu batı cephesinden aniden algılayacaktır. Bu durumun onun bilincindeki sürekliliği ve ritmi bozacağı söylenilebilir. Ardından diğer kullanıcılar gibi yapıyı içeriden tecrübe edecektir.

Şekil 3.70 Diğer yönden YKKS’ye yaklaşmakta olan kullanıcının yaşadığı zamansal ritim

Görüldüğü üzere YKKS’nin zamanın ritmi ile kurduğu ilişki, zamanın niteliği ile kurduğuna benzer olarak internalist bir bakışla ele alınmıştır. Bilinçsel ardışıklık ve sürekliliğin temel alındığı bu değerlendirmede, sürekliliği sağlayan ve sekteye uğratan durumlara değinilmiş ve gösterimi yapılmaya çalışılmıştır. Yapının zamanın ritmiyle kurduğu ilişkiye yaklaşım, etraftaki veya yapının içerisindeki kullanıcının zaman algısını temel almaktadır. YKKS’nin meydan ile kurduğu diyalogun daha iyi anlaşılmasında zaman odaklı bir katkı aranmıştır.

4 SONUÇ VE ÖNERİLER

Zaman ve mimarlığın temel kavramsal ilişkileri, zaman olgusunun kendi doğal karakteri özelinde ele alındığında dikkate değer bir olgudur. Günümüzde zaman kavramının mekân gibi bir gerekliliğinin olduğu, uzay-zaman'ın beraber ele alınan kavramlar haline geldiği bilinmektedir. Hatta Kant'ın söylediğine göre tek bir zaman ve tek bir mekân olduğu, farklı zaman ve farklı mekânların sınırlamalardan ileri gelen olgular olduğu düşünülecek olursa mimarlık da bu denklemde yerini sınırlamalardan biri olarak alabilir. Mimarlık, insan medeniyetinin başlangıcından beri medeniyetin kendi doğası gereği ortaya çıkmış bir eylemdir denilebilir. Bu eylemin de daha önce bahsedildiği üzere zamanla ilişkisi, yapıların amaçlanan sürekliliğinden ötürü mimarlığın kendisi kadar eskidir. Ancak bu ilişki, amaçlı yapısal sürekliliğin meydana getirdiği geçicilik ve kalıcılık meselesinden ibaret değildir. Kavramsal ve pratik açıdan çok yönlü ele alınabileceği düşünülen mimarlık ve zaman ilişkisinin, ortaya konulması ve mimari yapıların bu bağlamda değerlendirilmesi önemli görülmektedir. Bunun başlıca sebebinin mimari yapıların daha iyi anlaşılabilmesinin ve yapının analizindeki zaman odaklı yaklaşımdan ileri gelebilecek bir takım teorik ve pratik edimler sağlanabileceğinin düşünülmesidir.

Zaman kavramının günümüze kadar olan yorumlarının öznel ve nesnel olarak iki ana kümede ele alan bu çalışma, daha sonra mimarlık-zaman ilişkisini derinleştirmek için zamanın nitelik, nicelik ve ritim şeklinde ifade edilebilecek üç ana özelliğine değinmiştir. Bu üç ana özelliğin mimarlığın ve mimari yapıların zaman kavramıyla olan etkileşiminin ayrı formları olarak belirlendiği söylenmelidir. Bir mimari yapının zamanın nicel yönüyle, başta bahsedilen yapısal süreklilik özelinde kesişimi daha belirginken, nitelik ve ritim ile olan kesişimleri bundan daha karmaşıktır. Zamanın kullanıcı açısından niteliği, mimari yapının, malzeme, tektonik ritim, sirkülasyon gibi tasarımın belli başlı elementleriyle alakalıdır. Kullanıcı, mimarinin içinde zamanı kendi iç dünyasında bu belirli elementlerin etkisi altında algılamaktadır. Öyleyse zamanın kişiden kişiye değişebilen bir kavram olup olmadığı sorulabilir. Zamanı kavramsal olarak ele alan birçok düşünürden bahsedilen

bu çalışmada, düşünürlerin savlarının herhangi birinin doğruluğu üzerinden gidilmemiştir. Mimarlığın ritim, nicelik ve nitelik gibi zaman ile ilişkili olgularla olan alakasında, bahsedilen düşünürlerin fikirlerinden farklı biçimlerde faydalanılmıştır. Bu fikirlerden yararlanılarak bir analiz yöntemi geliştirmeye çalışılmıştır. Bahsedilen bu değerlendirmeye ulaşmak istenen sonuçların hem pratik hem de teorik ihtiyaçlara cevap verebilecek bir kümede olabilmesi gerekmektedir. Bunun sebebinin yapıların zaman odaklı değerlendirmelerinde bazen pratik bir çıkarıma, bazen de teorik çıkarsamalara ihtiyaç duyulabileceğinin düşünülmesidir. Bu sebepten iki yönde de çalışabilen bir değerlendirme yönteminin gerekli olduğu düşünülmüştür. Örneğin zamanın niteliği söz konusu olduğunda Bergson'un süre kavramı, kişilerin zihnindeki zamana dair teorik bir temel sağlamaktadır. Zamanın niceliği ise yoğunlukla miktarla alakalı olduğundan, bilimsel bakıştan yararlanılmaktadır. Ritim ise bunlara göre biraz daha belirsiz bir kümededir. Zamansal niteliğin kendi içinde bir ritmi de varken, mimari yapıların fonksiyonlarından ileri gelen kullanım aralıkları ve bunun yol açtığı farklı tecrübeler ayrıca nesnel bir ritim olarak ele alınmaktadır.

Özetle bu çalışma, daha önce bahsedilen zamanın niteliği, niceliği ve ritmi özelinde, mimari yapıları zaman odaklı analiz etmeyi amaçlamıştır. Bunun için bugüne kadar zaman kavramına olan yaklaşımlar araştırılmış ve nitelik, nicelik, ritim başlıkları altında toplanmıştır. Pratik ya da teorik amaçlara hitap edebilmesi için ise her bir yaklaşıma (+) ve (-) puanlar verilmiştir. Yapılacak analizin istenen sonuç biçimine göre nitelik, nicelik ve ritim yaklaşımlarından her birinden teorik ya da pratik olan yaklaşımlar seçilebilecektir. Bu sayede elde edilen çıkarımların istendiği ölçüde pratik ya da teorik olması sağlanabilecektir. Geliştirilen bu yöntem, sonraki bölümde iki mimari yapıda arşiv taraması üzerinden, bir mimari yapıda da arşiv taramasının yanı sıra bizzat incelenerek denenmiş ve bir takım sonuçlara varılmıştır.

Yapılardan ilki 'Guggenheim New York Müzesi'dir. Bir sanat galerisi ve müzesi olarak kalıcı olması planlanarak inşa edilmiş bir mimari yapı olduğu görülmüştür. Malzeme seçimlerinin ve strüktürel kurgusunun deneyseelliği bir yana, sürekliliği de gözetilmiştir. Buna rağmen formdaki zorlamalardan dolayı yapı, bakım gerektirmiş ve sürekliliği desteklenmiştir. Yapının kültürel ve mimari olarak önemli olması onun fiziksel sürekliliğini de güçlendirmekte ve mimarının, mimarlık tarihinin önemli bir aktörü olan Frank Lloyd Wright olması da onu, korunması istenen bir sınıfa dahil etmektedir. Yapının planlama ve inşa süreçleri bir şema ile de gösterilmiştir. Solomon R. Guggenheim Müzesi, fonksiyonu gereği sanatsal ürünlerin sergilendiği ve bir takım ardışıklıkların güçlü olarak tecrübelendiği bir mekandır. Bu ardışıklık, Bergson'un bilinç hallerinin ardışıklığından oluşan ve asıl zaman diye bahsettiği süre kavramı üzerinden incelenmiştir. Müzenin mimari plastiğinin de Zevi'nin sözünü ettiği duyular ve mimarlık ilişkisine dikkat çekilebilecek karakterde olduğu görülmektedir.

Tüm bunlar dikkate alındığında binanın özgün niteliklerinden dolayı kullanıcısının zaman düşüncesinin etkilenebileceği sonucuna varılmıştır. Karar verici bir mekanizma tarafından belirlenen, yapının kullanım saatleri olduğu görülmüştür. Periyodik olarak sınırlanmış bu zaman aralıklarında yapının kendine özgü bir kullanımının olduğu görülmektedir. Bu kullanım zamansal ritim ile Solomon R. Guggenheim Müzesi binasının ilişkisini ortaya koymaktadır.

Bir diğer yapı ise 'Paris Kuzey Garı'dır. 'Guggenheim Müzesi'ne benzer şekilde süreklilik amaçlanarak inşa edildiği görülmüştür. Yapının strüktürel kurgusunun pratikliği ve inşa edildiği zaman açısından yenilikçiliği bir yana, cephesi ise kesme taş gibi statik bir görünüm veren ve bulunduğu yerde uzun süre bulunma iddiasını taşıyan bir malzemeye oluşturulmuştur. Yapı daha sonra ihtiyaca yönelik birçok yenileme ve büyüme gerçekleştirmiştir. Paris Kuzey Garı'nın kalıcı yapı sınıfına dahil olduğu görülmektedir. Yapının zamanın niceliği ile olan bu ilişkisinin yanı sıra zamansal konumu da dikkate değer görülmektedir. Binanın bulunduğu yerde daha önce aynı amaçla kullanılan ancak daha küçük bir binanın olması onun fikri ve cismani tarihini inşasından çok daha öncesine götürmektedir. Trenin ulaşım aracı olarak popüleritesini artırması ve daha büyük bir yapı ihtiyacının doğması ise Paris Kuzey Garı Binası'nın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yapının geçirdiği tasarım ve inşa aşamaları şema ile gösterilmiştir. Geçirdiği yapısal tamirler, yenilemeler ve eklentiler ise başlıklar halinde kronolojik olarak sıralanmıştır. Yapıya zamansal nicelik odaklı yaklaşımdan yapılan tespitler ve çıkarımlar ortaya konmuştur. Paris Kuzey Garı'nın zamanın niteliği açısından bakıldığında ise özgün ve farklı durumlar olduğu görülmüştür. Yapının Dunkirk Caddesi'nden girildiğinde kullanıcının ana salonu ve trenler ile ani temasının bilinçsel bir ardışıklığa yol açacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra ana salonun tek büyük ve bütünsel hacmi Pallasmaa'nın söylediği zamanın büyük mekânlarda tekilleştiği düşüncesini akla getirmiştir. Ulaşım yapılarının bir özelliği olan uğranılan, başka bir mekâna ulaşmak için kullanılan yapılar olması da kullanıcının zihni özelinde onu zamansal bir durak, bir aşama olarak konumlandırmaktadır. Tren garının zamansal ritim ile düzeni dolayısıyla belirgin ancak yarattığı duygular düşünüldüğünde de belirsiz sayılabilecek bir ilişkisi olduğu görülmüştür. Binanın belirlenmiş tren hareket ve varış saatlerinde daha yoğun ve ritmik bir kullanımının olacağı öngörülmüş ve şemayla gösterilmiştir. Bunun yanı sıra bu ritmin yarattığı duygular da her kullanıcı özelinde farklı tecrübe edileceği için de belirsiz bir durum ortaya çıkabilmektedir.

Analiz edilen son yapı ise 'Yapı Kredi Kültür ve Sanat Merkezi Binası'dır. Binanın bulunduğu konum, kent tarihi boyunca önemli kabul edilebilecek bir konumdur. Bu sebepten dolayı, mevcut yapının yerinde daha önce neoklasik cepheli başka bir yapı varlığını sürdürmüş ve yıkılmıştır. Daha sonra yerine 1958 yılında inşa

edilen rasyonalist mimar Paul Schmitthener'in yapısının 2014 yılında dönüştürülmeye başlanması ve 2017 yılında kullanıma açılması ile şimdiki yapı ortaya çıkmıştır. Yapının bu kronolojik durumunun haritalaması yapılmıştır. Eski yapının dönüştürülüp strüktürünün güçlendirilmesi gibi etmenler düşünüldüğünde yapının kalıcı yapı sınıfına dahil olduğu söylenmelidir. Kültür ve sanat merkezi fonksiyonuna sahip olması, önceki yapının belleğini sürdürmesi, nitelikli mimarisi düşünüldüğünde plastik kalıcılığın sosyal bir kalıcılıkla da desteklendiği söylenilebilir. Yapının zamanın niteliği ile kurduğu ilişki de dikkate değerdir. YKKS, kuzey cephesinin önünde yer alan Galatasaray Meydanı ile çok güçlü bir bağlam kurmaktadır. Bahsedilen bu ilişki, yapının şeffaf cephesi ve meydanı görsel anlamda içine alan atrium üzerinden inşa edilmektedir. İstiklâl Caddesi'nin görece uzak bir konumundan yapının algılanmaya başlanmasının ve meydanın önünde kurulan muğlak iç mekân - dış mekân ilişkisinin Bergson'un bahsettiği bilinç hallerinin ardışıklığını gözlemlenebilir bir biçimde sunduğu söylenmelidir. Yapı, cadde üzerinde yer alan Çiçek Pasajı önünden itibaren iç mekânına kadar aralıklarla fotoğraflanmıştır. Bu sayede mimari plastiğinin algılanışı ortaya konmaya çalışılmış ve bu ardışıklık üzerinden çıkarımlar yapılmıştır. Yapılan bu çıkarımlar da sirkülasyonu temsil eden bir şema oluşturarak ifade edilmeye çalışılmıştır. Zamansal ritim özelinde de yapı değerlendirilmiş ve yapılan bir perspektif çizim üzerinden kullanım biçimleri haritalanmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra yine yapının tecrübe edilişinden ileri gelen bir ardışıklık ve sonucunda oluşan süre grafik olarak ifade edilmeye çalışılmıştır. YKKS'nin çevresiyle kurduğu güçlü ilişkinin, çevredeki zamanla yapının içindeki zamanın hem algılanışı hem de kullanım biçimlerini şekillendirmesi açısından dikkate değer olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada öncelikle zaman kavramı açıklanmış, mimari yapıların, zaman kavramıyla olan çok yönlü ilişkisi ortaya konulmuştur. Bu ilişkinin temas yüzeyleri olan zamansal nicelik, nitelik ve ritim dikkate alınarak, mimari yapıların analizlerinde zaman kavramının kullanılmasının gerekliliği gösterilmeye çalışılmıştır. Söz konusu mekânsal değerlendirmenin yapılabileceği bir yöntem arayışına girilmiş ve üç mimari yapıya bu yöntem uygulanmıştır. Buna göre yapıların değerlendirilmesiyle bahsedilen ve yapı özelinde değişkenlik gösteren çıkarımlar elde edilmiştir.

Yapılan bu çalışmanın, mimari yapıların analiz süreçlerine zaman kavramının da dahil edilmesi gerekliliğini gösterdiği söylenmelidir. Geliştirilen zaman odaklı analiz, plastik kalite, kullanım biçimleri, kullanıcıyla olan duysal etkileşimler düşünüldüğünde mimari yapıların daha iyi anlaşılabilmelerini sağlayacaktır. Öne sürülen bu yöntemin, teorik ve pratik her iki durumu da içerdiği, zamanla ilgili bugüne kadar olan farklı kavramsal değerlendirmeleri barındırması açısından güçlü olduğu ve birçok noktaya temas edebildiği düşünülmektedir. Bu analitik yöntem üzerinden, arşiv taraması veya yerinde inceleme yapılmasının yanı sıra anket yapılarak da bir yaklaşım

geliştirilebileceği düşünölmektedir. İleride yapılacak bu tür çalışmalar için bir altyapı desteği sağlaması da amaçlanan bu tezin, mimarlığın ve mimari yapıların zaman kavramıyla ilişkisine dair literatüre katkıda bulunması amaçlanmıştır.

- [1] F. Ceyhan oştu, “İki zaman düşüncesi: Öznel ve nesnel zaman,” Doktora Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, 2015.
- [2] *Zaman Kavramı -Aristoteles Augustinus Heidegger*, Türkçe, 2.Baskı, trans. by Babür, Saffet. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1996, Translators: _:n6.
- [3] K. Öztürk, “Henri Bergson’da Süre,” Türkçe, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- [4] P. Turetzky, “Mutlak ve ideal zaman,” çev: N. Yılmaz, *Teori ve Politika*, no. 14, 1999, Number: 14.
- [5] Y. Arslantaş, “PALEOLİTİK VE MEZOLİTİK (EPİ-PALEOLİTİK) ÇAĞ’DA BARINMA,” en, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, vol. 24, no. 2, pp. 319–344, Feb. 2016, Number: 2, ISSN: 1300-9702. DOI: 10 . 18069 / fusbed.43455.
- [6] J. Pallasmaa, “The eyes ofthe skin,” *Architecture and the Senses*. Chichester, 2005.
- [7] T. Özcan, “TANPINAR’IN şİİRLERİNDE ZAMAN ANLAYIşI,” scheme=“ISO639-1”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, vol. 22, no. 1, pp. 0–0, Mar. 2012, Number: 1, ISSN: 1300-9702.
- [8] J. Canales, *The physicist and the philosopher: Einstein, Bergson, and the debate that changed our understanding of time*. Princeton University Press, 2016.
- [9] C. Zigmund, “Einstein, Picasso, and Cubism: ‘Seeing’ the Fourth Dimension,” *Physics Today*, vol. 55, no. 5, pp. 12–12, May 2002, Number: 5 Publisher: American Institute of Physics, ISSN: 0031-9228. DOI: 10 . 1063/1 . 1485556. [Online]. Available: <https://physicstoday.scitation.org/doi/full/10.1063/1.1485556> (visited on 09/30/2020).
- [10] J. R. Gott, *Einstein Evreninde Zaman Yolculuğu*. Ankara: Arkadaş Yayınları, 2006.
- [11] D. A. Howard, M. Giovanelli, “Einstein’s Philosophy of Science,” in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, E. N. Zalta, Ed., Fall 2019, Metaphysics Research Lab, Stanford University, 2019. [Online]. Available: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/einstein-philscience/> (visited on 08/10/2021).
- [12] H. Yaldir, A. Üner, “BİLİMSEL İLERLEME VE METOD KAVRAMI ÜZERİNE KARL POPPER VE THOMAS KUHN,” scheme=“ISO639-1”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 4, pp. 56–71, Jun. 2009, Number: 4, ISSN: 1308-2922. [Online]. Available: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pausbed/383755> (visited on 10/09/2020).

- [13] S. Babür, *Aristoteles - Fizik*, 6th ed. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- [14] *Devinim ne demek TDK Sözlük Anlamı*, tr. [Online]. Available: <https://sozluk.gov.tr/?kelime=devinim> (visited on 12/31/2022).
- [15] S. Karol et al., “Biyoloji terimleri sözlüğü,” 2000.
- [16] N. Huggett, “Zeno’s paradoxes,” 2002.
- [17] *Doğal Felsefenin Matematiksel İlkeleri (Seçmeler)* - Isaac Newton, trans. by A. Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınları, 1998, vol. 1, Translators: _:n65.
- [18] L. Dictionary, “Grammar resources,” URL: [http://latin-dictionary.net/\[in Latin and English\]](http://latin-dictionary.net/[in Latin and English]), 2015.
- [19] B. Aşık, “KANT’IN ELEŞTİRİ ÖNCESİ DÖNEM UZAY VE ZAMAN ANLAYIŞI ÜZERİNE BİR İNCELEME,” tr, *Felsefe Arkivi*, no. 48, pp. 57–71, Jun. 2018, Number: 48, ISSN: 0378-2816. [Online]. Available: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iufad/575124> (visited on 10/09/2020).
- [20] G. Galilei, *İki Dünya Sistemi Hakkında Diyalog*. Çeviri. Reşit Aşçıoğlu. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- [21] S. Hawking, L. Mlodinow, *Zamanın Daha Kisa Tarihi*, tr. Dogan Kitap, 2018, Google-Books-ID: wsCLkQEACAAJ, ISBN: 978-975-991-946-7.
- [22] H. G. Topdemir, “Isaac Newton ve bilim devrimi,” *Bilim ve Teknik*, vol. 515, pp. 86–91, 2010.
- [23] B. S. Gür, “Leibniz’in Matematiksel Düşüncesi,” *Matematik Dünyası*, Güz, no. 3, pp. 91–96, 2005, Number: 3.
- [24] U. Nutku, “Leibniz’in Monadlar Teorisinin Tarihi önemi,” tr, *Felsefe Arkivi*, no. 22-23, pp. 0–0, Jul. 2012, Number: 22-23, ISSN: 0378-2816. [Online]. Available: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iufad/15540> (visited on 10/30/2020).
- [25] G. W. v. Leibniz, S. Clarke, G. W. F. v. Leibniz, R. G. Alexander, *The Leibniz-Clarke Correspondence: Together With Extracts from Newton’s Principia and Opticks*, en. Manchester University Press, 1956, Google-Books-ID: MXq7AAAAIAAJ, ISBN: 978-0-7190-0669-2.
- [26] A. Kucukparmak, Ö. Üys, A. Muş, F. Üniversitesi, Bölümü, “Leibniz-Clarke Tartışmasında Zaman Time in Leibniz-Clarke Discussion,” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, vol. 8, pp. 1007–1029, Jun. 2019. DOI: 10.15869/itobiad.530184.
- [27] *Definition of Annus Mirabilis*, en, Oct. 2020. [Online]. Available: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/annus+mirabilis> (visited on 10/25/2020).
- [28] A. Einstein, T. Lipscombe, A. Calaprice, *Einstein’s Miraculous Year: Five Papers that Changed the Face of Physics*, en. Princeton University Press, 2005, Google-Books-ID: 1uKTQgAACAAJ, ISBN: 978-0-691-12228-1.
- [29] A. Einstein, *Relativity - The Special and General Theory*, en. Read Books Ltd, Dec. 2011, Google-Books-ID: yhN9CgAAQBAJ, ISBN: 978-1-4474-9358-7.

- [30] *Relativity | Definition, Equations, & Facts*, en, Nov. 2020. [Online]. Available: <https://www.britannica.com/science/relativity> (visited on 11/07/2020).
- [31] N. Forbes, B. Mahon, *Faraday, Maxwell, and the Electromagnetic Field: How Two Men Revolutionized Physics*, en. Prometheus Books, Mar. 2014, Google-Books-ID: MesKAqAAQBAJ, ISBN: 978-1-61614-943-7.
- [32] Ş. Y. IŞIKLI, E. A. T. D. KILIÇASLAN, “Kuantum mekaniği ilkelerinin felsefi içerimleri,” Ph.D. dissertation, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sistematiik Felsefe ve Mantık ..., 2012.
- [33] *Entropy | Definition & Equation*, en, Aug. 2021. [Online]. Available: <https://www.britannica.com/science/entropy-physics> (visited on 08/11/2021).
- [34] C. M. McCormick, *Palace and Temple: A Study of Architectural and Verbal Icons*, en. Walter de Gruyter, 2002, Google-Books-ID: UwYu6oITBZsC, ISBN: 978-3-11-017277-5.
- [35] B. Boyce, “Subjective time is no basis for a concept of time,” Ph.D. dissertation, May 2015. DOI: 10.13140/RG.2.1.4591.1764.
- [36] B. Akarsu, “Kant’da mekan ve zaman kavramları,” *Felsefe Arkivi*, no. 14, pp. 108–122, 2014.
- [37] F. N. SERİN, “Kant felsefesinde çoklu ben’in birleştiricisi olarak zaman,” *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 17, pp. 171–186, 2014.
- [38] I. Kant, A. Yardımlı, *Immanuel Kant: arı usun eleştirisi*. İdea, 1998.
- [39] V. Çifteci, “Bergson’da Zaman, Kendilik ve özgürlük,” *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*, vol. 7, no. 2, 2017, ISSN: 1303-8303.
- [40] G. Deleuze, H. Yücefer, *Bergsonculuk*. Otonom Yayıncılık, 2006, ISBN: 975-6056-03-7.
- [41] S. E. Erol, *Gilles Deleuze’ün Fark Felsefesi (Bergson, Nietzsche ve Spinoza Okuması)*. Konya: Çizgi Yayınları, 2012.
- [42] A. Cevizci, *Paradigma felsefe sözlüğü*, 6. Baskı. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2010.
- [43] H. Bergson, *Zihin Kudreti*, çev: M. Katırcıoğlu, 2nd ed. İstanbul: MEB Yayınları, 1989.
- [44] J. P. Vernant, *Myth and Thought among the Greeks*. New York: Zone Books, 2006.
- [45] *Style is Substance, Andy Warhol’s EMPIRE (1965) — Time is Precious | Style is Substance*, Apr. 2019. [Online]. Available: <https://www.youtube.com/watch?v=UM0QrH0c268> (visited on 05/15/2022).
- [46] D. Crimp, A. Warhol, “Our kind of movie”: the films of Andy Warhol. MIT Press, 2012, ISBN: 0-262-01729-6.
- [47] B. Tanju, “Mekân-zaman ve mimarlıklar,” A. Şentürer, Ş. Ural, Ö. Berber, & F. Uz içinde, *Zaman-Mekan*, pp. 168–185, 2008.
- [48] M. Ferreira, “Chapter 7 The Material Body and The Mechanical Body,” in Mar. 2016, pp. 173–192.

- [49] Z. Yavuz, A. Aksu, "TARİHİ YAPILARA YAPILAN ÇAĞDAŞ EK/YAPININ PALİMPSEST KAVRAMI ÖZELİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ: DANİEL LİBESKIND BERLİN YAHUDİ MÜZESİ," tr, *ATA Planlama ve Tasarım Dergisi*, vol. 3, no. 1, pp. 31–37, Jun. 2019, Number: 1. [Online]. Available: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataplanlamavetasarim/issue/46603/570676> (visited on 05/14/2022).
- [50] F. Maden, D. Şengel, "Kırılan temsiliyet: Libeskind'de bellek, tarih ve mimarlık," *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 2009, ISBN: 0258-5316 Publisher: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- [51] B. UZUN, F. Z. YÜKSEL CAN, "Konser Salonlarının Mimari Biçimlenişlerinin Bütünsel Akustik Kaliteye Etkisi üzerine Bir Değerlendirme.," *Megaron*, vol. 15, no. 4, 2020, ISBN: 1309-6915.
- [52] *Visit The Palais Garnier*, en, May 2022. [Online]. Available: <https://www.operadeparis.fr/en/visits/palais-garnier> (visited on 05/17/2022).
- [53] B. Richard, "The Case for Daylighting in Architecture," *Archnet-IJAR : International Journal of Architectural Research*, vol. 3, Jul. 2009. DOI: 10.26687/archnet-ijar.v3i2.268.
- [54] M. Aamodt, *The Metaphysics of Time, Space, and Architecture - Slow Space Blog*, tr, May 2017. [Online]. Available: <https://www.slowspace.org/metaphysics-time-space-and-architecture/> (visited on 10/15/2022).
- [55] B. Chappel, "Ephemeral architecture—Towards a Definition," 2006.
- [56] V. ÜNSAL, E. ZİNCİR, "Güney anadolu'nun (adana, antakya ve mersin) en erken İskân tarihi üzerine bazı gözlemler," *OANNES-Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, vol. 2, no. 2, pp. 179–188, 2020.
- [57] M. Özbek, *Dünden bugüne insan*. İmge Kitabevi Yayınları, 2000.
- [58] M. CLARK, *Everyday life in prehistoric times-quennell, m, quennell, chb*, 1960.
- [59] K. Schmidt, *Göbekli Tepe*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007.
- [60] Teomancimit, *English: Göbekli Tepe, şanlıurfa*, Sep. 2011. [Online]. Available: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:G%C3%B6bekli_Tepe,_Urfa.jpg (visited on 07/11/2022).
- [61] G. Güzelsoy, "Mimaride geçicilik için bir değerlendirme: YAP İstanbul modern örneği / An evaluation for ephemerality in architecture: YAP İstanbul modern," Türkçe, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2019.
- [62] M. Gharipour, *The bazaar in the Islamic city: design, culture, and history*. Oxford University Press, 2012, ISBN: 977-416-529-2.
- [63] Ö. İtez, "Yüzyıllardır Kentte Sessizce Gezinen üretken Bir Sistem", tr-TR, Jun. 2016. [Online]. Available: <https://www.arkitera.com/soylesi/yuzyillardir-kentte-sessizce-gezinen-uretken-bir-sistem/> (visited on 10/15/2022).
- [64] *SANAL arc - Pazar // Open-Air Market*, en-US. [Online]. Available: <https://sanalarc.com/pazar-open-air-market> (visited on 08/11/2022).

- [65] E. ÖzgeCordan, "Pop Up Mekân Tasarımı ve Pazarlama İlişkisi," *Journal*, vol. 5, no. 9, 2013, ISSN: 1309-081X-2602-3407.
- [66] *Designers interpret "home" for Trafalgar Square installation*, en, Section: all, Sep. 2014. [Online]. Available: <https://www.dezeen.com/2014/09/18/airbnb-home-traffic-square-installation-jasper-morrison-ilse-crawford-london-design-festival-2014/> (visited on 01/01/2023).
- [67] A. R. Gansell, *Testing the Canon of Ancient Near Eastern Art and Archaeology: Amy Rebecca Gansell, Ann Shafer [editors]*. Oxford University Press, USA, 2020, ISBN: 0-19-067316-8.
- [68] O. Tausch, *Deutsch: Stufenpyramide des Pharao Djoser aus der 3. Dynastie des Alten Reiches in ägypten (um 2670 v. Chr.)* Apr. 2009. [Online]. Available: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sakkara_12.jpg (visited on 11/01/2022).
- [69] G. Z. Tunçbilek, "Temporary architecture: The serpentine gallery pavilions," Ph.D. dissertation, Middle East Technical University, 2013.
- [70] *Zaha Hadid Architects, Hélène Binet · Serpentine Pavilion 2000*, en, Oct. 2022. [Online]. Available: <https://divisare.com/projects/292480-zaha-hadid-architects-helene-binet-serpentine-pavilion-2000> (visited on 10/15/2022).
- [71] L. M. Roth, E. Akça, *Mimarlığın öyküsü: öğeleri, tarihi ve anlamı*. Kabalcı Yayınevi, 2002, ISBN: 975-8240-03-X.
- [72] U. Tanyeli, "Mimarlık Tarihi Nasıl Bir Disiplindir?" *Ege Mimarlık*, vol. 2, no. 23, pp. 34–36, 1997. [Online]. Available: <https://izmimod-service.saasdev.net/storage/EgeMagazine/1997/23/original/23-1634684333.pdf> (visited on 06/01/2022).
- [73] B. Apaydın, "Palimpsest kavramı ve mekansal dönüşüm," *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, vol. 9, no. 2, 2019.
- [74] F. BegümYılmaz, "Carl Gustav Jung'un Arketipleri Bağlamında "Persil, Magnum ve Eti Canga" Reklam Filmlerinin çözümlemeleri," *Journal*, vol. 1, no. 1, pp. 98–114, 2018, ISSN: -2636-753X.
- [75] F. Uz, "Harabeler... hayaletler... kahn'da zamansızlık, izler ve arketipler," *Betonart*, no. 54, pp. 64–67, Sep. 2017.
- [76] *National Assembly Building, Sher-e-Bangla Nagar, Dhaka: Close-up of one of the cylindrical dining halls, part of the parliamentary members' hostels*, en. [Online]. Available: https://www.ribapix.com/National-Assembly-Building-Sher-e-Bangla-Nagar-Dhaka-close-up-of-one-of-the-cylindrical-dining-halls-part-of-the-parliamentary-members-hostels_RIBA39797 (visited on 03/04/2022).
- [77] B. Zevi, *Mimarlığı görebilmek*. 2015, vol. 1.
- [78] *Einführung*, en, May 2022. DOI: 10.1093/oi/authority.20110803095744644. [Online]. Available: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095744644> (visited on 05/19/2022).

- [79] S. B. <http://www.ferras.at>, *Nationaldenkmal für Viktor Emanuel II, Rom*, Sep. 2005. [Online]. Available: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Monumento_Vittorio_Emanuele_II_Rom.jpg (visited on 05/19/2022).
- [80] S. Şahin, “Algı - Yanılgı ve Mimarlık: BİR “EASA 2002” ÇALIŞMASI,” *Mimarlık Dergisi*, no. 313, Oct. 2003. [Online]. Available: <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=6&RecID=81> (visited on 05/20/2022).
- [81] Talip Çetin, *Mısır çarşısı (Spice Bazaar)*, Nov. 2020. [Online]. Available: <https://www.flickr.com/photos/talipcetin/50644344211/> (visited on 05/20/2022).
- [82] G. Özdeş, *Türk çarşıları*. Tepe Yayınları, 1998, ISBN: 975-521-169-1.
- [83] M.-A. C. Bektaş, *Babadağlılar İş Hanı çizimleri - Drawings of Babadağlılar Commercial Center*, Türkçe - Turkish, Artists: _:n407 Accepted: 2018-09-14T23:16:14Z, May 2022. [Online]. Available: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/73995> (visited on 05/20/2022).
- [84] Ç. Canbay, “Mimari öncül örneklerin analizine dayalı veritabanlarının tasarım eğitiminde kullanımı,” Ph.D. dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2003.
- [85] L. I. Kahn, D. Ngo, P. C. Papademetriou, *Louis Kahn: Conversations with Students*. Princeton Architectural Press, 1998, Issue: 26, ISBN: 1-56898-149-X.
- [86] H. A. Yahya, M. H. Abdul Samad, “The Role of Building Materials in Architectural Design,” vol. 679, Trans Tech Publ, 2014, pp. 6–13, ISBN: 3-03835-279-9.
- [87] B. YILDIZ, N. P. Seçkin, “Mimaride malzemelerin algısal farklılıklarının değerlendirilmesi,” *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, vol. 1, no. 2, pp. 6–14, 2019.
- [88] E. Şengül, *EDİRNE’NİN SİMGESİ SELİMİYE*, 1st ed. Edirne: Edirne Valiliği İl Özel İdaresi, 2010.
- [89] A. D. IŞIKKAYA, “Loft Tipi Konutların Başkalaşım Süreci Bağlamında Türkiye’de Loft Kavramının Analizi: Levent Loft örneği,” *Megaron*, vol. 10, no. 2, 2015, ISSN: 1309-6915.
- [90] *Fabrikadan Evler: Loft House*, tr, Feb. 2019. [Online]. Available: <http://eaomag.com/fabrikadan-evler-loft-house/> (visited on 06/08/2022).
- [91] D. Nart, “İstanbul’da endüstri yapılarında gerçekleşen dönüşümlerin mekansal açıdan irdelenmesi,” Publisher: Fen Bilimleri Enstitüsü, Ph.D. dissertation, 2015.
- [92] *Santralistanbul / EAA, NSMH, Mimarlar ve Han Tümertekin*, tr, Oct. 2017. [Online]. Available: <https://www.arkitektuel.com/santralistanbul/> (visited on 06/08/2022).
- [93] Y. Aymelek, S. Ö. YILDIRIM, “ÇAĞDAŞ MİMARİYİ ETKİLEYEN İKİ METAFOR: FORM FONKSİYONU İZLER VE FORM AKIŞI İZLER,” *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, vol. 8, no. 2, 2015, ISSN: 1307-3818.

- [94] *What makes us sleep?* en. [Online]. Available: <https://www.nichd.nih.gov/health/topics/sleep/conditioninfo/causes> (visited on 01/12/2023).
- [95] D. Sullivan, "Time and frequency measurement at NIST: The first 100 years," IEEE, 2001, pp. 4–17, ISBN: 0-7803-7028-7.
- [96] LPC, *The Solomon R. Guggenheim Museum*, New York.
- [97] I. Gottscho-Schleisner, *Guggenheim Museum, 88th St. & 5th Ave., New York City. Under construction II*, en, 1957. [Online]. Available: <https://www.loc.gov/pictures/resource/gsc.5a25494> (visited on 06/08/2022).
- [98] *Guggenheim Museum | History, Art, & Facts | Britannica*, en. [Online]. Available: <https://www.britannica.com/topic/Guggenheim-Museum-art-museum-New-York-City> (visited on 06/14/2022).
- [99] *How One Simple Material Shaped Frank Lloyd Wright's Guggenheim*, tr, Jun. 2022. [Online]. Available: <https://www.guggenheim.org/blogs/checklist/how-one-simple-material-shaped-frank-lloyd-wrights-guggenheim> (visited on 06/09/2022).
- [100] *Guggenheim Museum in New York - Data, Photos & Plans*, tr, Jun. 2022. [Online]. Available: <https://en.wikiarquitectura.com/building/guggenheim-museum-in-new-york/> (visited on 06/11/2022).
- [101] N. Çelik, "'Guggenheim etkisi'nin toplumun gelişimi ve dönüşümüne yansımaları / 'Guggenheim effect' reflections of social development and transformation," Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018.
- [102] R. GÖLCÜK, K. ÇİBUK, "Guggenheim Müzesi'nin Unesco Dünya Kültür Mirası Listesine Alınması Kapsamında ABD'nin UNESCO üyeliği'nin Değerlendirilmesi," *UNIMUSEUM*, vol. 3, no. 2, pp. 82–86, 2020, ISSN: 2651-3714.
- [103] E. Şahin Burat, "'Taşı Taş Gibi, Ahşabı Ahşap Gibi Göstermek': Frank Lloyd Wright'ın Malzeme Teorisi," 2012, Publisher: Middle East Technical University, Faculty of Architecture, ISSN: 0258-5316.
- [104] F. L. Wright, *In the cause of architecture*. Architectural record New York, 1975, ISBN: 0-07-025350-1.
- [105] *Guggenheim Museum | History, Art, & Facts | Britannica*, en, Jun. 2022. [Online]. Available: <https://www.britannica.com/topic/Guggenheim-Museum-art-museum-New-York-City> (visited on 06/14/2022).
- [106] *The New York Times > Arts > Image > Face-Lift for an Aging Museum*, Cad: 0. [Online]. Available: <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/imagepages/2007/04/16/arts/17guggenheim-graphic.html> (visited on 07/02/2022).
- [107] R. Pogrebin, "The Restorers' Art of the Invisible," en-US, *The New York Times*, Sep. 2007, ISSN: 0362-4331. [Online]. Available: <https://www.nytimes.com/2007/09/10/arts/design/10gugg.html> (visited on 06/14/2022).

- [108] *The Frank Lloyd Wright Building Timeline*, en-US, Jun. 2022. [Online]. Available: <https://www.guggenheim.org/the-frank-lloyd-wright-building/timeline> (visited on 06/14/2022).
- [109] P. Kaya, "Frank Lloyd Wright'in mekan anlayışı: Frederick Robie Evi üzerinden bir okuma," 2021, Publisher: Anadolu Üniversitesi.
- [110] B. B. Pfeiffer, P. Gossel, F. L. Wright, *Frank Lloyd Wright, 1867-1959: Building for Democracy*. Taschen, 2004, ISBN: 3-8228-2757-6.
- [111] *PanorC3A1mica_del_gran_hall*, en. [Online]. Available: https://es.wikiarquitectura.com/panorc3a1mica_del_gran_hall/ (visited on 01/02/2023).
- [112] Yemaya418, *Crowd At Guggenheim*, Apr. 2019. [Online]. Available: <https://www.youtube.com/watch?v=H7ndTke9Nzw> (visited on 06/11/2022).
- [113] PartnersPreservation, *Guggenheim Museum*, Apr. 2012. [Online]. Available: <https://www.youtube.com/watch?v=QvgVKWvb2tI> (visited on 06/11/2022).
- [114] *Gare-de-nord-exterior-perspective-unk-800-2x1.jpg (800×400)*, Oct. 2022. [Online]. Available: <https://www.parisinsidersguide.com/image-files/gare-de-nord-exterior-perspective-unk-800-2x1.jpg> (visited on 10/16/2022).
- [115] M. Nilsen, "Paris: Gare du Nord and Gare de l'Est," in Jan. 2008, pp. 81–108, ISBN: 978-1-349-37446-5. DOI: 10.1057/9780230615779_6.
- [116] *La gare du Nord: Monument historique mais grande gare européenne*. tr, Nov. 2019. [Online]. Available: <https://trainconsultant.com/2019/11/30/la-gare-du-nord-monument-historique-et-grande-gare-europeenne/> (visited on 10/28/2022).
- [117] *La gare du Nord, un chef d'œuvre de modernité architecturale*, fr. [Online]. Available: <http://www.citedelarchitecture.fr/fr/collection/les-incontournables/la-gare-du-nord-un-chef-doeuvre-de-modernite-architecturale> (visited on 05/03/2022).
- [118] S. Pielow, *Eurostar*, 1st ed. Ian Allan Publishing, 1997, ISBN: 10: 0711024510.
- [119] *FROM THE ARCHIVE: Olympic sprint*, tr, Oct. 2022. [Online]. Available: <https://www.railmagazine.com/news/rail-features/olympic-sprint> (visited on 10/26/2022).
- [120] R. Clinnick, *Paris Gare du Nord transformation project cancelled*, tr, Sep. 2021. [Online]. Available: <https://www.railjournal.com/news/paris-gare-du-nord-transformation-project-cancelled/> (visited on 07/03/2022).
- [121] "Horizon 2024" for the new Gare du Nord development project in Paris, tr, Section: Projet, Mar. 2022. [Online]. Available: https://batinfo.com/en/actuality/horizon-2024-for-the-new-development-project-of-the-gare-du-nord-in-paris_20534 (visited on 08/04/2022).
- [122] *PSS / Discussion: Gare du Nord*. [Online]. Available: <https://www.pss-archi.eu/forum/viewtopic.php?id=14516&p=8> (visited on 04/03/2022).

- [123] *Gares paris - plan gares paris*. [Online]. Available: <https://www.plandeparis.info/gares-paris/plan-gares-paris.html> (visited on 07/02/2022).
- [124] *Train Paris Gare du Nord – Bruxelles Midi Direct, dès 26,60 €*, tr. [Online]. Available: <https://www.thetrainline.com/fr/horaires-train/paris-gare-du-nord-a-bruxelles-midi> (visited on 01/04/2022).
- [125] *Yapı Kredi Culture and Art Center | Teğet Mimarlık*, en. [Online]. Available: <https://teget.com/project/ykks/> (visited on 11/04/2022).
- [126] *..| Mimarlık Dergisi |..* [Online]. Available: <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=425&RecID=4908> (visited on 11/04/2022).
- [127] Ö. İtez, *Yapı Kredi Kültür Sanat (YKKS)*, tr-TR, Apr. 2018. [Online]. Available: <https://www.arkitera.com/proje/yapi-kredi-kultur-sanat-ykks/> (visited on 08/13/2023).
- [128] Gzt, *Teğet Mimarlık'tan iddialı renovasyon: Yapı Kredi Kültür Sanat Binası*, tr-TR, Text, Publisher: Gzt, Sep. 2020. [Online]. Available: <https://www.gzt.com/arkitekt/teget-mimarliktan-iddiali-renovasyon-yapi-kredi-kultur-sanat-binası-3560773> (visited on 08/13/2023).
- [129] İstanbul Serbest Mimarlar Derneği, *ISMD Bina Gezileri - Yapı Kredi Kültür Merkezi*, Directors: _n620, Oct. 2019. [Online]. Available: <https://www.youtube.com/watch?v=raFGr03oL7Y> (visited on 12/11/2022).
- [130] medyascope, *Yapı Kredi Kültür Sanat'ın Yenilenen Binası*, Oct. 2017. [Online]. Available: <https://www.youtube.com/watch?v=Yuy8Z2JoUeA> (visited on 09/04/2022).
- [131] *Meydanla Diyalog | Teğet Mimarlık*, en. [Online]. Available: <https://teget.com/feeds/meydanla-diyalog/> (visited on 04/04/2022).
- [132] *Dikey Agora*, tr_TR. [Online]. Available: <https://xxi.com.tr/i/dikey-agera> (visited on 01/04/2022).

TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR

İletişim Bilgileri:

Konferans Bildirisi

1. Ç. Çelik, Ç .C. Türkyılmaz, “Mimari ve Zaman İlişkisi”, 1.Mimarlık ve Şehircilik Sempozyumu, İstanbul, 2019.

